

81
1899 13

VI-VII

1899

საქართველო

საქართველო
საბჭოთაო

3/

თ ვ ი უ რ ი

ქვეყნის

50

წელიწადი მეორე

81/3

№ VI

თბილისი, 1899

ქუთაისი

ლამბაზიძის სტამბა & Типография Гамбашидзе

1899

შ ი ნ ა უ რ ს ი:

პირველი განყოფილება.

	83.
I. მგოსანი. ლექსი აკაკისა	1—2
II ჩვენი ბანაკობია. მისაფე.	3—26
III განსაცდელი მფხე მრეკლე მმორა- ზედ (ამბავი). ი. ლა—ძისა	27—32
IV კრიტიკული წერილები: წერ. II სამი კოეტი. ვ. წ.-სა	33—63
V საქართველოს დედა-ძალაჲი ტფილი- ნი, (გაგრძ.) შ. ჯანაშვილისა	64—80
VI მგროკის მებაზრეუმობა. ს. ქვარაიანისა	81—96
VII არამოლოგიური ფურცლები. ვინმე შესხისა. (დასსრული)	97—115

მეორე განყოფილება.

I მასალები ქრისტიანობის დაცემის და ისლამის სარწმუნოების გავრცელების ისტორიისა დასავლეთ საქართველოში. (გაგრძელება) შ. ჭ.-სა..	1—24
II მგელ-კაცა (ზღაბ.) ჩაწერილი „ქართული ოსებში“-ს მიერ.	24—45

იმ პირთა სია, რომელთაც მგზავნებათ 1899
წლის „კრებული“.

აქ აქ ი ს

თ ვ ი უ რ ი

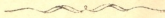
ს რ მ მ ს ლ ი

წელიწადი მეორე

№ VI

აგნ ა ს ი, 1899

2097

ქუთაისი

ლამბაზიძის სტამბა * Типография Гамбашидзе

1899

Дозволено Цензурою. Тифлисъ, 21 Мая 1899 г.

პირველი განყოფილება.

83.

I	გმოსანი. ლექსი აკაკის	1—2
II	ჩვენი ბანკ.უბია. მისავე.	3—26
III	ბანსატდელი მფეე მრეკლე მმორგ- ზედ (ამბავეი). ი. ღა—ძისა	27—32
IV	კრიტიკული წერილები: წერ. II სამი პოეტი. ვ. წ.-სა	33—63
V	საქართველოს დედა-ქალაქი ტფილი- ნი, (გაგრძ.) მ. ჯანაშვილისა	64—80
VI	მვროკის მებაზრეუმობა. ს. ქვარაანისა	81—96
VII	არქეოლოგიური ფურცლები. ვინჟე მესხისა. (დასასრული)	97—115

მეორე განყოფილება.

I	მასალები ქრისტიანობის დაცემის და ისლამის სარწმუნოების გავრცელების ისტორიისა დასაველეთ საქართველოში. (გაგრძელება) ზ. ჭ.-სა..	1—24
II	მგელ-კაცა (ზღაბ.) ჩაწერილი „ქართველი თსებში“-ს მიერ.	24—45

იმ პირთა სია, რომელთაც ეგზავნებათ 1899
წლის „კრებული“.

მ მ ო ს ა ნ ი.

(ზოგიერთების საპასუხოდ)

შეპკედრა უფალს მგოსანმა—მეფემ:
«ღმერთო ძლიერო, შემიწყალო!
ჩემთანა გული წმინდა დაჰბადე,
და სული წრფელი განმიახლო!..»

უსმინა ზეცით საყოველთაოდ
და აუმაღლა მგოსანთა გული...
საერო განძად, საშვილიშვილოდ
ჩასდვა სიმართლე და სიყვარული...

მოსეს მახვილად, არონის კვერთხად,
ხელთ მისცა რჩეულთ უმანკო ქნარი,
და უსუბის წილ სიმებს ასხურა
შეზავებული თაფლ-ნაღველ-ძმარი.

ხმა უცნაური, ხმა საამური
გაისმა ქვეყნად მარად და მარად,
ზოგისთვის ის ხმა თაფლ-მალამოა,
ზოგს გულზედ ხვდება ის ნაღველ-ძმარად.

ერთი მღელვარებს და მეორეცა,
ორივე სწორად მოხიბლულია,
და თვით მგოსანიც ერთის საქები,
ათასისათვის წყეულ-კრულია.

—

მაგრამ მგოსანი ჰფიქრობს: «ამ ქვეყნად
ყოველი ზრახვა არის ამაო,
სულს შემუსვრილს და გულს დამდაბლებულს
ნუ შეურაცხყოფ შენ-კი მამაო!»

—

ამბობს და ჩანგის სულის ჩამდგმელი
ცა და ქვეყანას ესაღბუნება!...
ზევსური მისი უტყუარია
და მრავალ-ფერი ვით თვით ბუნება!...

აკაკი.

ჩვენი ბანკობია.

შ ა ც თ ნ ე ბ თ !

დღევანდელი თანაგრძნობა მიმტკიცებს, რომ ჩემზე გული არ გაგვრილებიათ, მაგრამ, მაინც, სანამ ამ ახალ ჯილდოს მივიღებდე თქვენგან, ნება მიბოძეთ ძველისათვის გადაგიხადოთ მადლობა!..

სხვა ღონის-ძიება არა მაქვს-რა და მხოლოდ მარტო გულით შემიძლია გადახდა და ეს გადასახადი ჩემი გულწრფელი აღსარება იქნება თქვენ წინაშე: 1888 წელში ჩემის მხრით მოულოდნელად საზოგადო კრებამ ერთპირად და ერთხმად დამინიშნა სიკვდილამდე პენსია.

უღირსად ჩავითვალე ჩემი თავი ამ მოწყალებისა და ორგზის უარი განვაცხადე, მაგრამ, როდესაც კრებამ მისაყვედურა: «მაგას დაწუნებად მივიღებთო!», მეც დავმორჩილდი და ვიტვირთე ის პენსია, რომ მითი საზოგადოებისათვის გამეწია ხოლმე სამსახური. ეს კრების დადგინება მეორედაც დამტკიცდა, მაგრამ ამოდენი ხნის განმავლობაში სისრულეში არ მოყვანილა. ყველა დარწმუნებული იყო, რომ მე ვიღებდი პენსიას და ამ «უსახარო სახელმა» ბევრი უსიამოვნება შემახვედრა. სხვა და სხვა უსაფუძვლო მითქმა-მოთქმას გარდა მატერიალურადაც დამსაჯა: ყოველ წლობით ჩამოვდიოდი ქუთაისში იმ დანაპირების მისაღებად; ბანკის მმართველები მპირდებო-

დენ, მაცდევინებდენ რამდენიმე ხანს, უბრალო მათემატიკურ მათემატიკურ და მერე, პირში ჩალა-გამოვლებულს, მისტუმრებდენ უკანვე. მიზეზადაც იმას მეუბნებოდენ, რომ სხვებს მივეციო და შენთვის აღარ დარჩაო. ეს ასე ხდებოდა ყოველთვის შიგ ბანკში და ბანკის გარეშე კი ყველას ეგონა, რომ კრებს განაჩენი ჩემ შესახებ სისრულეში მოდიოდა. რა უნდა მექმნა? საჩივრის შეტანა მეუკადრისებოდა, და ვიყავი ჩემთვის გაჩუმებული. ბოლოს სულ გადავიგდე გულიდან და მოვასვენე ჩემდა-თავად. მე კი მოვისვენე, მაგრამ სხვებმა აღარ მომასვენეს და, ვიმეორებ, რომ მაგ მატყუარა — პენსიის გადამკიდევობით ბევრი უსიამოვნება გამოვიარე. დიახ, ბევრი!.. მაგრამ არც ერთი მათგანი ასე გულ-გამხეთქი არ ყოფილა, როგორც დღევანდელი!.. აი საქმე რაშია: დღეს, როგორც ხედავთ, საბანკო არჩევნების გამო დიდი მოძრაობაა; კრება ორ მხარედ არის გაყოფილი, შეხლა-შემოხლაა, ყველა მხურვალე მონაწილეობას იღებს; იბრძვიან სიტყვითაცა და საქმითაც და ამისთანა დროს მე კი დაწყნარებული და გაჩუმებული ვარ! და ცხარედ, მღელვარებით, ვერ ვლაპარაკობ! ორივე მხარეს ეხიმება ეს და მიზეზს თავისებურადა ხსნის; ერთი ამბობს: «მიტომ არ იღებს ხმას, რომ გულდაწყვეტილია ბანკის გამგეობაზე პენციის მოუცემლობისათვისო». მეორეს ჰგონია: «ეხათრება გამგეობის, რომ სამერმისოდ მაინც აღარ დაუყავონ მისი საწილალო». ეს ორივე მოსაზრება მეტად წვრილმანია და პირდაპირ ჩემი შეურაცხყოფელი!.. ჩემი თავ-დაქერისა და სიჩუმის მიზეზი სულ სხვა რამ არის და აი კიდევაც მოგახსენებთ: შარშან ამ დროს ავად გავხდი. სიკვდილის პირად ვიყავი მიგდებული. საზოგადოებამ ისეთი თანაგრძნობა გამოამიცხადა, რომლისაც ღირსი მე არ ვყო-

ფილვარ. შინაურსა და გარეშეს, მახლობელს თუ შორეულს ყველას უნდოდა ჩემი ამბავი შეეტყო. მოდიოდნენ მნახველები, გზავნიდნენ წერილებს, დეპეშებს, სვამდნენ ჩემ საღლეგრძელოს, პარაკლისსაც კი იხდიდნენ. ამან ყოველივემ ისე ამაფრთოვანა, რომ, ისედაც წკიპზე დაკიდებული სული, ცამდე ამიფრინა. მაგრამ სხეულს-კი შველა არ მოსცემია!.. და თუ ბატ. თოფურია არ გამჩნოდა ქირისუფლად, ცუდათ იყო ჩემი საქმე. ისე მომიარეს მის საავადმყოფოში, რომ სწორედ ხელიდან გამოვლიჯეს სიკვდილს ჩემი თავი.

დიღხანს ვიავადმყოფე და ბოლოს რომ მოვჯობინდი, ექიმებმა მირჩიეს სამზღვარ-გარედ წასვლა. ბატ. თოფურია მითხრა: საქირო არის, რომ სამზღვარ გარედ გახვიდე. ვიცი, რომ ამისი საშუალება პირადად შენ არა გაქვს. ამ ქამად რომ მეცა და ჩემი საავადმყოფოც ხელმოკლედ არ ვიყოთ, მე თვითონ წაგიყვანდი. შემდეგისათვის, იმედია, მოვახერხებ, მაგრამ ეს ცოტა დაგვიანებული იქნება და შენ კი უთუოდ მალე უნდა მიეშველო შენს თავს. ერთი რამ მოვისაზრე: ითხოვე, რომ ბანკმა შენი პენსიონიდან წინდაწინ რამდენიმე წლის მოგცესო. ამის პასუხად მე ვუთხარი, რომ, არა თუ წინდაწინ, სულაც არ მაძლევენ მეოქი. გაიკვირვა და სთქვა: აქ რაღაც გაუგებარი საქმეაო, და ახლავე შევიტყობო. მართლადაც, იმ საღამოსვე მოვიდა და მითხრა: ვნახე ბანკის მმართველები და დიდი თანამგრძნობი არიან შენით. ხვალ სადარბაზოდ შეიყრებიან ერთად გამგეობა და მმართველობა, და რაც არ მიგიღია, გადაგიწყვეტენ, რომ ახლა მიიღოო. მე, როგორც ამისთანა შემთხვევაში გამოცდილმა, ექვი შევიტანე და კიდევ გამართლდა ჩემი ეჭვი: არა თუ მეორე დღეს, კვირები გარბოდნენ და კრება არ შესდგა!.. ხან ერთი

წვერი დააკლდებოდა ხოლმე და ხან მეორე*). საქმე უნა-
შველო შეიქმნა. ეს ბ. თოფურიაშვილს დაინახა და მის გა-
ვირვებას საზღვარი აღარა ჰქონდა. მეტი ღონე რომ აღა-
რა დამრჩა რა, შევიტანე ბანკში გირაოდ ის მცირეო-
დენი მამული, მამა-პაპის ნაშთი სამარხი და ვითხოვე სეს-
ხი. ღმერთმა უშველოს, ბანკი დიდის სისწრაფითა და
გულს-მოდგინებით დამეხმარა. გამოვიტანე ფული, მაგ-
რამ იმდენი აღარ დამრჩა, რომ საავადმყოფოც გამეს-
ტუმრებია და სამზღვარს გარედაც წასულვიყავი. უნდა
სხვა საშუალება გამოემენახა.

ხელახლა ვითხოვე, რომ ბანკის მმართველებს მოეხ-
დინათ კრება და რადგანაც ფულის მოცემა ეძნელებოდათ,
უარი ეთქვათ და იმ განჩინების პირობების მოცემათ.
მიტომ კი არა, რომ მერე, იმ საბუთის ძალთ საჩივარი
გამეცხადებია!. არა,—მხოლოდ იმ განზრახვით, რომ კერ-
ძოდ საიდგანზე გამეპართა ხელი. როდესაც დარწმუნ-
დებოდენ, რომ ბანკიდან არას ვიღებ, მე დარწმუნე-
ბული ვიყავი, რომ უფრო მეტს თანაგრძნობას გამომი-
ცხადებდენ კერძოდ სადმე. ამაზედაც უარი მითხრეს და
ველარსად წავედი. დავრჩი ასე სანახევროდ დასწეულე-
ბული. ამ თავგადასავლის შემდეგ მე დავრწმუნდი, რომ
თუ მე თვითონვე არ ვეცადე და არ გავუბრთხილდი ჩემს
თავს, სხვა გარეშე ჭირის-უფალი და ხელის შემწყობი
არავინ მეყოლება!—დებეშები, წერილები და სად-
ღეგრძელოები მეტიც მომივა, მაგრამ წამლის ფასი
კი არ შექნება, მით უფრო რომ უკანასკნელი მამულიც

*) ამისთანა დროს გამოგვიჩნდენ შუა-კაცები, ადვოკატობას კის-
რულობდენ და ითხოვდენ მხოლოდ მის ნახევარს, რაც მერგებოდა. თუ დათან-
ხმდები, კრება შესდგება და ფულსაც მიიღებო. მე არა ვაქენი.

დავაგირავე და სხვა საშუალება მეორე შემთხვევისათვის აღარა მრჩება-რა!.. მივმართე ექიმებს და მათაც ერთხმად დარიგება მომცეს: უბრთხილდი თავს: საწყენს ერიდე, ნუ დაილღები, მოსვენებით იყავ არ აღელვდე, ბევრს ნუ იკითხავ, არა თუ ხმა-მალლად, ისე ჩუმიდაცო და სხვანი. მეც, რაღა თქმა უნდა, ვასრულებ მათ დარიგებას! აი, ბატონებო, უმთავრესი მიზეზი, თუ რაღა ვარ დამშვიდებითა და ჩუმიად ამისთანა დროს. და თქვენ კი გგონიათ, რომ მე ეს გულგრილობით, ან სხვა რამ მიზეზით მომდის. განა მე კი არ მინდა, რომ ისევ-ისე ძველებურად, ჩემებურად ვტრიალიბდე? ბ. ჩიკვაიძის სიცოცხლით სავსე მოძრაობასა და ენერჯიას რომ ვუყურებ, გული მწყდება!.. ბ. თავდგირიძის პატიოსნური მღვლევარება მეხარბება! მაგრამ რა ვჭქნა? ვიცი რომ ველარავინ დამიბრუნებს სიჭაბუკესა და სიმრთელეს. და ეს ჩემდა უთქმელადაც, თავის თავად ადვილი მისახვედრია. მაგრამ ამისთანა არეულობის დროს სიმტყუნ-სიმართლის გარჩევა ძნელია!.. აღამიანი როკა რამეს ექიდება, ის საჭიდაო საგანი, გინდ წვრილმანიც იყოს, ისე დიდ რამედ მიჩნია, რომ იმას გარდა, სხვას ველარასა ჰხედავს და თავის პირდა-პირ მოვალეობასაც კი ივიწყებს. მოვიყვან ერთ ფსიხოლოგიურ მაგალითს. ზოგიერთმა ჩვენმა ექიმებმა და მათ რიცხვში ახალგაზდა მკურნალმა ბატ. ხუნდაძემ, წრფელის გულით გამაბრთხილეს და მიჩჩიეს: ნუ ხარ ამ კრებაზე, ხნაურობაა და შეიძლება ავალეღვოს რაიმემ და ცუდად იმოქმედოს შენზეო. არ გაუვლია არც ერთს საათს, ბაასი რომ გაცხარდა, იმავე ექიმმა მკითხა: რატომ არას ეტყვი ამ კრებასო? ხმა ამოიღე ჩუმიად ნუ ხარო!. - საზოგადო მღვლევარების დროს დაავიწყდა, რომ მე ავადმყოფი ვიყავი და ის ექიმი. შეუძლებელია,

რომ ვნებათა დღეებამ კაცს, განდ სიმართლის მოყვანება და გონიერი ციყოს, ხან-და-ხან ხელი არ დარიოს, სწორ-მხედველობის ისარი არ გაუმრუდოს და ნამდვილი გადასხვაფერებულად არ მოაჩვენოს. სწორედ ამისთანა კალაპოტში ვართ დღეს ყველა ამ არჩევნების გამო ჩაყენებული და სიმართლის თქმაც უნამყოფოა!. რაც უნდა ითქვას, ან ერთ მხარეს არ მოეწონება და ან მეორეს. ნათქვამი გადასხვაფერებულად ვრცელდება საზოგადოებაში. ამას რასაკვირველია არავინ შეუშინდება და მაინც თავისას იტყვის, მაგრამ კიდევ ის არის უბედურობა, რომ მოუდგომლობა ორივე მხარეს სწყინს და მაინც თავისას გაიძახიან. და მათში ვინც უფრო აღტაცებული ბუნებისაა და უფრო თავ-დაუქერელი, ზრდილობასაც კი ჰკარგავს და სხვისი უსამართლოდ შეურაცხყოფა აღარაფრად მიაჩნია!.. გუშინ-წინ, კრების თავმჯდომარეს რომ ირჩევდენ, ზოგიერთებმა მოისურვეს ახლილში კენჭის ჩაგდება. და მე რომ მივდიოდი ჩასაგდებად, მეც მომაყვირეს: «ახლილში! ახლილში ჩააგდე, დაგვანახეო!» და ეს განა მოსაწონი იყო მათის მხრივ? აგერ ნახევარი საუკუნეა, რაც მე აშკარაზე ვდგევარ და თუ აქამდე, ჯერ კიდევ არ შეუტყვიათ საითკენ წავა ჩემი «შავი» და «თეთრი», ნუ თუ ამ ერთ წუთას, ერთი კენჭის ჩაგდებით გაიგებენ ჩემს «ავ-კარგიანობას»? აი, რა ძნელია გაცხარება და თავშეუკავებლობა!!.. მაგათ აღარა ახსოვთ რა, და ეს დღევანდელი, შედარებით სხვა საქმეებთან, წვრილმანი საარჩევნო კინკლაობა, ჩვენის ცხოვრების დასაბამიცა ჰგონიათ და დასასრულიც... იმ მოძღვარს, რომელსაც ნახევარი საუკუნის განმავლობაში ყოველ დღე შეძლებისა-და-გვარად არ დაუგდია თვისი მღვდელ-მოქმედება, ეკითხება განა რა რჯულისა ხარო?

რომ ვინმე მივიდეს და უთხრას: არ ვიცი, მღვდელი ხარ თუ მოლაო?. ეს უნდა დამიმტკიცო და, თუ მართლა ქრისტეს მსახური ხარ, გინდა თუ არა, ეხლავე, როცა მამლები ყივიან. შენც გადმოდექი ქანდარაზე და «კურთხეულ არს შეუფება», დაიძახეო! რას ეტყვის გაოცებული მღვდელი? შეიღო! მე ჩემი საკუთარი სამლოცველო მაქვს, საყდარია, სადაც კიდევ ვსწირავ, და კიდევ ვლოცულობო, და შენ თუ არ მოდიხარ, ჩემი რა ბრალიაო? წირვასაც და ლოცვასაც თავის დრო და წეს-რიგი აქვსო და შენ კი ტყვილა ახარებულობარო... მეორე მაგალითი! ვსთქვათ: მოლა ვინმე ყოველ განთიადისას ნახევარ საუკუნის განმავლობაში ადიოდა მინარეთზე და ჩვეულებისამებრ იწვევდა მლოცველებს და იძახოდა: ლია-ილლა-ილლა-ილლაჰ-ო. ბოლოს ვეღარ დაინახეს ეს მოლა მალდიდგან გადმომდგარი და იფიქრეს, ხომ არ გვიღალატაო? მისცვივდნენ და უსაყვედურეს. როგორა გგონიათ! რას ეტყოდა მოლლა? სრულ სიმართლეს: შეილებო, დავბერდი, აღარ შემოძლია იმდენი როგორც აღრე! თვალით ვეღარა ვხედავ, მუხლები მიკანკალებენ და მალლა ვეღარ ავდივარ, ხმაც აღარა მაქვს, რომ დიდად დავიყვირო. ახლა თქვენი რიგია!.. ხომ გინახივართ როგორ ავდიოდით? თქვენც ისე აღრე მალლა, ჩემი აღგილი დაიჭირეთ და მეც მალლობას შემოგწირავთ, დაგლოცავთ და, თუ ისურვებთ, თაყვანსა გცემთო!

დავანებოთ თავი ამ მაგალითებს და გადავიდეთ პირდაპირ ჩვენ წინაპრებზე. ძველად ჩვენ მამა-პაპებში რომელიმე მამულიშვილი, საზოგადო მოღვაწე, რომ დაიქანცებოდა სიბერითა და კრილობით იმდენად, რომ ომში ტრიალსა და ფარხმალის ხმარებას ვეღარ ახერხებდა, უღაბნოში სადმე მიდიოდა; იქიდან აღევნებდა თვალ-

ყურს მის სამშობლოს და ღმერთს ავედრებდა. დღევანდელ ჩვენ მამულიშვილებს, მართალია, ტანზე არ აჩნიათ ქრილობა, მაგრამ მათ გულში აუ ჩაიხედავთ, ბევრს ნახავო! როგორც კერძოდ, ისე საზოგადო საქმეების გამოც წყლული დიდი აქვთ... მე რა სიმართლე მაქვს და რა მრჯის, რომ ჩემი თავი მათ შევადარო? მაგრამ რადგანაც მცირე რამეც შეიძლება, რომ დიდს შეადაროს კაცმა და მის გარდა კიდევ თქვენგანვე ვარ გამოწვეული, ჩემ თავზედაც ვიტყვი ახლა: მართალია, დაბერდი დაფუძლურდი, მაგრამ ფარხმალი არ დამიყრია, და იმ მღვდლისა არ იყოს, წელან რომ მოგახსენეთ, ჩემი საყდარი მეცა მაქვს და მეცა ვსწირავ. ეს გახლავსო ჩემი რედაქცია და ჩემი ჟურნალი.. მისთანა არა არის რა საყურადღებო ჩვენ შესახებ, რომ შეძლებისადაგვარად არ ვიხსენიებდეთ და მსჯელობა არა გვქონდეს.. ბანკის შესახებაც ბევრჯელ გვქონია საუბარი და აბა, მიბრძანეთ ერთი, როდის იყო, რომ ეს ბანკი ჩვენ მოგვწონდა და ვაქებდით? პირიქით ყოველთვის წუნსა ვსდებდით ამ ოცის წლის წინედაც, შარშანაც, წელსაც—გუშინაც, დღესაც. წუნსა ვსდებდით და ვსდებთ გაზომილად და აწონილად, უტყუვრად,—გადაუჭარბებლად. ჩვენ პირადობასთან საქმე არა გვაქვს. გვანტერესებს თვით საგანი და პიროვნებას იმდენად შევეხებით მხოლოდ, რამდენადაც ის გადაბმულია და შეკავშირებული საგანთან.

რაც ცხადია, იმას რაღა დამტკიცება ეჭირვება? დღეს ჩვენი ბანკი ვერ მიდის კარგად, გამოვიკვლიოთ მიზეზები და ვინც დამნაშავე გამოდგეს გადავაყენოთ!.. სულ ასე არ ვამბობ, სულ ამას არა ვსწერ? ბრძანებთ, რომ ნაწერს ყველა არ ჰკითხულობსო!. და ეს რა ჩემი ბრალია? და თქვენ, რომელნიც ჰკითხულობთ თუ კი იმას გადასცემთ ხოლმე სხვებს, რაც არც მიწერია და არც

მიფიქრია, რატომ იმ ჩემ ნათქვამს და ნაწერს არ გააცნობთ ხოლმე? არა! მეუბნებით—ეგ ხომ მართალია, მაგრამ გვინდა შენი პირით გავიგონოთ ცხოველი სიტყვაო?.. მეც მოხარული ვარ და ბედნიერად მიმაჩნია ჩემი თავი, მაგრამ როდის იყო, რომ თქვენ ჩემთან მობრძანდით და მე კი კარები დაგიკეტეთ? ეგებ პურ-ღვინით ვერა, მაგრამ გულით კი სწორედ კარგად დაგხვდებოდით. ახალგაზდების ნახვა, სხვაც რომ არა იყოს რა, მიტომ მაინც მიაძვება, რომ მათი აწმყო, ჩემს წარსულს ახალგაზღობას მომავონებს და გულზედ ია-ვარდს მომფენს!.. მაგრამ მე ვერ გნახეთ ჩემთან მოსული!.. ეგებ თქვენ რომელიმე მიზეზისა გამო არ გეხერხებოდათ ჩემთან მოსვლა და მაშ რატომ მე არ მიმიხმეთ თქვენთან? მე დიდის სიმდაბლითა, სიამოვნებით გიახლებოდით?! თვარა, არც ნაწერი გიკითხავთ, არც მობრძანებულხართ ჩემთან, არც თქვენთან მიგხმვივართ და მესაყვედურებით კი!.. შენ ბევრი მოგეთხოვება! ყოლიფერი უნდა აიტანო—ამბობენ ზოგიერთები—რადგანაც ხალხს უყვარხარ და პატივისა გცემსო!—მესმის! მაგ სიყვარულისა და პატივის ცემის მე ღირსი არა ვარ... მაგრამ სიყვარულსა და პატივისცემასაც თავის კანონები და წეს-რიგი აქვს. სიყვარული რომელიმე მოღვაწე მუშის ის კი არ არის, რომ შორიდგან ტაშის კვრით „ვაშა-ვაშა!“ უკიჟინოთ და სადღეგრძელოები სვათ!.. ეს რა სასურველია? სასურველი მისთვის ის არის, რომ იმ უღელს, რომელშიაც ის გაბმულია, თანაუგრძნოთ და მძიმე ტვირთი შეუსუბუქოთ!.. პლატონური სიყვარული არავისთვის სასარგებლო არ არის და მოგვაგონებს იმ გლეხის სიყვარულს, რომელსაც თვისი ხარები თავს ურჩევნია, მაგრამ როცა გაუბამს ხოლმე უღელში და აღმართში ტვირთს მიაზიდვიებს, ყოლიფერი ავიწყდება და სიბრალულის გრძნობაც კი ეკარ-

გება: დააჯდება უღელზე შოლტით ხელში, მწარედ
ლაპუნებს და თანაც შეჰყვირის: «ოჰოჰო, შენი გამჩენის
ჭირიმე ნიშავ! ოჰ, შენ კი გენაცვალე ნიკორავ!.. აბა ჰე,
გასწით! გასწითო!» და წელს აწყვეტიეს თავის საყვარელ-
სა და ერთგულს საქონლებს. თუ უკაცრავად არ ვიქნები,
მოგახსენებთ, რომ ჩვენ დღევანდელ ქართველებსაც ასე
გვესმის სიყვარული ჩვენი მოღვაწეების!.. ამას მე ჩემს თავზე
კი არ მოგახსენებთ! — მე დღეს იმ ხანში და იმ გარემოებაში
ვარ, რომ ქებაც და გინებაც ჩემთვის დიდი არა არის-რა!
ჩემი ლარი და ხაზი გაყვანილია და გათავებული! — მე
ვამბობ საზოგადოდ. აბა, დაუკვირდით და გასაჯეთ: რა მი-
ზეზია, რომ ჩვენში ახალგაზდები, უცხოეთიდან რომ
ბრუნდებიან, ქვეყნის ერთგულებით გამსჭვალულები, თავ-
დადებულად იღვწიან და მერე კი ნელ-ნელა სხვა გზას
ადგებიან ხოლმე? ის რომ, ნიადაგს ვერ ჰპოულობენ
თქვენში... და თქვენი უსამართლო ქცევა მათ გულს
უტეხს და უგრილებს. — და აი ჩემი უკანასკნელი თხოვნა,
ჩემი უკანასკნელი სიტყვა, ეს გახლავსთ, რომ უფრო სამართ-
ლიანად მოეპყრათ ხოლმე თქვენ შვილებს!.. ნუ მოსთხოვთ
შეუძღვებელს. მიუშვით ნებაზე!.. ნუ მოისურვებთ, რომ
თქვენ ნებაზე ატაროთ აქეთ-იქით და ის ალაპარაკოთ
მხოლოდ, რაც თქვენა გსურსთ. — კი ნუ მტარვალ-ბატო-
ნობთ!.. მართლ-მსაჯულების კვერთხი აიღეთ ხელში! —
ავ-კარკი გაარჩიეთ და თვითეულ მათგანს საკადრისი
მიაზღვეთ ხოლმე, აი, ეს გახლავსთ ჩემი უკანასკნელი
თქვენდამი სიტყვა და ნუ მიწყენთ!..

იძულებული გავხდი, რომ ეს სიტყვები წარმოვთქვა-
წრევანდელ ბანკის კრებაზე. რომ აქ ხალთაბანდური არა
არის-რა და პირდაპირაც არის გამოთქმული, რისაც თქმა
მინდოდა, — ცხადია!.. ბანკში დამსწრეებმაც კარგად
გაიგეს.. მაგრამ გარეთ კი გადასხვაფერებულად გაისმა
ეს სიტყვა. ზოგიერთებმა თავისს საკუთარ გრძნობა-გო-
ნების ყასნალით მოჰქარგეს ჩემ სახელით ის, რაც ჩემი
არა ყოფილა და ფერად-ფერადად ავრცელებდენ ხალხში:
„აკაკი ბანკის მმართველებს გამოვსარჩლოა“, „ჩიკვაი-
ძეს ქება შეასხაო“,*) „მხოლოდ თავის-თავზე ილაპარაკაო“,

*) ჩვენმა ცნობილმა მოღვაწემ და რედაქტორმა ბატ. გუნიამ თავისს
საწინასწარმეტყველოში, ე. ი. „ცნობის-ფურცელში“ აი როგორ დაამოწმა
ეს და რაი ახსნა: ჩვენ გვატყობინებენ, რომ ქუთაისის ბანკობანა იმითი
გათავებულა, რომ თავ. აკაკი როსტომის ძის წერეთლისათვის ამ ათის
წლის წინად გადაწყვეტილი პენსიის მიცემა აღუთქვამთ, ხოლო ზედამხე-
დველი კომიტეტის წევრად აურჩევიათ გიორგი წერეთელი. ექვი არ არის,
ასეთი პატივი კალისტრატეს მიერ უტყუარი ნიშანია მაღლობის
გადახდისა მეგობრულის სამსახურისათვის. — მანდასა! მოდი, წაი-
კითხე. ეს სიბრძნე სოლომონისა და გოდება იერემიასი და ნუ
გაგვიცინება?! მტრობა-ბოროტებას, მართალია, პატიოსნება არ
უნდა, მაგრამ ჰკუა კი ეკორება!.. რედაქტორსაც და მის კორეს-
პონდენტსაც, ორივეს შეშლიათ ნახტომი: ჩიკვაიძე იმ თავითვე წინააღმდეგი
იყო ჩემი პენსიის და შემდეგაც, როცა მმართველად აირჩიეს, მასვე აღარ-
მოჰყავდა სისრულეში კრების განაჩენი!.. ამ კრებაზედაც თვით ოპოზიციამ
ეს გარემოება მოიტანა ერთ გასამტყუენარ სახუთად ჩიკვაიძის პირადობის
და უწესრიგობისა. მაგრამ საპირადო ვნებათ-ღელევა რომ გრძნობა-
გონების საფუძველს შეარყევს, მაშინ ლოდიკაც კოკლობს! — ეს გვესმის,
მაგრამ ის კი აღარ გვესმის, რას ნიშნავს მათი ნახმარი სიტყვა: „მზხლასა“?
ქართული არ არის! აქ სწორედ უნდა იყოს კორრექტურული შეცდომა და
უნდა ყოფილიყოს „მზხლავსო“ ე. ი. მაქვსო. კი მაგრამ თვითონ რადად
აღიარებენ თავის პირით ან ერთი და ან მეორე? უმათოდაც, ვინც კი
წაიკითხავს ამ მაგათგან გამოგონებულ-გამოკეროპინებულ შენიშვნას,
თავის თავდაც მიხედება, რომ ორთავეს, როგორც კორესპონდენტს ისე
რედაქტორსაც მძღებიათო!

„პენციას ითხოვდაო“, (სიტყვა კი პენციის შემდეგ ნათქვამი), „ოპოზიციას უღალატა და ინტელიგენცია გალანძღაო“, „ისე მიხვეულ-მოხვეულად და ბრუნდად, გამოურკვევლად ილაპარაკა, რომ არა გაიგებოდა რაო“ და სხვანი.

საზოგადოდ ყველგან და, რასაკვირველია, მით უმეტეს ჩვენში მისთანა სისულელე არა ითქმის რა, რომ ზოგიერთებმა არ მოიწონონ და მისთანა ტყუილიც არ გამოიგონება-რა, რომ ბევრმა არ დაიჯეროს!.. და აი თუ, რატომ ვბეჭდავთ იმ ჩვენს ნათქვამს, თვარა თავის თავად გვითქვამს და ვიტყვით, ბანკი შედარებით სხვა საქმეებთან, მისთანა რამედ არ მიგვაჩნია, რომ, თუ არ სხვათა შორის, გაკვრით, განსაკუთრებით იმაზე ვილაპარაკოთ. ეს მხოლოდ ერთი წვრილმან მოვლინებათაგანია და ზედაც ის დააკვდეს ვინც წვრილმანობას ვერ გასცილებია და სხვა, უფრო საჭირო, ველარა დაუნახავს რა.

როდესაც ჩვენი წინაპრები ფარ-ხმალით მიდიოდნენ მტერზე, იმ დროს რომ გზაზე სადმე ეკალი შერქობოდათ, ნუ თუ იარაღს დაჰყრიდნენ, ნევსის მეტს აღარას მოჰკიდებდნენ ხელს, ყოლიფერს დაივიწყებდნენ და ბავშურის სიმწრით აღრიალდებოდნენ: არიქა, ვინ ხართ ქრისტიანი და მამაცი, გვიშველეთ, ეკალი შეგვერქო, იქცევა ცა და ქვეყანა, მეორედ მოსვლის ნიშნებია, ყველამ აქ მოიყარეთ თავი, ნულარსად მიდიხართ, ნულარაფერზედ ჰფიქრობთ, ნევსები აიღეთ თქვენც ხელში, დაჰყარეთ ფარ-ხმალი და აქ მოდითო! და თუ ჩვენ ნება-სურვილზე არ გაივლით, ქართველებად აღარ იქნებით სახსენებელიო; და სხვანი?!. არა, ამ გვარი რამ ძველად ფიქრადაც არვის მოუვიდოდა. იმ საპირადო ეკალს მხოლოდ იმდენად მიაქცევდნენ ყურადღებას, რამდენადაც საჭირო

იყო: ამოიღებდენ, გადააგდებდენ და თუ წყლული დაჰყვებოდა, გამოირწყავდენ და მთავარ საქმედ და საგნად ამ პატარა რამეს არ გაიხდიდენ. ჩვენი ბანკიც დღევანდელ ცხოვრებისათვის წვრილ რამეთაგანია!.. მისი ეკლური ჩველეთაცა და მისი სამკურნალო მალამოობაც მცირეა. და მის გამო გრძნობა-გონების დაკარგვა, სწორედ რომ „ნაცარქექიაობაა“.

საკუთრად ბანკის შესახებ არას ვილაპარაკებთ არც დღეს, რომ ამ ბანკს ზოგიერთები კუდს არ აბამდენ ხოლმე და აქეთ-იქითკენ საუკუღმართოდ არ იქნევდენ. — ეს საეშმაკო ნამგალი, ეს ზოგიერთების საპირადო იარაღი, ბანკის — კუდი, გვაიძულებს, რომ, წინააღმდეგ ჩვენის სურვილისა, გვინდა თუ არა, მაინც ვსთქვათ რამოდენიმე სიტყვა წრევანდელ „ბანკობის“ შესახებ.

ქუთაისის ბანკი თუმცა კოლლევიალურია, მაგრამ მაინც ჩიკვაიძის სახელით არის მონათლული, თითქო მის მეტი იმ ბანკში აღარავინ იყოს. გაკეთდება რამე თუ წახდება. მარტო ჩიკვაიძეს აწერენ და სხვები კი, როგორც ღირექტორები, ისე ზედამხედველი კოპიტეტის წევრებიც მის ყურ-მოჭრილ ყმადა ჰყავსთ წარმოდგენილი! „კალისტრატე რასაც მოინდომებს, ის იქნებაო!“ — რასაკვირველია, ეს საოცნებო გადაქარბებაა და ამით თვით მოწინააღმდეგეებს ის ისეთ სიმაღლეზედ აჰყავთ, სანამდისაც ჩიკვაიძეს თავის თავად ასვლა გაუჭირდებოდა. ამბობენ: „ბრბო მიიმხრო და დაბალი, გაუნათლებელი ხალხის გული მხოლოდ მითი მოიგო, რომ მისს სამარცხვინო ინსტინქტებს ხელს უწყობსო!“ ესეც გადაქარბებულია!. ხალხს განა მარტო ცუდი ინსტინქტები აქვს?!. ჩვენი ინტელიგენციის უმეტესობა ისე იჭერს თავს, თვითქო, ჩვენი ხალხის შვილი არ იყოს და მათში საერთო არა იყოს რა!..

მალლიდან დაპყურებს, ვერ იცნობს და მისი ავ-კარგიც შეგვნებულ-შესწავლილი არა აქვს!.. სიტყვით ლიბერალობა ადვილია, და ზოგიერთი ჩვენი ინტელიგენტებიც სიტყვით ყოლიფერი არიან, მაგრამ როცა საქმეზე მიდგება ჯერი, მაშინვე ბატონ-კაცობას იჩენენ და სულ სხვებზე გამოდის საქმე. ეს, ცოტა არ იყოს, არ ეპრიანება სოფლელ ხალხს და განზე დგება. ჩიკვაიძის ქეჯა ის არის, რომ აღლო აილო და ხალხის გული მოიგო. ჩადგა ხალხში, ქირში და ლხინში მათ თანამოზიარედ და ძველებურ ანდაზას, „ამყოლს აპყევი და დაწყოლს დაპყევიო“! ამართლებს. ზოგის ტირილში სამძიწრითა და თავში ხელის ტყაპუნით შედის, ლხინში მოლხენით არის, გაჭირვებულს ეხმარება და ამ გვარად ჰხიბლავს. ავიჯოთ მაგალითი: გაჭირვებული სოფლელი დაეძებს ადვოკატს და მიდის პატიოსან-ადვოკატთან. ის თავის სამწერლო ოთახში მედიდურად მოჯდომია სტოლისა და სწერს. საკლიენტოს აათვალიერ-ჩაათვალიერებს და შეგუბუნებით ეუბნება: ჰო, კარგი, ახლა არა მაქვს დრო, მიბრძანდით გარედ, მოითბინეთ და რამდენიმე საათის შემდეგ მივიღებთ! კლიენტი უცდის სადღაც გარეთ. ბოლოს, როგორც იქნება, მიიღებენ, გამოჰკითხვენ, რა უჭირს? და საქმეს მისას ღიდის სიამოვნებით ჰკიდებენ ხელს, მხოლოდ იმ პირობით კი, რომ, როგორც რიგი და წესია, ამდენი და ამდენი სასყიდელი გადაიხადოს და ნაწილიც ამ თავითვე წარმოადგინოს. სოფლელი გაჭირვებულია, ფული არა აქვს და უნდა გაბრუნდეს უკანვე. მიდის ჩიკვაიძესთან. ჩიკვაიძე ეზოში მიმინოს უწრუწუნებს, გატაცებული მისი ეჭვნების ქღერით. დაინახავს თუ არა მისკენ მიმავალ კლიენტს, მიაყვირებს: „გამარჯობა შენი! ახლა შენი თავი არა მაქვს; ხომ ხელავ მიმინო ველარ მიმიყვანია სახადელზე?!

მომიცადე... მერე მოდი!.. მაკინე! მაკინე!.. უბძანე, სამზარეულოში შეიყვანონ ეს კაცი, ცოტა ღვინის დასალევი მიაწოდეთ და მანამდის მეც მოვიცილი!“ პატივნიაცემი სოფლელი, ბოლოს, მიღის ადვოკატ-ჩიკვაიძესთან, ეუბნება გულის-პასუხს; ისიც მოუსმენს, ტყობილობს, რომ ხელად არა გააჩნია-რა, მაგრამ აი რას ეუბნება: „გქონოდა, კარგი იყო! მაგრამ ახლა რაღა გაეწყობა?!. გაგიკეთებ საქმეს, მაგრამ გახსოვდეს კი და, როცა შეიძლება, მაშინ იყოსო!“—ამ გვარად მოხიბლულ კაცს რომ უთხრა: ჩიკვაიძე წუნსადგებია და შედარებით ის პატიოსანი, მაგრამ გაბერილი-ადვოკატი უქო, განა დაგიჯერებს?—ამგვარი ხერხები ბევრი მიუძღვის ჩიკვაიძეს და დაბალი ხალხის გულიც მოგებული აქვს თავისი დემოკრატიული ქცევით. „ხალხის გულის მოსაგებად ჩვენ არ ვიკადრებთ, რომ ჩიკვაიძის გზას დავადგეთო!“ ამბობენ ბუმბერაზები.—და განა ხალხის გული მარტო საუკადრისო რამეებით მოიგება?.. ქირში და ღვინში თანა-მოზიარობა, გაქირვებაში ხელის-გამართვა, პურ-ღვინით მიღება, გულ-გაშლილობა და თავმდაბლობა განა საუკადრისო და საძრახი რამეა?!. „კი, მაგრამ ჩიკვაიძე ხალხის გულის მოგებას მიტომ ცდილობს, რომ მერე მათი ძალა ბოროტად მოიხმაროსო?!“ კეთილი! მაგრამ რატომ თქვენ კი არ სცდილობთ, რომ ხალხის გული თქვენც ჩიკვაიძესავე მოიგოთ, მაგრამ უფრო კეთილად მოიხმაროთ... ესეები ყველა სულ ცარიელი სიტყვაა და თავის მართლება!.. აქ პატრი ფილიპეს ამბავი მაგონდება, რომელიც განსვენებულ ბიძი-ემისაგან გამიგონია: ერთ ქართველ დიდ-გვარიშვილს ფრანგები ეჯავრებოდა და თვალს არიდებდა. პატრმა ფილიპემ მოინდომა მისი გრძნობის

შეცვლა. იცოდა, რომ ის ქართველი საოცარი მონადირე იყო და პატრმა, სხვა რომ ველარა მოახერხა რა, უცხო ქვეყნის მეძებრები გაიჩინა და მონადირობა დაიწყო. დაიხლოვა ქართველი, სულ ნადირობაზე ელპარაკებოდა, სამწყეროს, საკურდღლეს თან დაჰყვებოდა და ბოლოს ისე ჩაითრია, რომ ერთმანეთს აღარ შორდებოდნენ. ჩვენს მღვდელს, ქართველს მოძღვარს, სასაცილოდაც არ ჰყოფნიდა პატრის საქციელი: კურდღელს დასდევს, რა საკადრისიაო?... ბოლოს, იქამდე მივიდა საქმე, რომ ქართველმა ფრანგის სარწმუნოების მიღება მოინდომა და მაშინ კი გამოაჰყიტა მოძღვარმა თვალები!.. ქვეყნის გულის მოგება უქკუობა არ არის!.. და შემცდარია ის, ვინც გვერდს უვლის. აი, სწორედ ამის ბრალია, რომ ჩიკვაიძე იმარჯვებს ხოლმე, და არა იმ მიზეზების, რომელიც მის მოწინააღმდეგეებს ჰგონიათ!.. მარტო უკუღმართობითა და სიცუდით ხალხის გული არ მოიგება და არა!.. ეს რომ ასე იყოს, მაშინ ის ხალხი ხალხადაც აღარ იქნება სახსენებელი და იმაზედ ზრუნვა, როგორც მომაკვდავ ხალხზე, უქმი იქნება... პირადად ჩიკვაიძეზე სულ არა გვინდოდა რა გვეთქვა, მაგრამ, რადგანაც ბანკი და კალისტრატე სინონიმებად გაუხდიათ, მეც ბანკის გამგეობის ნაცვლად მარტო სიტყვას „ჩიკვაიძეს“ ვიხმარ:

წელს ოპოზიციამ ინტელიგენციის სახელით მოინდომა ბანკის გაწმენდა-გასალაშინება და ჩიკვაიძეზე მიიტანა იერიში. რაც კი რამ მიუძღოდა ბანკს დამნაშაობა ძველი თუ ახალი, საკუთარი, თუ სხვისი, ყველა ერთად შეაკეცა, ნამდვილ საბუთებს საექვოებიც მიუმატა და უნდოდასულ ერთიანად კალისტრატესთვის დაეტეხა თავზე. ასტყდა ბრძოლა და ჩიკვაიძემ გაიმარ-

2097

ჯვა, ანუ, უსწორესად რომ ვსთქვათ, მოწინააღმდეგეებმა თავის უხერხულობით გაამარჯვებინეს ჩიკვაიძეს და ანდაზაც გაამართლეს: „ირემმა ირემს ურქინა და თივაზე შეაგდო“. მის მეტოქესაც, მე მგონია, ხელის გამართვის ნაცვლად ხელი შეუშალეს! დამარცხდენ და დამარცხების მიზეზსაც სხვებს აწერენ: „ამან გვიმტყუნა, იმან გვილაღატა, ეს ასე იყო, ის ისეო და სხვ... და თავმოყვარება კი ნებას არ აძლევს, რომ გულში ჩაიხედონ და საკუთარი შეცდომები დაინახონ. ამას მე არც შანის მოგებით ვამბობ და არც გაკიცხვა მინდა ოპოზიციის!.. მე მსურს მხოლოდ, რომ ოპოზიციამ შემდეგისათვის სიბრთხილე იქონიოს, უკეთ დაიჭიროს თავი და ინტელიგენციის სახელსაც სიბრთხილითა და სიფაქიზით მოეპყრას!..

დღევანდელი ოპოზიცია მეტად არეულ-დარეული იყო. მისთანები გამოდიოდნენ ინტელიგენტის სახელით და ოპოზიციაში ქუცმაცობდნენ, რომელთაც თავის საკუთარ პირადობის მეტი არა აგონდებოდათ-რა და ოპოზიცია მათთვის ანკესი იყო და პირ-ბადე. იმათი წყალობით იმ მცირე გუნდს ინტელიგენტებისას, რომელიც ოპოზიციაში ერიო და გულწრფელადაც მოქმედებდა, ხელი შეეშალა და დაძაბუნდა.

ვერ იყენენ კარგად მომზადებული საწინააღმდეგოდ. ნამდვილსა და უტყუარ საბუთებს ვერ ხმარობდნენ რიგზე და მიკიბულ-მოკიბულით, საეჭვო და სადაო ფაქტებით უნდოდათ, კიჟინით, გასულიყვენ ფონს. მაგალითად: ზედამხედველ კომიტეტის თავმჯდომარემ გამოაცხადა, რომ ბანკს ამდენი და ამდენი მამული დარჩა და იმათგან სრულიად არაფერი არ შემოდისო. ეს საბუთი ძალიან ხელ-ააკიდებელი იყო!.. თუ კი

დაგირავებამდე შემოდრიოდა, მერე რამღა გააქროს უნდა
პასუხი მოეთხოვა კრებას ბანკისათვის, დარწმუნებუ-
ლიყო, რომ ეს გამგეობას ან ცუდი განზრახვით მო-
დიოდა და ან დაუდევრობით!.. მაშინ ჩიკვაიძეს ორივე
შემთხვევაში სათქმელი აღარა ექნებოდა-რა! და მორჩა,
გათავდა!.. მაგრამ ოპოზიცია მარტო ჩიკვაიძის პიროვ-
ნობას იკვლევდა. ამ საბუთის განხილვა მომავალ კო-
მისიას მიანდევს და თვითონ კი დაუწყებს ძებნა უმნიშე-
ნელო მიკიბულ-მოკიბულ ფაქტებს. მართალი უნდა
სთქვას კაცმა, ამ წვრილმან საბუთებსაც ვერ ხმარობ-
დენ კარგად: ერთი რომ აღთას გაიძახოდა, მეორე
ბალთას! ერთი მეორეს უშლიდა. მაგალ., ერთი წამო-
დგა და სისულელე ილაპარაკა: მეტიჩრობით იმას ამ-
ტკიცებდა, რაც თვითონაც არ ესმოდა. მეორე უფრო
შეგნებულმა და წინდახედულმა ამხანაგმა, გაუსწორა
სიტყვა და ეს უკანასკნელი ახირდა: შენ კი არ უნდა
მეწინააღმდეგებოდე, მზარს უნდა მაძლევდე და მამარ-
თლებდე, რადგანაც ჩვენი კაცი ხარ და ოპოზიციაში
ურევინხარო!.. ამგვარები რამ, რასაკვირველია, კრებას
არ მოეწონებოდა! ერთ ნამდვილ ინტელიგენტსა და
გულწრფელად მომქმედს რომ ორი და სამი საექვო
ამოუდგება გვერდში, ამ უექველსაც კი აჩრდილებს.
დაუჯინიათ: კალისტრატეს ისე მომზადებული ჰყავდა
ხალხი, რომ რაც უნდა საფუძვლიანი რამ თქმულიყო,
არა გამოვიდოდა-რაო? შემცდარი აზრია!.. არც ბ-ნთ
თაყაიშვილს, არც ხელთუფლიშვილს, არც პავლე თუ-
მანიშვილს ბანკის სადიდებლად და ჩიკვაიძის მოსაწო-
ნად არა უთქვამთ-რა, მაგრამ კრება კი დაკვირვებითა
და სიამოვნებით უგდებდა ყურს!.. მაგრამ როცა იმათ
ნათქვამს სხვებიც ზოგიერთები იმეორებდენ და საზო-

გადო საქმეების მსხვერპლად იზენდენ თავს და სხვებს მოძღვრებას უწევდენ, იმავე კრებას უსიამოდ რჩებოდა. რადა? მიტომ, რომ ის, რაც შეშვენის ერთს, არ შეჰფერის მეორეს და ფარისევლების წმინდა მოწამობას და მოციქულობას კი არავინ დაიჯერებს! პირველ საუკუნეებში, როდესაც ქრისტიანობა შემოდინდა, მოციქულებსა და ქრისტეს ნამდვილ აღმსარებლებს ფიქრადაც არ მოსდინდა, რომ მოდი, არა-ქრისტიანებიც მოვიხმაროთ და რჯულს უფრომალე განვაძეგნებთო. საზენაო და ზნეობრივ საქმეში რაოდენობითა და რიცხვით კი არ გაიზომ-აიწონება ძალა, თვით საგნის სიწმინდითა და შეუმწიკველობით!.. ინტელიგენცია და ოპოზიცია წამიერი როდია, იმას მომავალთანა აქვს კავშირი და რაც მისი სახელით კეზდება, იმას სიბრთხილე და ფაქიზობა ეკირვება!.. ოპოზიციას ის არ შეშვენის ჩაიდინოს, რასაც მოპირდაპირეს უწუნებს! ნამდვილი ოპოზიცია, როდესაც გულწრფელადა და მტკიცედ სწორ გზას ადგია, რომ კიდევ დამარცხდეს დღეს, არაფერია!—ეს დამარცხება, თუ წმინდაა, შემდეგისათვის სასურველ ნაყოფს გამოიღებს... გვეტყვიან: ვინც კი მოისურვებდა ოპოზიციაში ჩამორევას, ჩვენ იმას ხელს ხომ ვერა ვჰკრავდით და ან რად უნდა მოგვეშორებიაო? ამის ჩვენც თანახმა ვართ: გაშორებით იმ დროს არ მოვიშორებდი, მაგრამ არც ნ მეტანს ჩავიდენდი და მოციქულობასა და წინასწარმეტყველობის მოწმობას არ მივცემდი!.. პირველ საუკუნეებში რომ ვინმე მოისურვებდა ქრისტიანებში ჩარევას, იმას კარს არავინ უხშობდა, მიიღებდნენ ხოლმე, მაგრამ ჯერ კათაკმეველებად ითვლებოდენ. და აქ კი ჩვენ ოპოზიციაში, ვინც უნდა ყოფილიყო, გინდ სა-

ექვო და საზოგადო საქმეში უღირსად შემჩნეული, საკმაო იყო ეთქვა, მე ოპოზიციაში შემოვდიკარ, ჩიკაიძის წინააღმდეგი ვარო და მორჩა, გათავდა... ყოლიფერს დაუეიწყებდენ და ზნეობისა, საერო ერთგულების გმირათა და წმინდა მოწამედ გამოჰყავდათ. მე კარგად ვხედავდი, რომ ბევრი... ძალიან ბევრი ოპოზიციაში ჩამდგარი ღირსი იყო ინტელიგენტის სახელისა და მათი მოქმედება გულწრფელი ჭ უბიწოიყო... მაგრამ შეცდომას ვერც ისინი ასცდენ, და ეს გამოუცდებლობის ბრალი იყო!.. გამიცდილება გვირგვინია ყოლიფერის... ჩვენ სიყმაწვილეში ბევრი რამ ჩავვიდენია მისთანა, რომელსაც ახლა აღარ ჩავიდენტ. მიტომ კი აჩა, რომ ახლა უფრო ცუდი ვიყოთ და ის საქმე, ისე როგორც აღრე, აღარ გვაინტერესებდეს! არა!.. გამიცდილებამ ჭკუა გვასწავლა და წინდახედულად ვეკიდებით იმავე საგანს. და სხვა გვრად ვუვლით გარს. ახალგაზდობა პარდაპირ ძალაზე დგას, გინდ შესაძლებელიც არ იყოს გამარჯვება, და ხანში შესულობა-კი ხერხს ეტანება და მიტომაც არის ნათქვამი: „ხერხი სჯობია ღონესა, თუ კაცი მოიგონებსა“-ო. მოვიყვან სამინუშო მაგალითს:

პირველ ხანებში მაინც ძალიან თაყვანის-მცემელი ვიყავი გაბრიელ ეპისკოპოსის და იმაზე ვინც რამეს იტყოდა ურიგოს, კრიკაში ვეცემოდი ხოლმე. ბრძოს ძაღლის თვისება აქვს ზოგჯერ: თუ მაღალ საფეხურზე შემდგარი კაცი დაინახა, უთუოდ უნდა შეუყვავოს. რასაკვირველია, შეგნებულები და რიგიანები ქება-დიდებით იხსენიებდენ, მაგრამ უმეცრება კი მაინც თვისას არ იშლიდა და ბევრ რამეში უმიზეზოდ წუნსა სდებდა. — ხალხის მითქმა-მოთქმას მთქნარებასავით გადამ-

დები ძალა აქვს: გულშიაც რომ არა გქონდეს, მაინც ხან-და-ხან არ შეიძლება, რომ სხვის ნათქვამს შენც არ მიაქციო ყურადღება!.. სხვათა შორის გაბრიელის მოწინააღმდეგეები ამბობდნენ, რომ მღვდელ-მთავარი შენდობის წიგნს ჰკითხულობს, ინდულგენციას აძლევს და ფულებს იღებსო. დიდხანს არ მეჯერა, მაგრამ ბოლოს, ჩემდა სამწუხაროდ, თვითონ მე დავესწარი, როცა შენდობის წიგნს უკითხავდა მსურველებს. წარმოიდგინეთ ჩემი გაოცება და გაგიყება!.. ამ გარემოებამ ისე მომწყვიტა წელი, რომ ჩემი იდეალი შეიცვალა, შორს გაიტყორცნა და რაც კი ჰორი გამეგონა მის შესახებ, სუყველა დავიჯერე. დავსწერე გასაკიცხი წერილი და ვაპირებდი „დროების“ რედაქციაში გაგზავნას დასაბეჭდათ!. მაგრამ იმდენი რიგიანობა კიდევ ვიხმარე, რომ მოვინდომე ჯერ მისთვის მეზუნებია ის მისი შესახები სტატია და პირადაც გადამეცა ჩემი გულის პასუხები.— ვიახელი. ის ჩვეულებრივად ტკბილად დამიხვდა, მაგრამ აშფოთებული რომ მნახა, შეწუხდა და მიზეზი გამომკითხა... მე ბრაზ-მორეულმა საყვედურებით მივმართე და რასაც ვფიქრობდი, დაუფარავად გადავეცი. ისიც სიამოვნებით მიგდებდა ყურს და, რომ გავჩუმდი, დამშვიდებულად, ღიმილით მითხრა: ძალიან მომწონს ეგ შენი აღელვება და მიხარია, რომ საზოგადო საქმის ტრფიალმა, და არა საპირადო რამ, იქამდის მიგიყვანა, რომ მოთმინებიდან გამოგიყვანა და ოჯახის შვილს ზრდილობაც დაგაკარგვინა! ახალ-გაზდაობა ახლად ამოღებული ყაქია, რომელსაც დახვეწა ექირვება და მისი დამხვეწივ გამოცდილებაა. ღმერთმა ინებოს, რომ შენ მაგ გრძნობებისათვის ხელი არ შეგეშვას!.. საზოგადო საქმეების გამო

თავამოდება ზნედ გადაგიქციოს! ეგ აჩქარება, თავ-
შეუკავებლობა, ცოტა წინ-დაუხედაობა და ამ გვარი რამ
შეცდომები, ქერწლია, რომელსაც დრო გააცლის და
გამოცდილება დახვეწავს!!. შენ ხანში სწორედ მეც
მაგრე ვიყავი, მაგრამ დღეს-კი ისე რომ ზოვიქცე არ
შემშვენის...

შენც კარგად იცი, რომ მე ახალ ჩამოსულობაზე
პირველ ხანებში, კრებულისთვის თუ, თვარა ჩემთვის
საწირავსაც არ ვიღებდი. და დღეს-კი შენდობის წიგნს
ვუკითხავ მსურველებს და მათგან მოწოდებულ წვლილ-
საც ხელსა ვჭკიდებ. რაღა? იმიტომ, რომ გამოცდი-
ლებამ სულ სხვა რამეზე დამარწმუნა: ჯერ ერთი ეს,
რომ ჩვენ ხალხს აღრიდგანვე ჩვეულებად ჰქონია,
მღვდელ-მთავრებისაგან შენდობის გამოთხოვა რჯულის
კანონად ჰქონია გადაქცეული!.. როცა შენდობას ით-
ხოვს, ცხადია, რომ ის თავის გულში იხედება. სინა-
ნულში ვარდება და ეს კარგია... ამ გვარი რამ ადა-
მიანს გულიდან არ უნდა ამოურეცხო! და რაც შე-
ეხება სასყიდლის აღებას, ეს ისე აუცილებელ და
საჭირო ძღვნად მიაჩნია ჩვენ ხალხს, როგორც ხატის
წინ სანთლის ანთება! ამის აკრძალვას ისე მიიღებს,
როგორც სანთლის ანთების დაშლას. ახლა პრაქტიკუ-
ლადაც გავსინჯოთ ეგ საქმე. ის თვითო-ოროლა წვლილ-
ლი, რომელსაც იძლევიან თავის სურვილით, ამათ არად
დააკლდებათ, ბევრი მათგანი სულ ცუდად დახარჯავს
წარა-მარა სადმე დუქანში ღოთობის დროს და მე-კი
ვაგრძელებ და საზოგადო დანიშნულებას ვაძლევ. ამგვარად
მათი წვლილის შევროება და ხარჯვა შემწირვლე-
ბისათვისაც მაღლია და ქვეყნისთვისაც სასარგებლო.
აი ეს არის ჩემი აზრი და ჩემი შეხედულობა და შენ

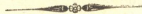
როგორც გინდოდეს ისე მოიქეცი, გინდ გაგზავნე მე
სტატია დასაბეჭდად და გინდ არაო. ამის შემდეგ მე
სწორედ სინანულში ჩავეარდი და უფრო ბრთხილად
ვეკიდებოდი საქმეს!.. დიახ, ქვეყანა ქადრაკის ფიცა-
რია და მაზე მსვლელობა და ცხოვრება-კი ქადრაკის
თამაში... გამოუცდელმა და ჯერ სუსტმა მოქადრაკემ
უნდა თვალ-ყური ადევნოს ცნობილს კარგ-მოთამაშეს,
დაუკვირდეს, იფიქროს და შეისწავლოს მისი ხელობა!..
თორემ წარა-მარა რომ იძახოს, რატომ წინ წასწია
ლაზიერი? მხედარი რად გასცვალა რკუში? პოკი რად
არ მოკლაო და სხ.—ეს ყოლიფერი მისი მხრით თავ-
ხედობა და კულაბზიკობა იქნება!..

გაბრიელისთანა მოძღვარი რომ ჩვენ ახალგაზღებ-
საც გამოუჩნდებოდეს ხოლმე, მადლია!—მაშინ ისინი
ბევრ შეცდომას აიცდენდენ თავიდან და იმას აღარ
გაიმეორებდენ, რასაც ზოგიერთი მუცელ-ღმერთა ქა-
ლარა ინტელიგენტები გაიძახიან. და ჩვენ კი დასას-
რულ, კიდევ უნდა გავიმეოროთ, რომ არც არავისთვის
ხელი დაგვიფარებია და არც ყელში გვიტაცნია ხელი!...
ავი ავად გვიხსენებია და კარგი კარგად. მტერს ტყუილ
უღირსობას ვერ შევსწამებთ და მოყვარეს გამოგონილ
ღირსებას ვერ მივაწერთ... იმას ვამბობთ, რასაცა ვხე-
დავთ და როგორც გვგონია...

სვანის თქმისა არ იყოს: „ვინც წვერებს მოუშ-
ვებს, განა ყველა დეკანოზიაო?“ ვინც ინტელიგენ-
ტობასა ჩემობს ჩვენში და საზოგადო მოღვაწე ვარო,
გაიძახის, განა ყველა საქებია და სადიდებელი? ოპო-
ზიციაში ვართო, რომ იძახიან, განა ეს საბუთია? ეშმაკი
ხან-და-ხან საყდარშიაც კი შეძვრება ხოლმეო, ნათქვამია,
მაგრამ მაინც უწმინდურია და მაინც!.. დეე, სხვებმა

იწამონ ისინი და ჩვენ კი საკმაოდ გამოცდილი გვყავს ყველა.— არა თუ ისინი, იმათი მთავარიც არ მიგვაჩნია ღირსეულად... მადლობა ღმერთს, ჯერ ისე არ დავბრმავებულვართ, რომ ფუტურო და ნამდვილი მნათობი ვერ გავარჩიოთ!.. თვარა, წამოუსკუბებიათ ტიბეტელებსავით „დაღლილია“ და გარს ღორ-მუცელა ქურუმები შემოხვევიან, მხოლოდ თვის საკუთარ კუქს ემსახურებიან და გარეგანი ფარისევლური ქცევით კი უნდათ, რომ ხალხს თვალი აუხვიონ და ითაყვანონ!.. კარგი ხერხია, მაგრამ ვაი, რომ ველარა სჭრის ყველაზე! მართალია, ჯერ კიდევ ახალგაზდა გულწრფელ გამოუცდელებს აბრიყვებენ, მაგრამ ვეცდებით, რომ იმათი სიმართლე დავანახოთ და ამ ქურუმების თავგადასავალი, მათი დღიურიდგანვე ამოწერილი, საქვეყნოდ გამოვიტანოთ, რომ უმეტესობამ სიმართლე გაიგოს და მოჩვენებული ნამდვილად აღარ მიიღოს!.. ამ ხანად კი ეს კმარა.

აკაკი.

განსაცდელი მუზეუმი ერიკლემ მორგეჯედ *).

სიტყვას ერეკლეს ჩვენ ქართველთათვის აქვს სა-
ოცარი ძალი. როდესაც-კი ქართველი ამ სიტყვას
გაიგონებს, როგორს მდგომარეობაშიდაც უნდა იმყო-
ფებოდეს იგი, სწრაფად მოსდის მღუპარება. სახე მისი,
რაც უნდა შექმუხნილი იყოს, ქვეყნის ღელვით თუ
რითაც, მიეცემა დუმილებას და იმის გული ჰგრძობს
სანატრელს სიტკბოებას, სიტკბოებას, რომელსაც ძნე-
ლად გამოსთქვამს ჩემისთანა ქართველი! მაგრამ ამ
გვარი გრძობა ქართველისა კი არ უნდა გვიკვირდეს;
ამიტომ, რომ სიტყვა: ერეკლე გაუშლის ქართველს
გონებაში ერეკლე მეორის ცხოვრებას. მაშინ იგი
იმიტომ მიეცემა დუმილებას, რომ ცოტა ხანგრძლივ
შეიკაოს გონებაში ამ სასურველი მეფის აჩრდილი და

*) ეს ამბავი მე გამოგონია მრავალ საწმუნო ზიართაგან,
სხვა-და-სხვა დროს, მაგრამ მათ შორის ერთი თვითონ შეს-
წრებოდა ამ შემთხვევას. იმის სახელი იყო სტეფანე. იგი
თხუთმეტი წლისა იმერეთიდან მოსულიყო ტფალისს, სწო-
რედ იმ დროს, როდესაც ერეკლეს ეს ამბავი შემთხვეოდა.
ამის შემდეგ სტეფანე წასულიყო ვაჭარს, სადაც გავიცხნა იგი
და ეს ამბავი მითხრა.

**) გარდამომტყდის ენას შეუცვლელად ვჭტოვებთ.
რედ.

ყოველი დღე, რომელიც-კი მას წარმოუდგენს ერეკლეს ცხოვრებას, მიაწინა დღესასწაულად. როგორ მყოფობაშიაც უნდა იყო ქართველი, ეყოფის იმას, წარმოიდგინოს ეს ბრწყინვალე მნათობი საქართველოს ცისა და გაინათოს იმითი სიბნელე ცხოვრებისა. ერეკლე და თამარი არიან მკურნალნი ყველა ქართველის წყლულებათა!.. ამით სარწმუნო ვარ, რომ რაც სთქვას კაცმა ერეკლე მეორეზედ, იგი იქნება, თუ არ აღმტაცებელი, საკმაოდ გამართობელი ერთობ ყოველთა ქართველთათვის.

ისტორია და მოხუცნი მოგვითხრობენ, რომ ერეკლე იყო ღვთის-ნიერი, მოწყალე და კაცთ-მოყვარეო. თუმცა ეს თვისებანი ძნელად შეიძლება დაიცვას კაცმა, რომელსაც მთელს თავის ცხოვრებაში ბევრი სისხლის ღვრა და ბრძოლა გარდახედია თავს, მაგრამ ამ მეფეში რასაც ხედავდნენ — ყოველივე საოცარი იყო. ერეკლე უმიზეზოდ თავის დღეში მტერს არ დაეცემოდა წასახდენად, თუმცა იმის მამაცობა ისტორიაში მაგალითს ვერა ჰპოვებდა. საცა-კი შემთხვევა მისცემდა, ყოველთვის დავრდომილს ხელს უმართავდა. იმისი ღვთიური სიმართლე სამაგალითო იყო. მაგრამ ამდენ სიკეთესთან აუარებელი მტრებიც ჰყვანდა. როდესაც ერეკლე, ღვთისაგან კელ-მომართული, თავიზედ მოსულ მტრებს დაუმარცხებლად არ გაუშვებდა და ამითი ამაღლდებოდა, ყიზილბაშნი (თუნდ თეთრს კბილს უწევდნენ) და ოსმალნი გამძვინდებოდნენ და იმათს შურის-ძიებას აღარ ჰქონდა ზომა. ყიზილბაშების მხრით ერეკლეზედ უფრო ძნელად შესაძლებელი იყო ეფიქრა კაცს ბოროტი, იმისათვის რომ იგი ერანს დიდს საშუალებას და სიკეთეს უშვრ

ბოდა. ამ სიკეთისათვის ერეკლე ბევრს ფეშქაშებს და მადლობას მიიღებდა ერანელთაგან; მაგრამ ისინი მაინც ერეკლეს დიდებას გულ-გრილად ვერ უმზერდნენ. პირის-პირ რომ ვერა აენეს-რა, — ყუზილბაშთა და ოსმალთ განიზრახეს იმისი ქვებუდნობად წახდენა. ამის ასასრულებლად ისინი არა საშუალოს არა ზოგავდნენ და ხარჯავდნენ აუარებელს ფულებს; — საქართველოში კაცებს ჰგზავნიდნენ და არიგებდნენ, რომ ყოველი ლონის-ძიება მოეხმარებინათ ერეკლეს წასახდენად. რასაკვირველია პატიოსანი კაცი ამისთანა საქმეს კისრად არ იღებდა, მაგრამ თოკიდან გაქცეულებიც ბევრი იბოებოდნენ, რომელნიც სიხარულით შეუდგებოდნენ ამას. ეს კაცები ზოგი ვაჭრული ტანთ-სამოსით, ზოგი მათხოვრის სახით და სხ. გაფანტულნი იყვნენ მთელს საქართველოში. ხოლო იმათი აზრის ასრულება ისე ადვილი არ იყო, როგორც ისინი ჰგონებდნენ. მეფე ერეკლე გართული იყო მტრების დამარცხებით: — დღეს რომ კახეთს ან ქიზიყს ლეკები დასცემოდნენ, ხვალ ბორჩალოს ან ქართლს ოსმალნი დაეცემოდნენ, ზეგ მორჩილნი ხანები აუჯანყდებოდნენ. დღეს ერთს ამარცხებდა, ხვალ მეორეს, ზეგ მესამეს და ამაში ერთი ალაგიდგან მეორეხედ გადადიოდა. ამ მიზეზით ოსმალების აზრი აუსრულებელი რჩებოდა. მაგრამ ერთი დრო ამათაც მიეცათ.

მეფე ერეკლეს კარზედ ერთი კაცი ჰყვა. ეს კაცი იყო გვარით სომეხი, ქართველის სარწმუნოებაზედ გადმოსული, ერეკლეს მამის, თეიმურაზის დროს და ეგრეთვე მეფის სარწმუნო კაცი იყო, მაგრამ ამის ქვებუდნობას არა ჰქონდა ზომა. როდესაც ნადირ-შაჰი ამაღლდა და მისი სახელი განითქვა, თითქმის მთელს

ქვეყანაზედ, მაშინ ამ კაცმა იფიქრა: — „ეხლა საქართველო აირევა და აგრეთვე ყოველი საქართველოში მყოფი. მოდი ჩემ თავს ერთი რამით ვუშველი ეხლავ, რომ მოსვენებით ვიყო.“ — ამ აზრით ის კაცი გაემგზავრა ერანს; რაც რამ ებადა, ყოველი თან წაიღო და თერანში დაიწყო ცხოვრება. აქ, რამდენიმე ხანს შემდეგ, ვითომ მიზიდული მაჰმადის სარწმუნოების ქეშმარიტებით, წარუდგა შაჰს და განუცხადა სურვილი მაჰმადიანობისა. ცბიერს მშვენიერი სახე და მოსული ტანოვნობა ჰქონდა: შაჰ-ნადირისათვის ამაზედ მომეტებული საკირო არა იყო-რა; მაგრამ, რა ნახა იმისი მხურვალეობა მაჰმადიანობისადმი, მეტად ჩინებულად მიიღო, სასახლეში ადგილი მისცა და დიდად სწყალობდა ამან სარწმუნოებასთან სახელიც თათრული მიიღო და დაირქვა მალირაბიმი. როდესაც შაჰ-ნადირმა ერეკლე თავისთან წაიყვანა, მალი-რაბიმი ერეკლეს ძალიან შეუთვისდა და ეტყოდა: — „თათრების ძალ-და-ტანებით ვალვიარებ მაჰმადიანობას, მხოლოდ ჩემს გულში დაბადებიდგანვე იესოს ქეშმარიტი სარწმუნოებაა დამარხული“. — ერეკლეს ხედავდა ამ კაცის ჩინებულს გაწრთვნილებას, ანუგეშებდა და ეტყოდა, რომ იესოს სახელითვე მოეთმინა და, თუ საქართველოს ღმერთი კელს მოუმართავს, იმასაც ნუგეში მიერგუნება.

ერანში, როგორადაც საქართველოში, ბევრი ცვლილება მოხდა. ნადირ-შაჰი მოჰკლეს, იმისი განთქმული სახელი მეფე ერეკლეზედ გადმოვიდა. მალი-რაბიმმა რა გაიგო ერეკლეს ბედნიერება და ახატ-ხანზედ ისეთი განსაცვიფრებელი გამარჯვება, ერთს დროს უეცრივ მიეფარა თეირნიდან ისე, რომ ჰგონებდნენ

მიწამ ჩაყლაპაო. რამდენიმე ხნის შემდეგ, როდესაც ყველას იმედი გადაუწყდათ, მალი-რაბიმის სიცოცხლეზედ, ირაკლი მოიწოდეს შუშისა და განჯის ხანებმა. რა ერეკლე განჯას მოვიდა, ერთს სალამოზედ. კარის კაცმა მოახსენა მეფეს:— „ერთი ყიზილბაში, ქართულს ენაზედ მოლაპარაკე, ამბობს მეფის ძველი მეგობარი ვარო და თქვენს ნახვას ნდომელობს“. — მეფემ, გაპატიოსნებულმა და მოწყალემ ყოველთა თავის ქვეშევრდომთა, ინება ყიზილბაშის მიღება. პირველად, რა ყიზილბაში შევიდა, მეფემ, თუნდ თვალი დაუშტერა, მაგრამ ვერ იცნა. ყიზილბაშმა თაყვანი სცა და მოახსენა მეფეს:— „თუ მოიგონებთ თქვენს თაყვანის მცემელს და მარად ჟამს თქვენთვის მლოცველს, საწყალს მალი-რაბიმს?“ — მეფემ, რა შეიტყო ყიზილბაშის სახელი, მაშინვე წარმოუდგა თავისი ერანში ყოფნა, რომელმაც ფრიალი სიამოვნება მოჰგვარა: გადაეხვია მალი-რაბიმს, მოისო გვერდთ, მოაყოლა თავგადასავალი და ერანის მყოფობა. მალი-რაბიმს ენა არ დაუდგებოდა ტყუილების მოგონებაში და ისე გააქრელა თავის თავგადასავალი, რომ მეფე არა ერთხელი გაჰკვირდებოდა იმის მამაცობაზედ და სულ-გრძელობაზედ. შემდეგ მეფემ ანუგეშა, ღმერთს მადლი მისცა, რომ იმის წმინდანებით მშვიდობით გარდარჩენია ყველა განსაცდელს და აღუთქვა სასახლეში ჩინებული ადგილის მიცემა. მეფე ერეკლე, რასაც იტყოდა, უფიქრებლად არ იტყოდა და ამისათვის თქმულს უარს ძნელად ჰყოფდა. მობრუნდა თუ არა კახეთს, მალი-რაბიმს აღთქმული ალაგი მისცა და თავისაგან არ იშორებდა. მალი-რაბიმმაც თავის პირ-ფარდას კიდევ სხუაც გარდააფარა ე. ი. ისევ ქრისტეს სარწმუნოება მიიღო. ეს ცბიერი კაცი

ისე მხურვალედ ასრულებდა ქრისტეს სარწმუნოების წესთა, რომ კაცს ეგონებოდა სული წმინდის ძალით სავესე არისო. მაგრამ იმის გულში ქრისტეს სარწმუნოებას, როგორც მაჰმადისას, ჩაღის ღირსება არა ჰქონდა. ეს მხოლოდ გარემოებას ემონებოდა და ამიტომ მალი-რაბიმისათვის სულ ერთი იყო: ებყრო რომელიმე სარწმუნოება, თუ არც ერთიარ ებყრო. ყოველ ამდენ ქვებუნობასთან ნიკი და გამოცდილებაც დიდი ჰქონდა. ამითი უფრო მეტი ღირსება მიეცა, როგორც მეფისაგან, ეგრეთვე ბევრთა წარჩინებულთა ქართველთაგან. ესე ამ მყოფობით მალი-რაბიმი დარჩებოდა მრავალი წელიწადი მეფე ერეკლეს სასახლეში.

ხოლო, იმ გამოგზავნილთ ყიზილბაშთ შორის ერთი ყიზილბაში იმყოფებოდა მალი-რაბიმის, როგორც იტყვიან, წიწმატის მეგობარი. იმ ყიზილბაშს სახელად ეწოდებოდა დოვლათ-მირზა. დოვლათ-მირზა ავაზაკობაში არაფრით არ დაუვარდებოდა მალი-რაბიმს; ამისათვის ეს იყო გამოგზავნილების თავი.

ი. ლა—ქე.

(შემდეგი იქნება)

ქრიტიკული წერილები.

წერილი მემრე.

სამი ზეგტი

ა) გრაგულ ფრბელახა.

რიგოლ ორბელიანი იყო ნამდვილი შვილი საშუალო საუკუნეებისა. მისი იდეალი არის იდეალი მეომრისა. ახალმა ცხოვრებამ დააჩნია მხოლოდ გარეგანი დალი მას. მან არ იცის ის სულის-შფოთვა, ის საშინელი, მქენჯნავი ექვები, რომლითაც იყო შეპყრობილი ბარათაშვილი. მისი გულის-წადილი განსაზღვრულია, იგი არაფერს ეძებს ახალს; იგი სჩივის მხოლოდ ძველ დაკარგულ დიდებას. თუ ბარათაშვილს მომავლისკენ მიუქცევია პირი, მომავალში ეძებს თავის ექვების განმაქარვებელ წამალს, თავისი წყლულების დამაყუჩებელ მაღამოს, გრიგოლ ორბელიანს წარსულისაკენ უქნია პირი, იგი ნატრობს მხოლოდ წარსული იდეალების განახლებას, განხორციელებას, ახ-

ლანდელ ცხოვრებაში. მაშინ, როდესაც ბარათაშვილი სიხარულით აღნიშნავს:

„სადაც აქამდინ ხმლით და ძალით ჭეულობდა ქართველი,
მუნ სამშვიდობო მოქალაქის ჭმართავს აწ ხელი!

შავი ზღვის ზვირთნი ნაცვლად ჩვენთა მოსისსლე მტერთა,
აწ მოგვიგვიან მრავალის მსრით ჩვენთა მოძმეთა.

მაშასადამე, მაშინ, როდესაც ბარათაშვილი შეტ-
რფის მშვიდს, ზოქალაქობრივ ცხოვრებას, გრიგოლ
ორბელიანი აი რას ეუბნება თავის განათლებულ შვი-
ლებს:

„ჰე განუსჯუნო,
უმადლო შვილნო,
საუბედუროდ, ცუდ დროს შობილნო!

დრო მამებისა,
მამაცობისა,
წარვიდა მათთა სახელთა ქებით!

ვაი ჩვენს იმედს... ვაი თქვენს მოსულს!...

ერმანი საწყაღნი,
უბიწო გულნი,
სწავლად მისულნი, წაჭხდნენ ზნეობით!...

უსასოება,
ურწმუნოება,
უმანკო გულში დრმად ჩაუნერგეს;

„ლოცვა რად გვინდა?
დმერთი რად გვინდა?

ჩვენი კონებს ანს ჩვენი ღმერთი!..“

და დაწვეულა

თქვენა აქ მოსულა,

და თქვენის სიბრძნის ნაყოფა შხამი.

აღნდენ შვერლები,

ჟურნალისტები,

ვინ საბრალდოს... ვინ ჩვენს ენას!..

მათ უსწავლელთა,

ცრუ-რუსთაველთა,

სულ წაგვიზღვეს ენა მდიდარა.

რომ ბრძოლის ცეცხლი,

აჭსტუდეს ფიცხელი,

ხმლის ტრიალით, ძლევის ეიფინით,

იმ თქვენმა კმირმა,

სულით ძლიერმა,

ხელს ბაიზალით, ძირს დასცეს უარსი!..

ჰე, სასურველო,

კმირთა მამულო,

ნუ თუ შენ მართლად ესრედ დამცირდა,

რომ შენსა ბედსა,

შენსა იმედსა,

დაქელმწიფენ ცრუ-ზოეტები?

ცრუ-ლიბერალნი:

ზატრიოტები...

ამ ლექსის მაგიერად გრიგოლ ორბელიანს სხვა უფრო მკაცრი, უფრო მდიდარი ჰქონდა დაწერილი წინად.

ეს ლექსი მიტომ მოვიყვანეთ ასე სრულად, რომ აქა სჩანს გრიგოლ ორბელიანი მთელი მისი რწმენით და შეხედულობით, აქ იხედება დაუფარავად მისი გულუბრყვილო იდეალი. იგი სწუხს, რომ დაივიწყეს ძველებური მამაცობა და ძველი რწმენა. მას წინაპართ საფლავების შეურაცხება ჰგონია ყოველივე, რაც ეწინააღმდეგება ძველ რწმენა-შეხედულებას, ჩვეულებას. იგი წინააღმდეგია ახალი ენის, რომლითაც შესაძლოა გამოითქვას ახალი აზრი...

ყველა ამაში გრიგოლ ორბელიანის სკდებოდა, რასაკვირველია, როგორც ძველი კაცია. მაგრამ აქეს მის ლექსებს ერთი კარგი მხარე, რომელიც არასოდეს არ დაჰკარგავს თავის მნიშვნელობას. ეს არის სიყვარული წინაპრების გმირული მოღვაწეობისა, თავგანწირული ბრძოლისადმი, თავისი არსებობის დასაცველად გარეშე მტერთაგან. ეს მამაცობა, ეს ბრძოლა, ეს თავგანწირულება მოყვასისა და მამულისათვის, რომელიც იყო საჭირო, რომ ერთ მუქა ხალხს თავი დაეცვა ურიცხვი მტრისაგან, შეადგენს საფუძველს მომავალი წარმატებისას, მომავალი ბრძოლისას სიმართლისა და ქრისტიანობისათვის, მომავალი მოქალაქობრივი გმირობისას. გრიგოლ ორბელიანი პოეტი ჩვენი მამაცი წინაპრებისა, რომელნიც განუსაზღვრელი მადლობის ღირსი არიან ჩვენგან, რადგან მათ დაიცვეს, თავისი გმირობით, ჩვენი მშვენიერი ქვეყანა, დაგვიცვეს ჩვენ აუარებელ განსაცდელთა შორის.

ყველაზე უფრო შესანიშნავი ლექსი გრიგოლ ორბელიანის ლექსებში არის, ჩემის ფიქრით, საღღევრძელო. აქ არის გამოთქმული წმიდათა წმიდა გრიგოლ ორბელიანის გულისა. ეს ლექსი არის ქება ჩვენი შესანიშნავი წინაპრებისა ფარნაოზიდან დაწყებული უკანასკნელ დრომდე. ლექსი პატარაა, მომქმედი პირების მოღვაწეობა ორიოდ სიტყვით არის ხოლმე გამოთქმული. მაგრამ ამ ორიოდ სიტყვით ნათლად არის გამოხატული, ნაწევნები არსებითი თვისებები გმირების მოღვაწეობისა, გრ. ორბელიანს აქვს ნიქი ორისამი სიტყვით დაასურათოს ის, რასაც სხვა მრავალსიტყვაობითაც ვერ დაასურათებს. ეს არის ნიშანი დიდი პოეტური ნიქისა. ავიღოთ, მაგალითად, ერთ-ერთი გმირის, თუნდ დავით აღმაშენებლის, დახასიათება:

„დავით ჭსთქვა: „იყავნ ქალაქნი!“ და აღმოსტყნდნენ
ქალაქნი!

განჰქვლე უდაბნო ოხერი, — სავსედ დაბებით შეჰქქმენი!
დაჰკარ წერაქვა, — და აღჩნდნენ ტაძარნი, ტურფად ნაშენნი!

ხმა ჰქვავ და აღსდგა ივერი ფენიქსებრ განახლებული,
დიდების სსიგით შემოსილ, მშვიდობით აღუჟავებული!..
აღმსედრდი დაშქრად, — და იდტვის სუღთანა შეძრწუნებული,
შარვან, დერბენდი ჰქვავ საშხლურად, შენის ხმლით შემოსაზული“.

მკითხველი დამეთანხმება, რომ უკედ გამოხატვა არ შეიძლება დავით აღმაშენებლის მოღვაწეობისა. აქ, ამ რვა პატარა სტრიქონში, არის ყოველიფერი, რაც კი სამნიშვნელოა დავით აღმაშენებლის ცხოვრებაში. დავითი ისე დიდი, ისე ძლიერი იყო, ამბობს პოეტი-ეპიკოსი, რომ ერთი მისი სიტყვით შენდებოდნენ

ქალაქები და დაბები, ერთი წერაქვის დაკვრით ჩნდნენ ბოდნე ტაძრებო, საკმაო იყო, რომ მხოლოდ აღმხედრებულიყო, რომ გაქცეულიყო სულთანი, შეძრწუნებულიო. უკეთესი გამოთქმა, უკეთესი გამოხატვა ძლიერებისა, შეუძლებელია. ეს ადგილი უდრის, თავისი ზედ-მოქმედების ძალით, იმ ადგილს დაბადებისას, სადაც აღწერილია კისა და ქვეყნის გაზენა.

მთელი ლექსი ამგვარი სურათებისაგან შესდგება. როდესაც ჰკითხულობთ ამ ლექსს, თქვენ თვალ-წინ იხატებიან, ერთი-მეორეს შემდეგ, შესანიშნავი სურათები, რომელნიც შეადგენენ ყველა ერთიანად დიად სურათს ჩვენის ისტორიული წარსულისას.

რასაკვირველია, ეს ლექსი ვერ წარმოგვიდგენს მთელს ჩვენს წარსულ ცხოვრებას. მიზეზი ის არის, რომ გრ. ორბელიანი ეხება, ისიც მოკლედ, მხოლოდ პირველ კაცებს, პირველ გმირებს. და ძნელია, რომ წარმოიდგინოს ნათლად კაცმა მოღვაწის გმირული მოქმედება, როცა ვერ ხედავს მათ გვერდით პატარა მოღვაწეებსაც.

მიუხედავად ამისა გ. ორბელიანი დიდ შთაბეჭდილებას ახდენს მკითხველზე თავისი შეუდარებელი სურათებით. მოვიყვანოთ მაგალითები:

მუხარადს მკელ-ღამ გამოსახული,
კელსა მასვალით, ვინ მოვალს კრკვინუთ?

ვით ბრძოლას დმურთი, თვით მბრძანებელი,
მხად არს სამრად სსხე-შერისხუთ!

ესე არს გმირი ის გორგ-ასლანი,
რომლის შესედეით სხარსელნი ჰთროფდნენ,

მისწვდნენ ხადაც მას ძლიერნი მკლავნი,
მტერთა შეჟეწდენ და შემუსრვადენ!

აი ირაკლის სურათი:
„აჲ ივერის ნუგეშ-დიდება,
თვისას ღრთისა გამშვენებელი,
მამაცთა შორის საკვირველება,
პატარა კახი, შევე ირაკლი!

წარბ-შეჭმუნხალი, კმალ-კელ მოწვედებით,
ვაი მას მტერსა, სად აღხედებოდა!

ერთის შეხედვით, მტერთა შემუსრვით,
ბრძოლა წამსავე კარდასწვდებოდა!

დღეხა ამისნი ემსგავსენ ჩასკენებულსა ბრწყინვით მზეს,
მის შუქი თუმცა გვინათებს, მაგრამ ვეღარ ვმზერთ მის სსხეს!
მამული ვეღარ იხილავს ირაკლას კმალსა მღელვარეს,
დიდება ივერიასა მასთან მარხია სმარეს“.

რაკი ასეთი ნიჭის პატრონი იყო, რატომ ერთი ვრცელი პოემა მაინც არ დასწერა გრიგოლ ორბელიანმა? ამაზე უნდა ვსთქვათ, რომ გარეშე პირობები სრულიად არ უწყობდენ ხელს მისი ნიჭის განვითარებას. გრიგოლ ორბელიანის ნიჭი ჩაილუბა ცხოვრების ავ პირობებში. ჩვენი პოეტი ემსგავსება იმას, ვინაც მიწაში ჩაპფლო და არ ასარგებლა თავისი ქანქარი. გრიგოლ ორბელიანს შეეძლო, სხვა პირობებში, გაემდიდრებია ჩვენი ლიტერატურა შესანიშნავი თხზულებებით, მაგრამ განა მარტო გრიგოლ ორბელიანის ნიჭი დაუღუპავს ცხოვრებას?!

სანამ ამ ლექსის გარჩევას გავათავებდეთ, მოვიყვანთ ამ ლექსიდანვე გ. ორბელიანის ნიჭის ძლიერების მაგალითს ბუნების აღწერაში:

სადა შეგვხვართ ლაყვარდად ცისა კამარას მორთულსა,
მასზედ მავალსა ხელმწიაფებრ, მზეს ბრწყინვით კანსივე-
ბულსა,

ღამით ვარსკვლავანს ფირუსსა, შთოვრით განათებულსა,
სიცოცხლის მომეუნს ჰერსსა, სუნნელებრ შეზავებულსა!

სად მთანი უინვის გვირგვინით არიან ცადმდე ასულნი
და მდინარენი ზახილით ზვირთის ზვირთებზედ მსოფლელნი;
უფსკრულნი-ჩახნელებულნი, კლდენი თვალ-გადუწვდენელნი,
სად მონადირე ჰსდევს ჭიხვსა და მის ქვეშ ჰვლენან ღრუ-
ბელნი!

სად ველნი, თერად ზურმუხტნი, ნაზადა აღმწვანდებიან,
მათზედ კასკასით წყარონი გახარებულნი მობიან;
გულს მათი ხაღვა უხარის, თვალთ კვალად ენატრებიან!

აი ნამდვილი სურათი კავკასიისა. ამ თერთმეტ
სტრიქონში არის გამოთქმული ყოველიფერი: დამატე-
ბა რისამე საჭირო აღარ არის.

დასასრულ მოვიყვან მაგალითს, თუ რა ძლიერად
გამოხატავს ხოლმე გრიგოლ ორბელიანი სიყვარულის
გრძნობას. აი ერთი მისი ლექსი ამ საგანზე:

მუნამბაზი.

გინდ მეძინოს, მაინც ხელში მიზიხარ!

თვალთ ავახელ, ზედ წამწამზედ მიზიხარ!

უმასაუთა მე ერთგული შენი ვარ,

გინდა მეკაფდე, არას გეტყვი—შენი ვარ.

სადაც წახვალ, მე მაშინვე აქა ვარ!

გინდ ვერ მნახო, იცოდე, რომ იქა ვარ,

რას გაწუხებ? მე ჩემთვის იქა ვარ,

ჩემთვის ჩუმად ვამბობ: „რა ღამაზი ხარ!“

რტო აღვისა შენი წელი მგონია;

მაკ წელზედა ცისარტყელა მგონია;

ეკ თვალები ცაში ელვა მგონია;

ვარდის სუნი შენი სუნთქვა მგონია;
რას შეღიროსო, ვჰსთქვა: „გეთაყვა, ჩემი ხარ!“

ათი გზა მაქვს, ათივე შენკენ მოდის!
ფიქრები მაქვს, წინ შენი სახე მოდის!
მინდა რამ ვჰსთქვა, შენი სახელი მოდის!

უნდა შევნიშნოთ, რომ თუ წარსულში წინაპრებს და მათს მამაცობას ამკობდა, თანამედროვე ცხოვრებაში ქალების ტრფიალებისა და ქეიფის მეტს ვერაფერს ხედავდა გ. ორბელიანი თავისი ყურადღების ღირსს. ეს ეპიკურული მიმართულება უნდა მიეღო მას იმ წრისაგან, რომელშიაც ტრიალებდა. არის, მართალია, მის ლექსებში გამორეული ერთი ლექსი, რომელიც არ ეთანხმება მის საზოგადო მიმართულებას, ეს ლექსია: მუშა ბოქულაძე. მაგრამ, თუმცა ნიჭიერად არის დაწერილი, იგი შეადგენს დისონანსს გ. ორბელიანის ლექსებში და აიხსნება ახალი, ხალხური მიმართულების ზედ-გავლენით გრიგოლ ორბელიანზე.

ბ) ნიკოლოზ ბარათაშვილი.

ნიკოლოზ ბარათაშვილი არის, მიმართულებით, თუ შეიძლება ითქვას ასე, გრიგოლ ორბელიანის ანტაგონისტი. თუ გრიგოლ ორბელიანს პირი უკან მიუქცევია, ბარათაშვილს წინ. თუ გრიგოლ ორბელიანი თავისი რწმენებით, ნამდვილი შვილია ძველი დროისა, ნიკოლოზ ბარათაშვილი წარმოადგენს პირველ მაგალითს ქართულის გონებრივი და ზნეობრივი მოძღვრებისას, გამოფხიზლებისას. გრიგოლ ორბელიანში ყო-

ველივე გრძნობა და ყოველივე აზრი განსაზღვრულია, შეურყეველი; ნიკოლოზ ბარათაშვილს-კი დაკარგული აქვს სულიერი მყუდროება, იგი ეძიებს, შფოთავს, მას აწუხებენ, არ ასვენებენ სხვა-და-სხვა გვარი ექვეები. გრიგოლ ორბელიანის რწმენა და შეხედულება იყო რწმენა და შეხედულება იმ წრისა, იმ საზოგადოებისა, რომელშიაც იგი ტრიალებდა. ნიკოლოზ ბარათაშვილი კი, როგორც სხვა, ახალი აზრებისა და გრძნობების კაცი, ვერ ურიგდებოდა მაშინდელ ცხოვრებას, მაშინდელ ჩვეულებას, და, ამიტომ ჰქონდა უკმაყოფილება ცხოვრებასთან. ნიკოლოზ ბარათაშვილს პირველად მიაშუქა ევროპის განათლების სხივმა, თუმცა პირდაპირ არა, ილმიცურად მაინც.

კაცი, რომელსაც აწუხებდნენ ფილოსოფიური და ლიტერატურული კითხვები, ვერ შეურიგდებოდა მაშინდელ ქართველ საზოგადოებას, რომელსაც მიზნად ჰქონდა მხოლოდ დროს გატარება და რომელშიაც ამაოების მეტი არა იყო რა.

...არ ვიცი ამ დროს ჩემს წინაშე ჩვენი ცხოვრება რად იყო ფუჭი და მსოფლივ ამაოება?..

ამბობს იგი ერთ ლექსში. ლექსში: „სული ობოლი“ იგი ამბობს, რომ საბრალოა ობოლი სული, რომელსაც დაეკარგა ნდობა ადამიანზეო:

არღარა აქვს მას ნდობა ამა სოფლის;
ეშინიან, იკრძაღვის, არღა იცის,
ვის აუწყოს დაფარული მან გრძნობა;
ეფიქრება ხელმეორედ მას ნდობა.

აი რას ამბობს ნიკოლოზ ბარათაშვილი თავის-
დროინდელ ქალებზე:

ქარმან ჩრდილასმან უველაჲსკედ ჰირველ
გარდაუტყვალა მათ გული ცხოველ!
ჴანი გავარდეს აწ შეილსაც, მამულს,
ოდონდ ვაამათ ჩვენს საკუთარს გულს;
რის ქართველობა, რა ქართველობა!..

რა-კი ცხოვრებას ვერ ურიგდებოდა, რა-კი მხო-
ლოდ ამოვებას ხედავდა ცხოვრებაში, ერთად-ერთი
ნუგეშის-მცემელი ბარათაშვილისა იყო მარტოდ-მარტო
ყოფა, საიდუმლო მუსაიფი, ფიქრი ბუნებასთან. ბუნე-
ბა განუსაზღვრელად უყვარს კაცს, საზოგადოდ, რად-
გან კაცის სიცოცხლე მჭიდროდ შეკავშირებულია
ბუნებასთან. ყოველივე, რაც-კი არსებობს ბუნებაში,
თუ კი მათნებელი არ არის, გვაძლევს სიამოვნებას.
ყოველ კაცსა აქვს მოთხოვნილება განთავისუფლდეს
ხან-და-ხან ქვეყნიურ დრტვინვათა და ზრუნვათაგან და
იგემოს სიამოვნება ბუნებისაგან; ყოველი კაცისთვის
შეადგენს მოთხოვნილებას, ხან-და-ხან, მარტოობა. და
ეს მოთხოვნილება მეტია, რააკვირველია, მისთვის,
ვისაც მეტი წყენა, მეტი სულიერი ტანჯვა ხვდება
საზოგადოებაში. აი ამითი აიხსნება ძლიერი სიყვარული
გენიოსებისა ბუნებისადმი, ამითი აიხსნება ამ გვარივე
სიყვარული ნიკოლოზ ბარათაშვილისაც. მოვიყვანოთ
მაგალითები:

შემოდამება მთაწმიდაჲსკედ.

ჴოა მთაწმიდაჲ, მთა წმინდაჲ, ადგალნი შენნი,
დამაფაქრველნი, ვერანანი და უდაბურნი,

ვითა შეენიან, რის მონამენ ცვარნი ციურნი,
ოდეს სადამოს დაჰშთენ ამოს ციაგნი ნელნი!
ვითარა მაშინ იღუმალობა დაისადგურებს შენს არე-მარეს!

მასნოვს იგი დრო, საამო დრო, რის ნადეღიანი,
კლდევ ბუნდოვანო, შენს ბილაკად მიმოვიდოდა,
და წენარს სადამოს, ვით მეგობარს, შემოვეტროფოდი,
რომ ჩემებრ იგიც იყო მწუხარ და სევდიანი!

ჰე ცაო, ცაო, სატეობა შენი ჯერ კიდევ გულზე მაქვს დან-
ნეული!

მე შენსა მჭვრეტელს მავიწეების საწუთროება!
გულის თქმა ჩემა შენს იქითა... ეძიებს სადგურს,
ზენაართ სამყოფს, რომ დაშთოს აქ ამაოება...
დათიქრებული ვიდექ სერხედა, და ცათა მიმართ მზირაღს
ტროფობითა,
შემომერტემოდა მაისის მწუხარი, აღმვსებნი ნაზრადო მღუ-
მარებითა.

მთაო ცხოველო, ხან მცინარო, ხან ცრემლიანო,
ვან მოგინილოს, რომელ მუისვე თვისთა ფაქრო შეება
არა იზოვოს და არ დაჰხსნას გულსა ვაება,
გულ-დახურულთა მეგობარო, მთავ დრუბლიანო!

ჰსდრუმა უოველი მუნ არე-მარე; ბინდი გადაკრა ცისა კამარას.
მოჰსდევს მთოვარეს, ვითა მაჯნური, ვარსკვლავი მარტო მისა
ამარას;
კინახვო სული, ჯერედ უმანკო, მხურვალე ლოცვით მიქან-
ცეპული?

მას ჰგვანდა შთავარე, ნახად მთარე, დისკო კარდახრით
შეგე
მიბინდული!

მყუდრო, მღუმარე, მოსვენებული ბუნება, ვრცე-
ლი, თვალ-მიუწლომი ცა, მთვარის შუქით განათებული
ასვენებს კაცის სულს, დაქანცულს ცხოვრების მღელ-
ვარებისაგან, აძლევს მას შვებას, ჰხსნის გულის ვაებას.
ამ გვარსავე შთაბეჭდილებას ახდენს ლექსი:

ფიქრია მტკვრის ზარზედ

წარვედ წყლის ზარსა სვედიანი ფიქრთ გასართველად;
იქ ვეძიებდი ნაცნობს ადგილს განსასვენებლად;
იქ ღბილს მდელაოზედ სანუგეშოდ ვინაშე ტრემლიათ,
იქაც უოკველი არე-მარე იყო მოწყენით.
ნელად მოდელავს მდელუდუნე მტკვარი ანკარა,
და მის ზვირთებში ჰკრთის ლაყვარდი ცისა კამარა.
ადაყუ-დაურდნობილ, უურს ვუგდებდი მე მის ჩხრიალსა,
და თვანხი რბიან შორად, შორად, ცის დასვალსა!

ნელად მღელვარე ანკარა მდინარე, სადაც ცის
ლაქვარდი ჰკრთის, წყლის ჩხრიალი, ღბილი მდელი
წყლის პირად, ყოველი ეს შვებას აძლევს დაწყლულე-
ბულს გულს, ათავისუფლებს მწარე ფიქრებისაგან, აღვ-
რევიებს პოეტს სანუგეშო ცრემლებს. ეს კიდევ არა-
ფერი. მარტოობა, მარტოდ-მარტო ყოფა ბუნებასთან,
ხელს უწყობს კაცს თავისუფლად მიეცეს თავის ფიქ-
რებს. და ბარათაშვილიც ჰფიქრობს იმაზე, რაც არის
მიზეზი მისი სულიერი მღელვარებისა, ესე იგი, თუ
რად იყო მაშინ ჩვენი ცხოვრება ასე „ფუქი და ამაო“.

მაგრამ იმ დროს ეს ფიქრი-კი არ აწუხებს მას, საც კაცი მარტოდ-მარტოა მშვენიერ ბუნებასთან, შეუძლებელია წუხილი. არამედ იგი ფილოსოფურად ეძიებს მიზეზს ამაოებისის და რწმუნდება, ბოლოს-და-ბოლოს, რომ ამაოება შეადგენს ბუნების კანონს, მსოფლიო თვისებასაო. ის, რაც დღეს არ ითვლებოდა ამაოებად, ხვალ ამაოებად ჩაითვლება, განვითარების ძალითაო: ცხოვრება მიდის სულ წინ-და-წინ, კაცი ვერაფერზედ მოიჯერებს გულსაო:

მაინც რა არის ჩვენი უფა-წუთასოფელი,
თუ არა ოდენ საწყაული აღუესებელი?
ვის არის იგი, ვისთვის გული ერთხელ აღევსოს,
და რაც შედოს ერთხელ ნატვრით, იგი ეკმაროს?
თვათს შეივნიც უძლეველნიც, რამელთ უმაღლეს
არ ვანდა არის და წინაშე არვინ აღუდგეს,
რამელთ ხელთ ეწერასთ უმაღლესი სოფლის დიდება,
ქმთოთვენი და დრტვანვენი და იტყვიან: „როდის იქნება
ის სამეფოცა ჩვენი იესო“, და აღაძვრან
ამავ მაწისთვის, რაც დღეს თუ ხვალ თვათვე არიან!..

მერე ამბობს, რომ არც კეთილ მეფესა აქვს მოსვენებაო. როდესაც ერთ მოვალეობას მოიხდის ერის წინაშე, მერე სხვა მოვალეობა გამოუჩნდებაო. ამას გარდა, მისი სახელიც დაივიწყება როცა იქნება, და ერთ დროს ხომ სოფელსაც-კი ბოლო უნდა მოელოსო.

ამგვარი ფილოსოფია აძლევს ნებას კაცს უფრო აუშფოთებლად შეხედოს კაცის ნაკლულევანებას. მაგრამ, ამასთანავე, არც პირველი კანონი უნდა დავივიწყოთო, რომელიც მოითხოვს წინმსვლელობას,

განვითარებასაო. ამიტომ, განვითარებული კაცი უნდა ცდილობდეს, 'შეიტანოს ცხოვრებაში თავისი ელემენტი, შეადგენდეს ნაწილს ბუნებისას და იღებდეს მონაწილეობას მსოფლიო მუშაობაშიო.

არც კაცი ვარკა, რამ ცოცხალი მკვდარსა უმსგავსოს, იუფს სოფელში და სოფელს-კი არა-რას არცოს!

ამით ათავებს პოეტი თავის ლექსს.

ამგვარი ფილოსოფიური შეხედულება, გამოწვეული ბუნებასთან მყოფობისაგან, აყუჩებს პოეტის აღმფოთებულ სულს და აღვრევიანებს მას სანუგეშო ცრემლებს.

მაგრამ სრული განთავისუფლება ტანჯვათაგან ძნელია იმ კაცისათვის, რომელიც არ ეთანხმება არაფერში საზოგადოებას. ხსენებული ფილოსოფია აძლევს პოეტს მოთმინებას და უსახავს მას სიყვარულს მათდამი, რომელნიც ყვინთვენ ამოებაში, მაგრამ მისი ტანჯვა, კაეშანი, მაინც დიდია, რადგან მას, როგორც ხორციელ კაცს, აქვს მოთხოვნილება თანაგრძნობისა, რომელსაც ვერ ჰპოვებს იგი თავის გარეშე. ამგვარ მდგომარეობაში მას ორში ერთი უნდა ამოერა: ან უნდა შეჰრთობოდა იმ წრეს, რომელიც მას გარე-ერტყა, ან და კიდევ უფრო უნდა გაედიდებია ის უფსკრული, რომელიც სუფევდა იმასა და საზოგადოებას შორის. მაგრამ „ხმა იღუმალი“, რომელიც მოიწვევდა მას შრომისა და ჰეშმარიტებისადმი, ერთობ ძლიერი იყო, რომ პირველი ერჩია. ამ იღუმალმა ხმამსულ სხვა წილი არგუნა ნიკოლოზ ბარათაშვილს.

ლექსში: „მირბის, მიმაფრენს...“ ყველაზე უკეთ გამოიხატება ნ. ბარათაშვილის სულიერი მდგომარეობა. თავისი სულის მისწრაფება პოეტმა შეადარა მერანს,

რომელიც მირბის, მიფრინავს, რომლის ქენებასაც საზღვარი არა აქვს. მხოლოდ ამ სულიერ მისწრაფებაში, წინმსვლელობაში, შეუძლია მას შეასუსტოს, შეამსუბუქოს თავისი შავად მდელვარი ფიქრი. ბევრი დაბრკოლება დახვდება პოეტს ამ გზაზე, ბევრი წყენა, ბევრი სამღურავი, მარტოობა, სულით ობლობა, მაგრამ ვერაფერი ტანჯვა ვერ შეაფერხებს მის მსვლელობას, ვერაფერი ვერ დალაღავს მას ისე, რომ ოდნავ შეჩერდეს იგი თავის მსვლელობაში, ოდნავ შეაფაროს თავი ცხოვრების ავ პირობებს, ანუ სიცხეს და ავდარს, როგორც მეტაფორულად ამბობს პოეტი. მისთვის სულ ერთია, რაც უნდა დახვდეს წინ, კლდე, ღრე, ქარი... მის მსვლელობას ვერა შეაკავებს-რა, მას უნდა, რაც შეიძლება, მალე მოიახლოვოს ქეშმარიტება, რომელიც არის ერთად-ერთი მიზანი მისი ცხოვრებისა. ქეშმარიტების ძიებაში იგი დაჰკარგავს სწორსა და მეგობარს, მშობლებსა და სატრფოს, დაჰკარგავს თვით სამშობლოს, იგი იქნება უბედური, მაგრამ ყოველ ამას მოაქარვებიებს მაღალი, კეთილშობილური მისწრაფება ქეშმარიტებისადმი. იგი არ დაიმარხება თავის სამშობლოში, არ დაიტირება სატრფოსა და ნათესავებისაგან, იგი იქნება განწირული ამა სოფლისაგან, ვინ იცის, ეგებ ყორნების შესაქმელადაც გახდეს სიკვდილის შემდეგ, მაგრამ მაინც არ შეუშინდება იგი ამგვარ ბედს, მას უნდა სძლიოს ამგვარი ბედი თავისი სულიერი უკვდავებით, თავისი მისწრაფებით ქეშმარიტებისადმი. და ამ მისწრაფებაში მას ამხნევენს იმედი, რომ მისი შრომა, მისი მისწრაფება, მისი ძიება ქეშმარიტებისა, ტყვილად არ ჩაივლის და გაუადვილებს სვლას ქეშმარიტების გზაზე შემდგომ შთამომავლობას. ამი-

ტომ მას უკირავს ხელში ბაირალი, რომლითაც მოგვიწვევს წინ, შრომისა და ჭეშმარიტებისადმი!

რაც შეეხება შემოქმედებით ძალას, ეს ძალა ნიკოლოზ ბარათაშვილშიაც ისეთია, როგორც გრიგოლ ორბელიანში. განსხვავება ის არის, რომ გრიგოლ ორბელიანის ენაში მეტი აღტაცება და სისწრაფე სჩანს, მისი ენა უკედ გამოხატავს გარეგან მოქმედებას, ბარათაშვილის ენა-კი უფრო აუჩქარებელია, დამაფიქრებელი, მწუხარე, თუმცა ლამაზი, შვენიერი და თან მხნე, მამაცური. ეს მხნეობა, ეს მამაცური ძლიერება, მიაღწევს უაღრესს წერტილს ლექსში: „მირბის, მიმაფრენს“... ეს ლექსი არის შედევრი ნიკოლოზ ბარათაშვილის ლექსებისა.

გ) აკაკა წერეთელი. *)

ნიკოლოზ ბარათაშვილი არ ეხებოდა საზოგადო კითხვებს, საზოგადო ურთიერთობას. იგი მოიწვევდა თავის წრის კაცებს პირადი განვითარებისადმი. იგი იყო მწერალი ერთი წრისა. აკაკი პოეტია მთელი საზოგადოებისა, მთელი ხალხისა; იგი ეხება ყოველ წრეს საზოგადოებისას და მოიწვევს პროგრესისადმი ყველას ერთიანად. პროგრამმა ნიკ. ბარათაშვილის პოეზიისა იყო უფრო ვიწრო; აკაკიმ გააფართოვა პოეზიის პროგრამმა მით, რომ მიაღებინა მონაწილეობა პოეზიას ცხოვრების ყველა ინტერესებში. მიზეზი ამგვარი განსხვავებისა ამ ორ პოეტს შორის ის არის, რომ ბარათაშვილის ცხოვრებდა იმ დროს, როდესაც ჩვენში შეუძლებელი იყო ფიქრი საზოგადო კითხვებზე. იმ დროს ერთადერთი სახსარი ერის გამოფხიზლებისა, გამოღვიძებისა, იყო

---

*) შეიძლება ზოგმა წამკტნავად ჩამოართვას რედაქციას ამ ზ-მე თავის დაბეჭვდა, მაგრამ იგი მოიქცა ასე მხოლოდ იმ განზრახვით, რომ ამ წერილებსათვის არ გამოეცვალა ავტორის მიერ მიცემული საერთო გეგმა.

სწორედ ლიტერატურული განვითარება იმ წრისა, რომელიც სათავეში უდგა ერის ცხოვრებას, და ბართაშვილიც ამ განვითარებისადმი მოიწვევდა ამ წრეს. და როდესაც აკაკიმ დაიწყო თავისი მოღვაწეობა, მაშინ კი ძირიანად შეირყა ძველი საფუძველი: ათავისუფლებდნენ გლეხებს, და მას უკან ჩვენმა ცხოვრებამ მიიღო სულ სხვაგვარი მიმართულება: გლეხმა და ყოველმა იმან, ვინც იჩაგრებოდა წინად, დაიწყეს უფრო თავისუფალი, უფრო დამოუკიდებელი ცხოვრება; რასაკვირველია, რომ ვერც ლიტერატურა დარჩებოდა უწილო ამ საზოგადო მოძრაობაში. ლიტერატურამაც მიაქცია ყურადღება, ანუ, უკედ რომ ვსთქვათ, დაეხმარა ამ მოძრაობას. ამას გარდა უნდა აღვნიშნოთ, რომ რაკი ერთხელ შეიძრა, მას უკან არ შეეგრებულა ჩვენი ცხოვრება. წინად რომ უძრავი იყო, ბატონ-ყმობის გადავარდნის შემდეგ სულ წინ და წინ მიეშურება. თავისუფალმა ცხოვრებამ დაჰბადა თავისუფალი აღებმიცემობა და წარმოება. წოდებრივი განსხვავების აღგილს იჭერს თან-და-თან განსხვავება სიმდიდრესა და სიღარიბეს შორის. ქონება გადადის ერთის ხელიდან მეორეს ხელში, ცხოვრება უფრო ძნელი შეიქნა. უწინდელი მონობის მაგივრად იქნა თავი კიდევ ახალმა მონობამ... და ყველას ამას უნდა ემოქმედნა, რასაკვირველია, პოეტის მგობნობელ სულზე და უნდა მიექცია მისი ყურადღება საზოგადო კითხვებზე. ერთი სიტყვით, თუ აკაკის თხზულებებში, — როგორც მის თანამედროვე მწერლობისაში, — საზოგადო ტენდენციაა, ეს უნდა მივაწეროთ საზოგადო ცხოვრების მოძრაობას, საზოგადო ინტერესების ერთმანეთთან შეხლას, ბრძოლას.

ვის მხარეს დაიჭერს პოეტი ამ ბრძოლაში? რასა-

კვირველია, მის მხარეს, ვინც უფრო დაჩაგრულია, დამონავეებული. მე მისთვის მინდა ჩანგურიო, ამბობს პოეტი:

რომ დაჩაგრულს ამ სიმღერათ
თვალთ ცრემლები კშრებოდეს,
და მჩაგრულს კა კულში ძვერათ
ისარივით ესებოდეს.

ამასთანავე პოეტს დიდი პატივისცემა აქვს ამ და-
ჩაგრულისა, რადგან იგია ერთად-ერთი პატიოსანი
მშრომელი, მისი შრომით მდიდრდება ქვეყანა. ნიკო-
ლოზ ბარათაშვილი ჰხედავდა ამაოებას თავის გარეშე
ყველგან, ამით აიხსნება მისი მწუხარებით სავსე
პოეზია. აკაკის კი უფრო მხიარული შეხედულე-
ბა აქვს ცხოვრებაზე, რადგან იგი დიდ მნიშვნელო-
ბას აძლევს ყოველ პატიოსანს, თუნდ უბრალო, შრო-
მას, საკიროს საზოგადოებისათვის. ავიღოთ მაგალითად,
„სიმღერა მკის დროს“. ვინც არ დაუკვირდება, იმას
ეს ლექსი უშინაარსო, უმნიშვნელო ეგონება. მაგრამ
ამ ლექსშია გამოხატული სიხარული შრომისა, გამამ-
ხნევებელი ადამიანის სულისა, სასარგებლო სხეული-
სათვის, —სიხარული, რომელიც არის საფუძველი ეროვ-
ნული ძლიერებისა. როდესაც ამ ლექსს ვკითხულობთ,
რადაც სიხარულის ჟრუანტელი დაგვივლის სხეულში:
ეს ჟრუანტელია გახსენება იმ სიამოვნებისა, რომელსაც
ჰგოძნობს კაცი სხეულის მოძრაობის დროს. და ამით
თქვენ გემატებათ სიყვარული ცხოვრებისა და შრომი-
სადმი და პატივისცემა მშრომელისადმი.

შრომა მაშინ უფრო ნაყოფიერია. და მაშინ უფრო
სასიამოვნო, როცა თავისუფალია. როცა პირადი ღირ-
სება მშრომელისა არ არის დაჩაგრული. ამიტომ ასეთი

სიხარულით და აღტაცებით მიეგება აკაკი გლეხების განთავისუფლებას ლექსში „იმერული ნანიჩა“, რომელსაც უძღვნის იგი საბატონო ყმების ახალ-შობილ შვილებს:

ღმერთს შენ ბედნიერება წინედ უსახავსო,

სხვებ რა გიჭირს: ხომ შეატყე, ბატონა არ გვაჯოს!

გაიზრდები, გენაცვალე, თავისუფალია;

ბატონი ვერ შეგაწუხებს, ვერც კაბტკის ვაღაა;

შენს მტერსა და მოშურნესა დაუდგეს თვალია;

ჭირისა და ავ თვალისგან გისხნის უფალია!..

მთელი ეს ლექსი სასიხარულო გრძნობის სხივებით ავსებს კაცის გულსა და სულს. თვით ენა არის მზატე, თავისუფალი, მზიარული, ლამაზი.

შრომა გამოიწვევს პოეტის თანაგრძნობას, რაც უნდა დაზარული და შებორკილი იყოს იგი ავის პირობებისაგან, თუ კი მშობელს ჰსურს განთავისუფლება ამ პირობებისაგან, ჰსურს გატეხა ბორკილისა, რომლითაც შებოჭილია: და თუ კი კაცი იმდენად დაეცა, რომ აღარც ბორკილი აწუხებს, თუ-კი თავისუფლებას აღარ აფასებს მშრომელი, მაშინ თვით იგი წინააღმდეგია შრომისა, რადგან თავისუფლება არის უპირველესი პირობა, რომ ნაყოფი მოიტანოს შრომამ. აი პოეტის სიტყვები ამ საგანზე:

...დაცემულია არის თრ-გვარა:

ერთს ჰსურს ადგომა, უნდა თავის ხსნა,

და შეორე-კი გდაა, ვით მკვდარი!..

ერთი მთელის კაცთაგან შეკლას:

ებრძვის თვის დამცემს, რაც შექმდება;

შეორე ვერ ჰგრძნობს ამაკის ყველას,

და შტერს ზირუტევებერ კმორჩილებს!
ზარველს თუ შესუდე, შრომა უკურთხე,
ხელი მიეცი, წამაყენე,
და შეორეს-კი ზედ დააფურთხე!..
ოტირე, მაგრამ ზურგი უზგენე!..

ნ. ბარათაშვილს თავისი პირადი განვითარებითან სიტყვიერი ქადაგებით უნდოდა დაეცხრო თავისი აღ-შფოთებული სული, რომელიც ვერ ურიგდებოდა ამოცხოვრებას; აკაკი წერეთლისთვის-კი ეს არ კმარა, ლიტერატურა მას საშუალებად მიანია სხვა, უფრო მაღალ მიზნისთვის: იგი ეძებს ხსნას საზოგადო მოღვაწეობაში. ამიტომ ებრძვის იგი ყოველსავე ავ თვისებას კაცისას, რომელიც კი წინააღმდეგია ძმობისა, და გვისახავს გულში მძულვარებას იმ ორ-პირობისადმი, რომელიც არის საუბედუროდ, ყველგან ამ უკულმართ დროში. პოეტი ჩივს:

ვნახე, რომ მეგობარი
თურმე იყო ხუმარი!..

და იმის საუვარულად
ხემდამო კი სიზმარი!..

ვახილე სწავლულები
მე სახელ-განთქმულები,
ვნახე, ტვინზედ ეწკრათ:
„უგზურების შვილები!“

კეთილ კაცთან მივედი,
მასკედ-ღა მჩხა იმედი...

ტკბილად დაიწყო სტეკნა,
მოჭხაბლას უველას სმენს

და ბრძლის კბაღებათა
დამალა შავი ენა.
სისხლით უყარდა სეღი,
კულში ედვა მას გველი,
და შუბლზედ-კი ეწერა
შავად: „ფარისეველი!“

მკითხველი დამეთანხმება, რომ ახლანდელი დრო წარმოადგენს მშვენიერ ნიადაგს ყოველგვარ წინააღმდეგობის და უკუღმართობის აღმოსაცენებლად. ვინ არ იცის, რომ ამ გამწვავებულ ბრძოლაში არსებობისათვის ყოველი კაცი ჰფიქრობს მხოლოდ თავის-თავისთვის და ამიტომ, თვითეულის ინტერესები ეწინააღმდეგებიან სხვების ინტერესებს. ვინ არ იცის, რომ გველივით შემპარავი პირფერობა და სიცრუე კარგი საშუალება არის ახლანდელ დროში, რომ კარგად წაიგვაროს კაცმა თავისი კერძო საქმე? ... ამიტომ პოეტი გამოუცხადებს სასტიკ ბრძოლას ყველაფერს, რაშიაც-კი გამოცხადდება ამგვარი ორპირობა. იგი ამბობს ფარისეველზე:

...კვ რომ მუშტებით იტყვრევს მკერდს,
არ იცით, რომ თქვენც გატყუებთ
და ენრუება თვითონ დმერთს?
ახა სინჯეთ—ერთსელ გარეთ
სადმე ჩუმად მაენარეთ,
მაშინ ნახავთ, რომ ამჟ მუჟს
გლენ-კაცს ურტყავს თავში მწარედ.

აი კრდევე ერთი მაგალითი ამგვარი ორპირობისა:

ჟერ არ შემეძლო მამეხმარა კარგად ფარ-ხმალი,
რადესაც მამა ბრძოლის ველზედ სისხლად დასწურეს!

დედამ ოდეს სცნა ეს აზრავა, მას უღდა ეცა;
ველარ გაუძლო იმდენ ჟავრსა, მუცელს გადაჭვივა!

მაშინ ხელთ მაგდო ვიღაც უცხო მე დედაკაცმა,

ხელში ჩამიგდო კაკიები მან ერთა აცმა;

მათ მამატყუა და ცრემლებიც მათი შემაშრო.

მაგრამ ნაცვალა დედის, იცით თქვენც, თუ რა არის!

გერისა კუჭი მისგან ხომ ვერ გამოძლებოდა!

ონ, მიუვარონ იმ კუდურსა თვალში ნაცარი,

რომ ობლის კვერი იმის ხელში გვიან ცხეუბოდა!..

პოეტი გამოუცხადებს სასტიკ ბრძოლას აგრედვე
ყველა იმას, ვინც ვერ ამართლებს საზოგადოების ნდო-
ბასა და პატივისცემას, თუმცა დიდი ადგილი დაუჭერია.
ამგვარი ლექსები მრავალი უწერია პოეტს. პოეტის

სასტიკი ირონია და მდაბიო, უბრალო ენა, გასაგები ყველასათვის, მიწასთან ასწორებდა ამგვარ პირებს და ახდენდა ძლიერს შთაბეჭდილებას საზოგადოებაზე.

უმთავრესი მოტივი აკაკის პოეზიისა გამოითქმება ლექსში „გამოკვლილი დრო“:

გამოიფრავს ქვეყანა,
ჩაჩნის უკუდმა ტრიალებს,
ვირი კაკობ ვარდს დაჭკალბის,
ბუღბუღა ვირებრ ღრიალებს!

ზამთარში სიცხე გვაწუხებს,
ზაფხულში დგება ზამთარი;
სომეხმა ხრმაღი ადღა,
ქართველმა სომხის დაფთარი!

ქურდები სჭრანს სამართალს,
მართლებს უურიან ბერკიდსა,
და ქვეყნის შტერი იუდა
დასცინის მამულას-შვილსა.

ბრეუვი და უსწავლელები
თავში უდგია ჭკვიანებს...
გაჭქრეს ეს ჟამი ბარემ-და,
ნეტავი რას აგვიანებს!..

კიდევ მეტის სიცხადით არის გამოხატული იგივე აზრი ლექსში „ახალი გზა“:

...აქ მონება ჭკუა არის,
არზირობა სიბრძნე დიდი,

და მას რჩება მოკლანი,
ვინც კი არის შეტად ფლადი!
ცოტა მადლა ასასვლელად
ძმა ძმას იხდის კიბე-ხიდად;
მშობელს შვილი, შვილს მშობელი,
ქმარს ცოლი ჭსურს გასასუიდად.
აქ თვით სჯული ფარისევლებს
სულთ უბურიათ ბადე-ქსელად
ძლიერების საზირფეროდ,
უძლურების მოსაწველად!

მხლელად საწულ მიწის მუშას
არაფინ ჭყავს გამკითხავი,
მისის თფლით თავს იკვებენ,
ქურქად მიდის მისი ტყავა!..

ამ გვარად, აკაკი იყო ჩვენში პირველი პოეტი,
რომელმაც გამოუცხადა ბრძოლა ახლანდელი დროების
უკულმართობას, წინააღმდეგობას, და იმ მტრობის და
ორპირობის მხვიერ, რომელიც მოიტანა ახალმა დრომ,
დასწერა თავის ბაირალზე:

. . . . . თავისუფლება,
ძმობა და სიუვარულით,
ვისაც არ ჭსურდეს ქვეუნიანთვის,
დუთისკან იყოს კრულით!

მას უჭირავს მხნედ ეს ბაირალი, და ვაი მას, ვინც ამ ბაირალს უღალატებს: იმას მოვლის საშინელი სასჯელი: მისი სახელი დაიწყველება პოეტისაგან და საუკუნოდ შეჩვენებული გადავა შთამომავლობიდან შთამომავლობამდე. აკაკიზე შეიძლება ითქვას შემდეგი ადგილი ლექსიდან: „ჩემს მეგობარს“:

...მაგრამ შენ შენთვის არ ჰყოქრობ:

ჭირა რომ გადაგას კარზედა,

შენ მაშინ სტირა და ჩივი

სამშობლოს სატკივარზედა...

უნდა აღვნიშნოთ კიდევ ერთი თვისება აკაკის პოეზიისა. ყოველ მისს ლექსში გამოსჭვირს იმედი უკეთეს მომავალზე. ეს იმედი უნდა მივაწეროთ სამაგალითო საზოგადო ცვლილებას, რომელიც მოხდა პოეტის მოღვაწეობის დროს, — ბატონ-ყმობის გადავარდნას. ამ დიდმა საქმემ აუღელვა იმედებით გული ყველა მაშინდელ მწერალს. და სიმართლევცა აქვს ამ იმედს: რა-კი ერთხელვე მოძრაობაში მოვა საზოგადო ცხოვრება, მისი შეჩერება შეუძლებელია, როგორც შეუძლებელია მდინარის შეკავება.

დასასრულ უნდა ვსთქვა, რომ აკაკიმ ღრმად შეიგნო ახლანდელი ცხოვრების ვითარება, მისი ავი და კარგი. და რადგან კაცი ყოველთვის ნათლად გამოთქვამს ხოლმე ყველაფერს, რაც კი ნათლად ესმის, ამი-

ტომ აკაკიც უბრალო, ყველასათვის გასაგები სწერს. უბრალო, მჩატე, ადვილი ენა არის შედეგი ღრმა, ნათელი ცოდნისა. ბუნდოვანი ენით მწერალი მხოლოდ თავის უცოდინარობას ჰფარავს. ჩვენში კი ბევრს ენის ბუნდოვანება სიბრძნის ნიშანი ჰკონია.

ენის სიმჩატე, სიადვილე, არ ნიშნავს ენის სისუსტეს. ეს სიადვილე, პირიქით, ძლევაა ადამიანისა ბუნებაზე. და აკაკისაც სწორედ რომ დამორჩილებული, ძლეული ჰყავს ენა. ამ გვარი ენა ბევრად უფრო სასიამოვნოა და უფრო ძლიერად მოქმედებს, ვიდრე ძნელი გასაგები. რაც უფრო ადვილია ენა, იმდენად უფრო ძლიერია.

ამას გარდა აკაკისა აქვს იუმორისტული ნიჭი. მისი ცოცხალი გონება ადვილად აფარდებს ერთმანეთთან ცხოვრების ერთმანეთის წინააღმდეგ მოკლენებს და, ჰხატავს-რა ნათლად ცხოვრებას, გამოიწვევს ჩვენში სიცილს, რომელიც შკების მომცემიც არის და თან მწარეც.

ხელოვნური ნიჭი მარტო ენის სილამაზით არ გაიზომება. საჭიროა იდეალურად გამოხატვა ყოველისავე, რაც არსებობს ჩვენში ან ჩვენს გარეშე. აკაკის ნიჭი ამ მხრივ სრულიადაც არ ჩამოუვარდება გრიგოლ ორბელიანისას და ნიკოლოზ ბარათაშვილისას. პირაქედ, აკაკი კიდევაც აღემატება მათ ერთის მხრით: მან

შეჰქმნა ქართული ლიტერატურული ენა. ასეთი დიდი მნიშვნელობა სხვას არაფერსა აქვს ჩვენი ცხოვრებისათვის. რომ აკაკის დიდი ხელოვნური ნიჭი აქვს, ამას ამტკიცებენ ხსენებული ადგილები მისი ლექსებიდან. ამგვარი მაგალითები შემეძლო მომეყვანა კიდევ მრავალი. აკაკის ზოგიერთ ლექსებში სიანს, მსგავსად ჩაქუხისა, შეუდარებელი სისწრაფე, ძალა, მშვენიერება. მოვიყვანოთ მაგალითი:

...და მუზს გარისხებულა

ვეტყუადა: „ხარ წყეული!..

რად წამართვი სიამე

და აღმიშფოთე სული!..

მესმის უოვღებით მტკრობა,

გაჰმიქრა მეგობრობა

მას აქედ, რაც შენ იწეე

მუხავ, ჩემთან სტუმრობა!..

წამართვი ტახტად გული,

ზედ დასდეგ სიუვარული

და მას აქედ აღარ მაქვს

შიგ არ-რას დაფარული!..

ამ სიტყვების პასუხად აი რას ეუბნება პოეტს მუზა:

... . განა ჰსურა,

რომ გუაგდეს მეგობარი?

• აჰა ჩემი ჩანგური!

შენი ვგნესით შიდაწეუნს,

შენი ღებნით მთიდხენს,
და ცრემლში დამდნარ სიმებს
სამდურით შესვამს, იდენს!

ანუ კიდევ სიტყვები მუზისა:

. . . . სან სიტკობ აიაფე,

სან ნადგედი აქაფე!

ჭეშმარიტება აქე

და ბორბოტი აკაფე!..

ლექსი, რომლიდანაც არის ამოღებული ეს ადგილები, უნდა ჩაითვალოს შესანიშნავ ლექსად.

რამდენია ასეთი მშვენიერი ადგილები მის ლექსებში და ზოგიერთები მაინც კიდევ გაიძახიან, რომ აკაკის ლექსებს პოეზია აკლიაო! ვგონებ, უფრო იმ ზოგიერთებს აკლდესთ პოეზიის გაგება!

ავიღოთ აკაკის ხელოვნური ნიჭის ნიმუში პროზაში. რა მშვენიერად არის დახატული ძველი თავადი-შვილის ტიპი მის „როსტომ წერეთელში.“ უკეთ დახატვას ვერ ინატრებს კაცი! რა ცოცხლად, რა ჭეშმარიტებით აღგვიდგინა, ორი კალმის მოსმით, ეს ტიპი და თან მთელი ჩვენი ძველი ცხოვრება! და დავუმატოთ ამას კიდევ, როგორც მაშინდელი ხალხის ხასიათს შეეფერება, მოცინარე, გულკეთილი, მხიარული კილო მისი იუმორისა! თამამად შეგვიძლია ვსთქვათ, რომ აკაკის „თავგადასავალის“ რამდენიმე გვერდი უკეთ გვიხატავს იმ ცხოვრებას, ვიდრე ზოგიერთი მწერლის მოზღაზნილი მოთხრობა.

ს ა მ ს რ ი მ ე ლ ო ს

დედა-ქალაქი

ტფილისი

გაგრძელება *)

ერეკლეს შემდეგ საქართველოს გამგედ დანიშნულ იქმნა (1703 წ.) ვახტანგ VI სჯულ-მდებელი, რომელმაც ბევრი იზრუნა ქართლის გაშენებისა და ტფილისის გალამაზება-განკარგებისთვის. მანვე შეადგინა სამართლის წიგნი, გამართა სტამბა (1709 წ.), დაბეჭდა მრავალი წიგნი, შეადგინა კომისია შემოსაკრებად საქართველოს მატთანეთა, ქალაქს ააშენა სიონის გუმბათი და სამხრო და აგრეთვე სახლი პატიოსანი მიქვრიტანისა და ოქროსა ვარაყითა შეთხიზნული. მემატთანე ამბობს: „ოთხშაბათსა და პარასკევსა დაჯდის მეფე სამდივნოსა სახლსა და განაგებდა სამართალსა მცირეთა და დიდებულთა თანა; კვირასა და სამშაბათსა განაგებდა მეჯლიშსა, ნახევდის ღვინისა, გასცემდის უშურველსა საბოძვარსა. როცა სამართლისა ღვინისაგან მოიცილის, ინადირის და გავიდის მოედანსა, იბურთის და ისროდის ყაბახსა“. ვახტანგის ყველა ნამოქმედარს მოკლედ გადმოგვცემს მისი ეპიტაფია:

*) იხ. «კრებული» № V, 1899 წ.

მე უძცარესძან მძათგან, ვახტანგძან სახელ-დებულად,
ვჭქმენ ოთხ წელ მცხეთა, ურბნისა სადგურ-გამძარა გე-
ბულად,

ტუალასს საონა ხელახლა შევქერწე ქანდაკებულად,
ჩემთვისცა სახლა სარგისა, შაგ ღხანა მოწონებულად;

სტამბა მოვადე ვღახეთით, ვამძავლე წაგნთა ძელანა,
ქცის რუ ხუნანს წაგადე, კადმათად მოვრწევე ველანა,
მაშავრას რუ რამ ტბას შევრთე, შაგ თევზა ჩავსხა
ვეკელანა,

ესე მთა მოვანადარე, ვსოცე არემა, მკელანა;

სამართლას წაგნა დაგწერე, მსჯულს არ უნდა
ცალობა,
ვეფხას-ტყაოსნას თარგმნობა, სხვა წერალთ არ ვსთქვა
ცალობა,

ჩემთანა მეფეთა ჭახუკათა უქმნა კარგა წრდილობა.

ბოლოს მაძადო სოფელძან, სამდადრე, მეფეთ შვა-
ლობა! *)

ამ სახელოვან მეფეს ბოლო მოულო ტფილისის
ბრძოლამ (1723 წ.). 1722 წელს ვახტანგი განუდგა
ყაენს და მიემხრო პეტრე დიდს, რომელიც სპარსეთს
ებრძოდა დარუბანდის მხრით. გაჯავრებულ თამაზ ყა-
ენმა ქართლ-კახეთის სამეფო მისცა გამაჰმადიანებულს
კოსტანტინეს (მაჰმადყულიხანს), ერეკლე I-ის შვილს
(1723 წ.). პეტრე დიდი ამავე წელიწადს შეურიგდა
ყაენს და დაბრუნდა. კოსტანტინე მოვიდა სპარსეთი-
დან და ტფილისის მეციხოვნეებს, რომელნიც სპარსნი
იყვნენ, აცნობა ყაენის განკარგულება. მეციხოვნეთ
დახშეს ციხის კარი და თოფ-ზარბაზნის სროლა იწყეს.

*) უურნ. „ივერია“, გვ. 104.

კოსტანტინემ თვისი ძმა თეიმურაზი (შემდეგ მეფე თეიმურაზ I, მამა ერეკლე II-ისა) კაი ძალი ჯარით შეაპარა მცხეთას და თვითონაც მოადგა ტფილისს და დადგა სეიდაბადს. ვახტანგმა და მისმა შვილებმა ბაქარმა და ვახუშტიმ (შემდეგ ისტორიკოსი, არქეოლოგი, კარტოგრაფი) დაამარცხეს იგი და განდევნეს. გარნა კოსტანტინემ მოიწვია დიდ-ძალი ლაშქარი ქარელ ლეკებისა, რომელნიც უკვე ფრიად გამძლავრებულ იყვნენ, აღუთქვა მათ ტფილისს აგაკლებინებოო, და უგრძნეულად თავს დაესხა ვახტანგს, რომელსაც, თუ ფეხმარდი ცხენი არ ჰყოლოდა, შეიპყრობდენ კიდევც. ვახტანგი შვილებითურთ გაიქცა გორს. ლეკნი შემოცვივდნენ ქალაქში და იავარჰყვეს იგი, დაატყვევეს მრავალნი, გახრწნეს ქალწულნი, დასწვეს სიონი (1723 წ.). ამავე შემთხვევის შესახებ ჯალალიანი სწერს: *) «კოსტანტინე შევიდა ქალაქში ლეკთა სიმრავლით. ლეკნი მაშინათვე მოიბნენ ქალაქში და გაჩხრიკეს სახლები, ეზოები, ეკლესიები, ტაძრების ჭერნი და აკლდამანი. ქალაქი დიდი ხნიდგან არ იყო აოხრებული და მშვიდობით სტკბებოდა ეს უმდიდრესი და შნოიანი ტფილისი; მამაკაცნი შეიქმნენ შრომის-მოყვარე ვაჭრებად, ხოლო მათნი ცოლნი და ლამაზნი ასულნი ფუფუნებით აღზრდილ იყვნენ. იგინი შეუღარებელნი არიან თვისის მორცხვისა და კეთილსათნო ცხოვრებით; სცხოვრებენ მშვენიერსა და მდიდრულად მორთულს პალატებში; ჭურჭელი და სუფრის მოწყობილობა ჰქონდათ ვერცხლისა და არა სპილენძისა. შესახებ მათ მდიდრულად მორთულობისა და შემკულობისა ძვირფას

* Сборн. свѣд. о Кавк., т. VI, стр. 285, 286.

ქვევით, — იფიქრე შენ თვითონ, როდენადაც შეგიძლიან წარმოადგენა. რაღა ვსთქვა შესახებ ეკლესიათა სიმდიდრისა და დიდმშვენიერებისა, რომელთაც ჰქონდათ ოქრო-ვერცხლის კურქელნი, შემკულ იყვნენ ოქსინოთი და სხ. საკუთრებით. ყველა ეს, რაც ავწერე, წარიტაცეს ამ ველურ, უღვთო, მსუნაგ, გაუმაძღარ, ნადირისა და წურბელათა მსგავს ლეკებმა; ამათვე ტყვედ წაიყვანეს ის ყრმანი და ქალწულები, რომელნიც მოეწონათ. გარნა შეიძლება-ღა აღწერა სირცხვილისა და უპატიურობისა და ვის შეუძლიან აღნუსხოს როდენობა წარტყვენილისა? თუმცა მეფე კოსტანტინემ აღუკრძალათ კვლა და ტყვევა, გარნა ლეკნი არც მას უგონებდენ და სთხოვდენ დაპირებულს სასყიდელს. ამიტომ მეფემ მოქალაქეთ გარდაახდევინა 4000 თუმანი, მისცა ლეკებს და გაისტუმრა.

ტფილისიდან გაქცეული ვახტანგ მეფე დაღვატხინვალს. ამავე დროს ოსმალთ ომი ჰქონდათ სპარსებთან და დაეპყრათ ქვეყანა არზრუმიდგან თავრიზამდე. 1723 წ. გაზაფხულს ოსმალთა 20,000 მეომარი შემოვიდა ერევანს და იქიდან გამოსწია ტფილისისაკენ. ჯარის წინამძღოლმა ვახტანგს შემოუთვალა: „მძევლად შენი ნათესავი გამომიგზავნე და მე დაგიმხობ მტერსო“. ვახტანგმა ოსმალებს მიაგება თვისი ძე ბაქარი და ძმა იესე. ოსმალნი მოვიდნენ ყურყუთას. კოსტანტინე შეშინდა, მიეგება ოსმალთ, ჩააბარა ქალაქის კლიტე და წამოუძღვა. ტფილისი აიღეს ოსმალებმა, მის ციხეში იენგიზარნი ჩადგნენ, კოსტანტინე დაპატიმრებულ იქმნა. ბაქარი თუმცა გაამეფეს, გარნა ქვეყანას განაგებდა რაჯაბ ფაშა, რომელიც ტფილისს იჯდა და რომელმაც ეს ქალაქი რამდენიმე ნაწილად

გაპყო და ყოველი ნაწილი თავის მოხელეს ბაქარს გაუქირდა აქ ყოფნა, ჯიპარა და მივიდა მამასთან. ვახტანგი თვისის სახლობითა და დიდ-ძალის ამალით რუსეთს გადასახლდა. კოსტანტინემაც მოახერხა საპატიმროდგან გაქცევა და კახეთს მისვლა. გარნა ოსმალებმა კახეთიც დაიპყრეს და კოსტანტინესაც თავი მოსპირეს ბეჟანბაღს. ქართლის მეფედ გამოაცხადეს ვახტანგის ძმა იესე, რომელიც „შიიტი“ იყო და ახლა „სუნი“ გახდა. ოსმალთა მფლობელობა გაგრძელდა 12 წელიწადს. ბუტკოვის სიტყვით *) ოსმალთა მფლობელობა დამტკიცებულ იქმნა რუს-ოსმალთა ხელშეკრულობით 12 ივნისს 1724 წ. ამ ხელშეკრულობის ძალით ოსმალეთისად ჩაითვალა საქართველო ტფილისითურთ, აგრეთვე ერევანი, ყაზვინი და თავრიზი.

ოსმალთ ფაშას ისაყს მოუვიდა სულთნის ბრძანება ტფილისის სიონი მეჩითად აქციეო. ამ ბრძანებას წინააღმდეგ ამილახორი გივი, ტფილელი დომენტი და მრ. სხვანი, დიდი ძღვენი მიართვეს ფაშას და ძლიერ დაიყოლიეს, არ წაეპილწა ღვთის სახლი (იხ. ეკლ. მუხ. სიგელი № 733).

1735 წელს სპარსები სასტიკად შეებნენ ოსმალებს და მიიშველიეს თეიმურაზ მეფეც. ამ წელს ნადირმა შემუსრა ოსმალთა ძლიერება განჯას და უკუაქცია. სპარსნი მოადგნენ ტფილისს. ყაენმა ფაშას შეუთვალა: გაგწყვეტავთ, თუ ქალაქი კარს არ გამიღებსო. ამასობაში სულთანმა ზავი შეჰკრა ყაენთან და დაუთმო

*) ბუტკოვა, გვ. 52, 61, 99; სეხნია წხეაძე, გვერდი 332.

მას ერევანი, განჯა, ლორე და ტფილისი. ისაყ-თაშა და მისი შვილი უსუფ-თაშა (სამცხის ათაბაგნი), რომელნიც ტფილისში იდგნენ, აიყარნენ და ახალციხეს წავიდნენ. მათ ბარგი-ბარხანის წაღებას მოუხდა 300 ურემი. ტფილისს შემოვიდა თამაზ ხანის (ნადირის) სარდალი ალიყულიბეგ, რომელმაც ქალაქს წაართვა 8,000 თუმანი, სახასო სოფლებს 3,000 თუმანი, პური 1,000 ხარვარი (10,000 კოდი). ამის შემდეგ ქალაქში შემოვიდა თვით თამაზხანიც დიდის დიდებით (6 ღვინობისთ. 1735 წ.). მემატიანე ამბობს: „თამაზს გაუშალეს მოქალაქეთ ფიანდაზი ციხის კარიდამ ალაყათის ჩარდახამდის, დადგა ჩარდახში და შიგნით არამი დააყენა“. ქალაქიდან ყაენმა გაუსია ჯარი ქართლს, რომელიც ააოხრეს, დაატყვევეს, დასწვეს, შეაბილწეს ეკლესია, გააოხრეს შიომღვიმე ხატითა და მორთულობითა, ტყვედ წაიყვანეს 800 კომლი, მოსრეს ყმაწვილნი ეროდეს მსგავსად: ჩჩვილს ჰყრიდნენ, ხოლო „დიდი, რომელიც დავარდის, ცხვირსა და ყურებს აჭრიდიან“. ასრე მძვინვარებდა თამაზი ოკტომბრის 25-მდე და ამ დღეს კი აიყარა ქალაქიდან და შეესია კახეთს, ქარს და დადგა მულამს, საცა მას მიულოცეს გახელმწიფება და იგი იწოდა ნადირშად (9 მარტს 1736 წ.). აქ მყოფობისას ყაენმა ქართლს შემოაწერა 3300 თუმანი, ხოლო ქალაქში უნდა დამდგარიყო 500 მისი ნოქარი ცოლშვილითა და კაც-ცხენ იარაღითა.⁴⁾ თამაზის თანამედროვე და თანამგზავრი სომხეთის კათალიკოსი აბრაამი სწერს⁵⁾: „ტფილისში კიდევ დავრჩი

4) სეხნაა ჩხეაძე, გვ. 340.

5) Сборн. свѣд. о Кавк., стр. 287.

3 ღღე, რადგან გაძლიერებულ ყაენს ებრძანებინა აე-
ყარათ 300 კომლი მოქალაქე და გადაესახლებინათ
ხორასანს. აღწერეა 300 კომლი და შეაგროვეს რო-
მელილაც ეკკლესიაში. ეს საცოდავნი საზარლად სტი-
როდნენ და ყვიროდნენ. ყაენის დიდებულებს ვსთხოვე
გაენთავისუფლებინათ ეს საცოდავნი და მათ მაგიერ აეღოთ
3,000 თუმანი და 3,000 ტომარა პური. ჩემი თხოვნა
შეისმინეს“.

მულამიდან ყაენი წავიდა ყანდაარს და აიღო იგი
(16 მარტს 1737 წ.), შემდეგ დაიბარა ერეკლე და
გაილაშქრა ინდოეთს, რომელიც დაიპყრა და დაბრუნდა.
ერეკლე დააჯილდოვა და გამოისტუმრა. „პატარა კახმა“
ალავერდს მოაწია 13 დეკემბ. ღამის 4 საათზე 1739
წ. ყაენიც მოვიდა და შეესია ლეკეთს დარუბანდის
მხრით, ხოლო თვისის დიდძალის ღაშქრის გამოკვება
დაავალა საქართველოს და ქართლადგან წააღებინა
300,000 კოდი პური, ამას გარდა ქართლიდგანვე მო-
ითხოვა: ერთგზობისას 6000 ხარი, რომელსაც განჯი-
დან პური აჰკიდეს და წაიღეს დარუბანდს; 3000 შებმული
ურემი, რომელთაგან ყოველი დატვირთული იყო 200 ღი-
ტრა პურით, კიდევ სხვა წავიდა დაღისტანს; 2,000 ურემი
გაიგზავნა მესამედ. გარნა ეს არ იკმარა ყაენმა. ქართლს
კიდევ შემოაწერა: ქალწული 300, ვაჟი 300, ქვრივნი
ქალნი 300, 500 კომლი მოსახლე და 20,000 ხარვარი
პური (2,000,000 ღიტრა). ქვეყანა მთლად გაღატაკდა
და უარი შეუთვალა ყაენს. ნადირშა გაცეცხლდა, გაბ-
რაზდა და საქართველოს აოხრება განიკულა. გარნა ამ
ღროს ყარსის მხრით შეესივნენ სპარსეთს ოსმალნი.
ყაენი დაღისტანიდან ყარსისკენ წავიდა. აღრიბეჟანსა,
აზღვციხესა და სხ. გამოჩნდნენ რამდენიმე კაცნი, რო-

მელთაყ თავისი თავი ნადირისაგან მოკლულ ყაენის მემკვიდრედ გამოაცხადეს. ნადირას საქმე გაიხლართა, გარნა თეიმურაზ მეფისა და ერეკლეს შემწეობით ყველა მტრები ყაენმა შემუსრა და თეიმურაზ-ერეკლესაგან დაკალეზულ ნადირშამ ქართლის მეფობა უბოძა თეიმურაზს და კახეთის ერეკლეს (1744 წ.). მთელი ამერთი დიდს სიხარულს მიეცა. ქალაქი ტფილისი შეუდგა მზადებას მისაღებად სეიმურაზის მეუღლის, თამარ-დედოფლის, რომელიც უნდა გადმოსახლებულიყო ტფილისს თელავიდან. დიმ. ორბელიანმა ტფილისის სასახლე მოაფარდაგვინა, დედოფლის მისაგებებლად დაადგინა მოქალაქენი და სამღვდელთა დასნი. ერეკლემ ჩამოიყვანა დედა თვისი, მიეგებნენ დედოფალს ერთა გუნდნი და დედათა ბანაკნი, შეასხეს ქება, დაუგეს ფიანდაზი, მიართვეს შაქარ-საყნოსელი და მადლობდნენ ღმერთსა და ამბობდნენ: „ვინ გამოგვიჩინა ხსნად ჩვენდა კირვეულთა და გვიხსნა მტერთაგან ჩვენთა!“ მობრძანდა დედოფალი დიდებით და დაბრძანდა ტახტსა ზედა. მიეგებნენ დარბაისელთა ჯალაბნი, დაულოცეს ტახტი და დაიწყეს ნადირი. შეიქნა მეჯლისი და იყო ღვინი და განცხრომა უზომო. შემდეგ თეიმურაზი მეფედ ეკურთხა მცხეთას (1745 წ. 1 ოკტ.), გარნა სიხარული მალე გაუშხამდა: დასნეულდა თამარ დედოფალი, რომლის განსაკურნებლად „შემოიკრიბნეს აქიმნი ქალაქით ანუ სადა იყვნეს აქიმნი, ყოველნი მოიწვივნეს, გარნა ამათ ვერა უშველეს-რა, და გარდაიცვალა სანატრელი თამარ (1746 წ.). მისთვის მწარედ იგლოვა ყოველმა სულმა და ბნელსა შინა ჩაჯდა 15 დღე.

აქვე შემოგვაქვს ტფილისის აღწერა ვახუშტი ბატონიშვილისა, რომელისაც ამ ქალაქის გეგმა შეუდგე-

ნია 1735 წ. თებერვალს და ტფილისის აღწერაში შეყ
ტანია ქართლის გეოგრაფიასა და ისტორიაში (1744 წ.).

„ტფილისი არს სამი ქალაქი: ტფილისი, კალა
და ისნი. ჰყოფს მტკვარი კალას, ტფილისს და ისნს.
კალას უდის (მტკვარი) ჩრდილო-აღმოსავლით, ტფი-
ლისს ჩრდილოთი და ისნს დასავლით და სამხრით.
ხოლო კალასა და ტფილისს ჰყოფს სოლალაკის წყალი,
რომელი გამოდის წავეკისსა და კოჭრის მთებსა, სამხრით
და აღმოსავლით უდის კალას და დასავლით ტფილისს.
არამედ პირველ იყო დაბა. 27 მეფის ვარზა-ბაკურის
ჟამსა შინა აღაშენა შურისციხე მცხეთისათვის ერისთავ-
მან სპარსთაგან. შემდგომ გორგასალმან დადვა საფუძ-
ველი. დაიმ, 34 მეფემან, ქმნა ქალაქად და ტახტად
მეფეთა, და მურვან-ყრუს შემდგომად შემუსრეს ხაზართა
და აღაშენა ამირ აგარიანმან. შემდგომად შემცირებისა
მცხეთისასა და აოხრებისა მისისა, უმეტეს ტახტი იქმნა
ბაგრატოვანთა. ტფილისს დის ცხელი წყალი კლდიდამ,
არს მით აბანონი ექვსნი და დიდშენნი ავაზანნი. მო-
დის მომდინარე ცხელი წყალი. აქ თაბორს ყოფილა
ციხე, არამედ აწ შემუსრვილი არს. აქ დასხნა შასეფიმ
სეიდნი, მისგამო სპარსნი უწოდებენ სეიდაბადს. ყოფი-
ლან ეკკლესიანი დიდშენნი, არამედ აწ შემუსრვილნი
არიან.

„კალას არს ციხე, ნაშენი მაღალს კლდესა ზედა
და ჩამოზღუდვილი სალალაკის-კევით მტკვრამდე. სა-
ლალაკის-ხევის კარს უწოდებენ განჯის კარად. მაღალს
ციხეში არს ეკკლესია გუნბათიანი წმიდის ნიკოლა-
ოზისა, და სასახლე მეფისა, პალატნი დიდ-დიდნი და
შვენიერნი. არამედ დაუტევა 89 მეფემან როსტომ,
ჩამოზღუდა კალა ციხიდამ კალას ყურამდე და მისცა
სპარსთა (მიერიდგან უპყრავთ მათ), და თავისა თვისი-

საფვის სამეფოდ ალაშენა სიონსა და ანჩისხატსა შუა სასახლე, მტკვრის გარდაკიდებით, ყიზილბაშთა რიგისა. ხოლო 94 მეფემან ვახტანგ ალაშენა სახლი შვენიერი, სრულიად სარკისა და მოოქროვილი, დიდ-მხატრობითა, ლაქვარდითა და მარმარილოს კედლითა; შემუსრეს ოსმალთა.

„არს კალას ეკკლესია გუნბათიანი, დიდი, დიდად შვენიერი, სიონი, წოდებული ღვთის-მშობლისა, რომლისა საფუძველი დასდვა 39 მეფემან გურამ, შემდგომად შეასრულა ქვრივმან ვინმე და მოქალაქეთა, და 41 მთავარმან ადარნასემ, ხოლო აწ დარღვევასა ზედა მიხდილი განაახლა და ალაშენა ძირიდან გუნბათითურთ 94 მეფემან ვახტანგ. ზის ეპისკოპოსი, მწყემსი ტფილისის სამხრით ქციისამდე.

„არს კვალად ეკკლესია ჯვარისა, გუნბათიანი, შვენიერი. განაახლა აწ იმერლისშვილმან.

„არს კვალად ანჩის-ხატი, დიდი, უგუნბათო, კათალიკოზისა; შემუსრვილი ალაშენა კათალიკოზმან დომენტიმ, ძემან ქაიხოსროსამან.

„არს კვალად ეკკლესია ნათლისმცემლისა, რომლის გუნბათი მოარღვია 89 მეფემან როსტომ და სხვით განაახლა 94 მეფემან ვახტანგ.

„არს კვალად დაბალს ციხესა შინა ეკკლესია გუნბათიანი და აწ ცარიელი, და სხვანი გუნბათიანი არიან, —სამი უპყრავთ სომეხთა; უგუნბათო ალაშენა კარის საყდრად 89 დედოფალმან მარიამ. კვალად ალაშენა 94 მეფემან ვახტანგ ორი უგუნბათო. 90 დედოფალმან როდამ ალაშენა ერთი უგუნბათო, კვალად უგუნბათო ოთხი, —აწ უპყრავთ სომეხთა.

„ხოლო ხიდის ყურს ალაშენა მეჩითი შაჰ-ისმაილ;
89 მეფემან როსტომ ალაშენა ციხეს გარეთ ერთი, სა-
სახლესა შინა ერთი, და განჯის კართან ერთი. ურუმთ
(ოსმალთ) ქორონიკონსა 1727 ალაშენეს სამი, არამედ
შემუსრნა შაჰ-ნადირ.

„ისნს არს, კიდესა ზედა მტკვრისასა, კლდესა
ზედა, ციხესა შინა, ეკლესია მეტეხი ღვთის-მშობლი-
სა, გუნბათიანი, დიდშვენიერ-ნაშენი, საარქიმანდრი-
ტო; შემუსრვილი ალაშენა 66 მეფემან დიმიტრიმ;
92 მეფემან ერეკლემ მისცა სპარსთა, და არს უქმად.

„აქ განვალს ხიდი კალიდამ ისნს, ციხიდამ ცი-
ხესა. ხოლო ხიდის ყურის სამხრით არს საფლავი წმ.
აბოსი, რომელი იწამა სპარსთაგან ტფილისს. ხოლო
ისნის ციხე ყოფილ არს დიდი, რომელსა განაახლებდნენ
ოსმალნი ქორონიკონსა 1728, და დაშთათ უსრულნი.
ისნს არს ეკლესია ერთი, უგუნბათო, არამედ გუნბა-
თიანი ორი, და უგუნბათო ერთი უპყრავთ სომეხთა.
ყოფილან ძველად მრავალნი ეკლესიანი ტფილისსა,
კალასა და ისნს, არამედ აწ შემუსვრილნი არიან.

„კალა მოზღუდა მეორემან შაჰ-აბაზ, პირველ შე-
მუსრვილი. სამხრით მოავლო სალალაკის კლდეზედ,
დასავლით ქმნეს ორი კარი, ჩრდილოთ ორი კარი.
ზღუდეს გარედ უხმობენ აწ გარეთ-უბანს, სადაცა
არს ასპარეზი. აქა არს ეკლესია გუნბათიანი ორი,
უგუნბათო ორი, უპყრავთ სომეხთა, ხოლო უგუნ-
ბათო ორი უპყრავთ ქართველთა. კალას არს რომა-
ელთა ეკლესია ერთი და მონაზონნი. ხოლო აწ უწო-
დებენ ოთხთავ ქალაქთა ტფილისს, და განყოფით: კა-
ლას ტფილისსა, ტფილისს სეიდაბათს და ისნს ავლა-
ბარს, და გარეთუბანი არს ტფილისისა. მსახლობელნი

არიან: ციხესა და სეიდაბაღს სპარსნი მაჰმადიანნი, ხოლო ციხეს გარედ უფრო სომეხნი და მცირედ ქართველნი, ქცევა-ზნით ქართულითა. სახლნი ნაშენნი არიან ქვა-ტალახითა და გალესილი გაჯითა, ზოგთა სპარსთ რიგისა, ზოგთა ქართული. არამედ ციხე, ეკლესიანი და ზღუდენი ქვითკირისანი არიან. ჰავითა არს მშვენი და მზიარული, ერნი მშვენიერნი და მშვიდნი, ქალნი ფრიად კეკლუცნი. გარემო ქალაქისა წალკოტნი და სავარდენი მრავალნი, ყოვლის ხილითა და ყვავილითა სავსე, განა ქალაქი ვიწრო, ფოლორცნი უშვერნი. ზაფხულს ცხელი და არა გაუძლისი, ზამთარ ცივი; გაზაფხულ-შემოდგომა მშვენი და სატრფო. სანადირონი მრავალნი ახლოს, ფრინველთა და ნადირთა.

„ხოლო კვალად დასავლით, იშიტუტრუქის კლდესა შინა, არს მონასტერი მთა-წმიდისა, და აწ ცალიერი.

„ხოლო ტფილისის სამხრ-აღმოსავლით არს ნათლუხი. მუნ დის ნავთი, კიდესა მტკვრისასა, არამედ წყლის სიახლოვით მრავალი არ აიღების.

„აღმოსავლით ტფილისისა არს ლილო: არა არს მუნ ვენახნი და ხილნი მთობისაგან, და არს უმდინარო წყაროებითა, და ნაყოფიერებს მთურად. ტბანი არიან მცირენი და უთევზონი, მყვრითა (ბაყაყით) სავსე. სხდების წერო და ბატი მრავალი.

„ტფილისის ჩრდილოთ არს მინდორი დიდ-უბისა, რომელსა პირველ ეწოდა ცხენის-ტერფი. ტფილისილამ მცხეთამდე უწყლო, არამედ მოსავლიანი.

„კვალად ტფილისის ჩრდილოთ არს ლურჯ-მონასტერი, ეკლესია წმ. გიორგისა, უგუნბათო, დიდი, აწ

ხუცის სამარ. ვერესა ზედა არსხიდი დიდი ქვიტკობისა; განა ვერე წყნეთამდე წალკოტითა შემკული და მრავალნი. მის სამხრით არს ველი საბურთალისა. ამას შინა ყოფილა რუ ვერიდამ მოტანილი და აწ უმისოდ უნაყოფო არს. მას ზეით არს ტბა ლისისა და მის დასავლით მთა სხალ-დიდისა, კეთილი აგარაკი და შკენიერი ყოვლითა. ამის სამხრით ხეობა დიდმისა... არს წოდორეთამდე ვენახოვან-ხილიანი და მას ზეით მთებრი. სამხრით არს ველი დიდი დიდმისა, უნაყოფო, არამედ ბალახოვანი და ზამთარს იზრდების ცხვართა და ზროხათა სიმრავლენი. ნაქულბაქევს ზეით არს დევის-ნამუხლარი, — კლდე გაქრილი გზად. მას ზეით მუხად-გვერდი. ვერე, რომელსაც წინად ერქვა სკვირეთის მდინარე, გამოდის დიდგორის მთას. იგი ერთვის მტკვარს ჩრდილოთ კერძ ტფილისისა და მის შესართავს ზედა არს ლურჯმონასტერი. ეს სკვირეთის მდინარე არს კოჟრის ჩრდილოთ კერძ. ციხე აზეულასი და აწ კოჟრისა არს თხემსა ზედა კლდისასა. ამ ციხის სამხრით არს სასახლე მეფისა კოჟორი; აღაშენა 89 მეფემან როსტომ, უმეტეს 91 მეფემან გიორგიმ და 94 მეფემან ვახტანგ. დგებოდნენ ზაფხულს მეფენი.

„ტფილისის სამხრით არს კრწანისის გორა და მის გაღმართ ლოჭინის ხევი (ომანის ხევი), გამოღმართ თელეთები, კუმისი და სხ. კუმისი არს დაბა დიდი, ვენახოვანი, ლედვიანი, ბროწეულიანი, ხილიანი. ამის მინდორსა შინა მოვალს ყოველნი თესლნი, ბრინჯ-ბანბის გარდა; კანაფი უმუშაკოდ სცენდების. მტკვრის კიდევად არს ქალა ყურყუთა (აწ სოღანლულად წოდებული), ნაყოფიერი ყოვლითავე“...

ზევით შევნიშნეთ, რომ მეფე თეიმურაზმა და მთელმა მისმა სამეფომ თამარ დედოფლისათვის იკლოვეს თხუთმეტი დღეო. ეს ორი კვირა რომ გავიდა, მეფემ განიძარცვა სამგლოვიარო ძაძა და შეირთო ცოლად ანახანუმი, ქვრივი ქაიხოსრო ციციშვილისა, ასული ბეჟან იოთამისშვილისა, ნათესავი ანტონი პატრიარქისა, რომლის სასახლეშიაც იმყოფებოდა იგი. შემატიანე ამბობს: „მიბრძანდა მეფე, ვითა ქორწილის წესი იყო, და წამოიყვანა პატრიარქის სახლით სახლსა დალიქოვანსა; ჰკრეს ქოსთა, ნაღარათა და სპილენძ-კურთა, მორთვნეს ქალაქნი (ტფილისი) და უმეტეს სამყოფი მეფისა მოფარდაგნეს ოქსინოთა ოქრო ქსოვილითა და მოაბრწყინვეს ყოველი ლამპრითა საბრწყინვალოთა, ისხდნენ მგოსანნი და აქებდენ მეფეთ მეფეს თეიმურაზს; იყო ღზინი და განცხრომა რვასა დღესა და იყვნენ ქართველნი მწად ქართულთა ღზინთა გამოჴენისათვის; იყვნეს ყიზილბაშნიცა წვეულნი: ხანები, ათასისთავნი და მოხელენი ხელმწიფისანი (ყაენისა), და მოაწონდათ ყოველი რივი და ღზინი ქართლისა. განსრულდა ქორწილი აგვისტოს (1746 წ.). ყაენმა გამოუგზავნა თეიმურაზს ქორწილის შემოსაწევრად ოქრო, ვერცხლი ანუ ლარი ურიცხვი (1746 წ.)

ამავე წელს ყაენმა დაიბარა ტფილისში მყოფი ყიზილბაშის ჯარი და მისდა სანაცვლოდ გამოგზავნა 1000 ავღანი და თეიმურაზს შემოუთვალა: „ეს ავღანნი, როგორც ქართლის ჯარი, ეგრე იმსახურეო“. (პაპუნა, გვ. 392—393).

ამავე წელს ყაენმა ნადირშამ ქართლ-კახეთს შემოაწერა ხარკად (არბაბი) 200,000 თუმანი და თანაც მეფეებს მოსწერა: „ეს თეთრი (ვერცხლის ფული) მზათ

დაიქირეთ 300,000 ყიზილბაშისთვისაო“. რადგან მრავალ ომებისა და უზომო ხარკების ძლევით საქართველო გადატაკებულიყო და ამ ფულის გამოტანა მეფეებს არ შეეძლოთ, ამიტომ ნადირშას უარი შეუთვალეს და თვითონ კი აიყარნენ და ქალაქიდგან ანანურ-მთიულეთს გადასახლდნენ, რადგან ყაენის შემოსევას მოელოდნენ, ხოლო „მის შიშით ირყეოდა მთელი ქვეყანა“. მეფეებს გაჰყვნენ პატრიარქი, ეპისკოპოსნი, ყოველნი სამღვდელო დასნი, ქართველნი ყოველნი, რომელნიც „ქალაქსა შინა სახლეულად იდგნენ“; ქალაქის მელიქი ალაც აიყარა სახლით; აკრთვე მოქალაქესა, რომელსა შეეძლო, უფროსი აიყარა და წავიდნენ ანანურს და ყოველნი თავადნი და მოქალაქენი თეიმურაზს ეახლნენ და მასთან დადგნენ (1747 წ.).

ეს ამბავი რომ მიუვიდა ყაენს, მწვავედ გაჯავრდა, ჯარები გამოუწია, გარნა გამარჯვების იმედი არა ჰქონდა, ამიტომ ლაშქარი უკანვე დააბრუნა, მეფეებს მოსწერა მიპატიებია არბაბიო, ქალაქს დაბრუნდით და ქვეყანას მოუარეთო, და ერეკლე მეფეც გამოომიგზავნე, და რასაც მაგის პირით შემომითვლი, შეგისრულებო. ყველანი თავ-თავის ბინას დაბრუნდნენ. (პაპუნა, გვ. 395—397) და შემდეგ შვილის მაგიერ თვითონ თეიმურაზი წავიდა სპარსეთს (10 მაისს 1747 წ.). მეფე ვიდრე ყაზბინს ჩავიდოდა, სპარსეთში არეულობა მოხდა და ნადირშა მოკლა მისმავე ძმისწულმა აღილშამ, რომელიც თეიმურაზის სიძე იყო. თეიმურაზი ახალს ყაენს აღილშას ეწვია (1747 წ.).

ამ არეულობისაგამო თეიმურაზის ამბავი დიდხანს არ მოვიდა, ზოგს ეგონა იგი დაიღუპაო. ეს იყო მიზეზი, რომ ვახტანგის VI-ის ძმის იესეს შვილმა აბდუ-

ლა ბეგმა გამოაცხადა: „თუ თეიმურაზი აღარ დაბრუნდება, ქართლის მეფობა ჩემიაო“ და მიიმხრო მრავალი ქართველობა და აგრეთვე ხანები და დიდძალის ჯარით გამოვიდა თავის საბრძანებლოდან (სამშვილდიდგან), მოვიდა კოდას. ქალაქის ციხის თავიც აღარ მიენდო ერეკლეს, დაჯდა ციხეში და აღარ ჩამოვიდა ქალაქში (პაპუნა, გვ. 405). აბდულაბეგმა თავისი ძმაც უსეინბეგი წამოიყვანა და მოადგა ტფილისს. ქალაქში ომის მზადებას შეუდგნენ. ანტონი პატრიარქმა მთელის სამღვდელოთა დასით მოიღოცა ქალაქის ყველა ეკლესიანი, პარაკლისი გადაიხადა, მეფე ერეკლე ჯართურთ აკურთხა. ამის შემდეგ ერეკლეს ჯარის ერთი ნაწილით ავიდა თაბორს და მეორე ნაწილი ერეკლეს წინამძღოლობით ავიდა წავკისს. მტრის ჯარში იყო ლეკის ჯარი, ავღანთა ჯარი, ყაზახისა და სხვა სახეობების ჯარები. ქალაქის ციხეს რომ მოადგნენ მტრები, ქართველები ორივე მხრიდგან მიესივნენ, შეიქმნა ომი ფიცხელი და სასტიკი, ასე რომ „თოფის ხმისაგან აღარა ისმოდა რა და კომლისაგან ჯარი აღარ ჩნდა“. მალე მტერი დამარცხდა, გაბრუნდა, გაიქცა, ქართველებმა კაფვით სდიეს მათ, დახოცეს მრავალი, დააყრვეინეს ღროშები, ბარგი-ბარხანა (1748 წ. ლაზარობის წინა დღეს პარასკევს).

ამ ომსა და აბდულაბეგს ასე აგვიწერს ზეპირ-გარდმოცემა:

შამშულაა შუაქმანს თოფათა და ჭანჭაღათა:
უნდა ჭაღაქსა მაჯადგე, ამოვხოცო შამშაღათა!

ეს რომ ერეკლეშ გაცო, გადბრუნდა საცაღათს.
ერეკლეშ ხმაღსა გააკრა, საფრება მოაძწადაჲ;
შაგ ჩასხა მარჯვე ბაჭება, ესროლა ჩქარა-ჩქარაჲ;
ზარბაზნება დაადევნა, თხებავით დაიღაღაჲ;
შაშან შემკვალა ჩარგებშა დღესაჲ ან გამოძვრა-
ლაჲ.

თუმცა აბდულაბეგმა ველარ გაბედა ქალაქზე გამო-
ლაშქრება, გარნა იგი კაცითა და სურსათით შეეწია
ამირ ასლანხანსა და ყაენის უფროს ძმას იბრეიმხანს,
რომელნიც უკუუდგნენ ადილშას და მოინდომეს ქარ-
თლისათვის თვისი ყმობა დაეკისრებინათ და რომელ-
თაც ტფილისის ციხისთავისათვის მოეწერათ: „ვინც
ჩვენი ერთგული ყმა არ იქნება, ციხეს ნუ მიანდობ-
თო“. ამ ამბავზე ციხიდან შეჰქმნეს ზარბაზანთა სროლა,
შეიქმნა „შადლუხი“, ციხის კარებიც დაკეტეს, გაამაგ-
რეს მეტეხის ციხეც, ციხის მეიდანთან მტკვრიდან
კლდის უზნამდის სულ გააკრეს და საფრები შეჰკრეს.
ციხეშივე სპარსთ გარდა იყვნენ ბორჩალოსი და ბაიდრის
სულთნები, აბდულაბეგის შვილი აღასი, ყაზახისა და
ბორჩალოს ქეთხუდები ცოლ-შვილით.

მ. ჯანაშვილი.

ევროპის შეპირე შექმნიდა.

(მოკლე განცხადება).

(ვუძღვნი საქართველოს შეპირეშემეთა ამხანაგობათ).

I.

საოცარი ხალხია ეს ევროპიელი! დადიან, მოგზაურობენ, ნახულობენ შორეულ ქვეყნებს და, რაც კი რამეს იპოვიან სახეიროს, ეცდებიან მაშინვე გადმოიღონ და გაანვითარონ. ევროპიელი არ გორავს მუთაქაზედ ქართველივით, არ ქეიფობს «არღნით» და დაფა-ზურნით, არ ჰვატრავს ხანჯლით თავის მოძმეებს, იგი არ გაიძახის არც დალიე-დამალევიეს, არც ალავერდი-იხშიოლს. ევროპიელი არ ჰკარგავს ტყუილ-უბრალოდ ძვირფასს დროს, იგი მარად საქმეშია გართული, ჰქმნის მეცნიერებას, ხელოვნებას და ლიტერატურას, იგონებს ახალ მანქანებს და იარაღებს, ანვითარებს მრეწველობას, მეურნეობას და ვაჭრობას, ამ რიგად მიდის წინ, აარსებს აურაცხელ სიმდიდრეს, ჰქმნის მაღალ კულტურას და ცივილიზაციას.

რას წარმოადგენდენ წინად დღევანდელი განათლე-

ბული მდიდარი და ბედნიერი ევროპიელი? ისინი იყვნენ
ლატაკნი და საბრალო ველურნი; იმოსებოდენ ნადირთა
ტყავით, სკამდენ უმ ხორცს და სცხოვრებდენ ან გვირა-
ბებში, ან ხის ფულუროებში და ან საცოდავ ქაზებში.
ამავე დროს კი ბრწყინავდა დიდებული აზია და ჰყვავდა
მისი კულტურა. აზიის სახელოვანმა ერებმა: ჩინელებმა,
იაპონელებმა, ინდოელებმა, სპარსელებმა, ასურელ-ბაბი-
ლონელებმა, ეგვიპტელებმა (აფრიკაში), ფინიკიელებმა,
ებრაელებმა და, ასე გასინჯეთ ქართველებმაც კი, ჩაუდგეს
საძირკველი და შეჰქმნეს პირველი კულტურა, პირველი
განათლება, გამოვიდენ ველურ მდგომარეობიდან, იწყეს
ხვნა-თესვა, დაბინავდენ, ააშენეს სოფლები და ქალაქები,
ააშენეს სახლები, ციხეები, კოშკები და დიდრონი ქვიტ-
კირის კედლები ველურ ხალხთა მოსაგერებლად, შეჰქმნეს
ოლიტიკური და საზოგადოებრივი ფორმები, შეჰქმნეს
სამეფონი და დიდრონი სახელმწიფონი, შეჰქმნეს სა-
რმწუნოება, ხელოვნება და მწერლობა, იწყეს ვაჭ-
რობა და მრეწველობა, მოიგონეს მრავალი სამუშაო
იარაღები და მანქანები და, ასე გასინჯეთ, ამ აზიელებმა
ჩაუდგეს პირველი საძირკველი ფილოსოფიას და მეც-
ნიერებას

დიახ, ჩაიდინეს მრავალ საუკუნეთა განმავლობაში
ეს დიადი საქმენი და შემდეგ, თითქო დაიქანცენო,
აზიელი მიეცენ განცხრომას, ძილსა და მოსვენებას;
შეჩერდენ, გაიყინენ თითქო ერთ წერტილზედ; უმრავ-
ლესი წავიდა კიდევ უკან და ბევრიც მოისპენ ერთი-
ნად. ესაა ბუნების და ისტორიის კანონი: თუ წინ არ
მიხვალ, მაშინ უკან ჩოჩდები და იღუბები. წყალი
ანამდე ცოცხალია, ანკარა, გრილი და საამო, სანამ იგი
მწყაროებად და მდინარეებადაა; შეაჩერეთ მისი მსვლელობა

და იგი გარდაიქცევა დამპალ გუბედ, მყრალ ქაობნად, იმოსება ხავსით და ლეყუფით, შემდეგ კი შრება ერთიანად. სწორედ ამ წყალს წააგავს ყოველი ადამიანი, ყოველი ერი და მთელი კაცობრიობა. სად არიან დღეს ის ძველად განთქმულნი ეგვიპტელნი, ფინიკიელნი, ებრაელნი, ასურელნი და ბაბილონელნი? დღეს დიდებულ ნილოსის ნაპირებზედ განათლებულ ეგვიპტელის ნაცვლად ბინადრობს საბრალო, ლატაკი ფელახი; გამქრალა ერთიანათად არსება ფინიკიელთა; გატიალებულა ტურფა პალესტინა: წურბელად და ობობად ქცეულნი ებრაელნი მოფენილან მთელ ქვეყანაზედ და სადაც ჰყვავოდა დიდებული ბაბილონი, დღეს იქ მხოლოდ ქვიშა და სილაა, დღეს იქ მეფობს საშინელი ხორშაკი და ხრაკავს შემთხვევით გამვლელ ქარავანს.

ღიახ შეჩერდა, მიიძინა აზიამ, მაგრამ მისი კულტურით ისარგებლეს ბერძნებმა, რომელთაც შეჰქმნეს ახალი დიდი კულტურა, ახალი ცივილიზაცია და უანდერძეს ეს ჯერ რომაელთ და შემდეგ მთელს ევროპას. მართალია, საერთო ძილის დროს აზიაში VII-VIII საუკუნეში მოხდა არა ჩვეულებრივი მოვლენა; გაიღვიძა ხრიოკ არაბისტანში ნახევრად ველურმა ხალხმა, მოედვა, ვითა გრიგალი, მთელს აზიას, აფრიკას, ევროპას, დაანთხია ურიცხვი სისხლი, მაჰმადის სახელით, შეჰქმნა დიდრონი სახელმწიფოანი, დაეწაფა მხურვალედ ელინთა ფილოსოფიას, მეცნიერებას და ლიტერატურას, დააარსა უნივერსიტეტები, განაახლა და გაანვითარა ევროპის სამღვდელოსაგან დევნილი მეცნიერება, ფილოსოფია და მით მოუტანა ევროპას და მთელ კაცობრიობას უუდიდესი სარგებლობა. მაგრამ ეს ფხიზელი და ნიჭიერი ერი, ეს არაბნი, ჩაჰქრენ მალე ვით ბურბუშალა, დაეცენ,

გაიხრწნენ და დღეს მათ საცოდავ ნაწილებს აღმოსავლეთში დაეპატრონა ოსმალო, დასავლეთში კი ისპანია-და საფრანგეთი.

მაგრამ არაბებმა ჰკრეს საშინელი მუჯღლუგუნი, გააღვიძეს და გაანვითარეს ევროპის სული. ევროპიელმა ჯერ კიდევ წინად გააზილა თვალი, იხილა ელინთა და რომაელთა ცივილიზაცია, წაჰბაძა მათ და დაადგა განვითარების გზას; მაგრამ არ დააცალა მას ამ შარაზედსიარული ქრისტეს მოსვლით გამოწვეულმა რელიგიურმა პერტურბაციამ (არეულობამ) და პაპიზმმა, კვლავ დაუბნელა მას თვალი და შთააგდო იგი თითქმის ათასი წლით მონობის და უმეცრების დილეგში. სწორედ ამ დროს ევროპიელთა პატრონად გამოჩნდნენ არაბნი, რომელთაც დაიპყრეს სხვათა შორის ისპანია, ააგეს ქალაქი კორდოვა, ააშენეს დიდებული უნივერსიტეტი და გახადეს იგი სწავლა-განათლების წყაროდ, რომელსაც ჩუმად ეწაფებოდნენ ნიჭიერი ევროპიელები და ავრცელებდნენ მას თავიანთ ქვეყანაში. ჯვაროსნების ომებმა, აღმოსავლეთთან ვაჭრობის დაარსებამ, ბიზანტიის იმპერიის დანსხვრევამ, მეტადრე კი კომპასის, თოფის წამლის და ბეჭდვის მოგონებამ და კოლუმბის მიერ ამერიკის აღმოჩენამ გააღვიძეს და ააფეთქეს ერთიან ევროპის სული. გაღვიძების ცისკარი კი ათინათინდა შვენიერ იტალიაში, ეწოდა რენესანსი (განახლება) და მოედვა მთელს ევროპას. გაიღვიძეს გერმანიის, ფრანციის და ინგლისის ერებმაც. რენესანსი შეიცვალა ჰუმანიზმის და რეფორმაციის ხანებად; მათ მოჰყვა განათლების ხანა, რომელიც დაგვირგვინდა ევროპის კონსტიტუციით და კერძოდ საფრანგეთის დიდი რევოლიუციით და რესპუბლიკით.

ევროპის გაღვიძებულმა ხალხმა უარჰყო საერო და

სასულიერო ავტორიტეტები, დასცა მტარვალნი და უსაქ-
მური, გარყვნილი არისტოკრატია, შეგბრძოლა გმირუ-
ლად ძველ ტრადიციებს, კრუ-მორწმუნეობას, ასკეტიზმს,
პაპიზმს და სხ. და თუმცა ეს ხანგრძლივი ბრძოლა ძვი-
რად დაუჯდა მას, მაგრამ ბოლოს მაინც გაიმარჯვა და
ალიარა საერთო აზრისუფლება, პიროვნების ემანსიპაცია
და ყოველი კაცის ერთგვარი უფლებანი სამსჯავროს და
მთავრობის წინაშე, მართალია დარჩა კიდევ ბევრი რამ
გაუქმებელი, მაგრამ უნდა ვიმედოვნებდეთ, რომ მათაც
გააკეთებს იგი.

ეს ოთხასი წელია, რაც გამოვიდა ასპარეზზედ ევრო-
პის გაღვიძებული გონება და რა და რა სასწაულები არ
ჩაიდინა მან! შექმნა ახალი მეცნიერება და ფილოსოფია,
ააყვავა ხელოვნება და ლიტერატურა, შექმნა ახალი
პოლიტიკური და სოციალ-ეკონომიური ფორმები, გაანვი-
თარა მეურნეობა, მრეწველობა, ვაჭრობა და სხვ. და სხ.
ევროპის კვალს გაჰყვა მისი პირმშო ამერიკა და გადა-
ქარბა კიდევ თავის მამას და მოძღვარს. ნეტა რას არ
სჩადიან ევროპიელი და ამერიკელი! იგონებენ მანქანებს,
აშენებენ ქარხნებს, ჰქმნიან და ამზადებენ აუ-
რაცხელ საქონელს, ანგრევენ კლდეებს და იღებენ ას-
ნაირ მადნეულობას, ბურღვენ მიწას და ამოაქვთ ნავთი
და ქვა-ნახშირი, ხვრეტენ მთებს, ავსებენ ხრამებს, აშე-
ნებენ ვრცელ ხიდებს და გაჰყავთ რკინის გზები და
ორთქლის და ელექტრონის მატარებლები; უხვდებიან წინ
დიდრონ მდინარე-ჩანჩქერებს, უღგმენ რკინის ტურბინებს
და ჰქმნიან ელექტრონს, რომელიც სინათლედ, სითფოდ
და მექანიკურ ძალად გაჰყავთ მავთულებით ქალაქებსა და
სოფლებში, გაჰყავთ ქარხნებში და რკინის გზებ-
ში და, ასე გასინჯეთ, მინდვრებშიაც კი მიწის სამუშაოდ,

სასუქად (ე. ი. ქიმიურ თვისებათა შესაცვლელად და ნივთიერების მოსამატებლად).

განა ამას დასჯერდა მოუსვენარი ევროპიელი! მან მოიგონა ტელეგრაფი, ტელეფონი, დაიბონა ორთქლი, ჰაერი, წყალი, ქარი და მთელი დედა-მიწა, თვით მძვინვარე ზღვებსა და ოკიანებს მან შამოარტყა რკინის ჯაჭვი და დაარბენიებს მათ მღელვარე გულზედ აურაცხელ ორთქლის გემებს და ხომალდებს. ნეტა რა არ ჩაიღინა ერთჯელვე გაღვიძებულმა ადამიანმა! მან გამოიკვლია მიწის თვისებანი, განაწვლილა ყოველივე ნივთიერებანი და სცნო მათი საიდუმლოებანი; მან შეისწავლა ყოველივე ცხოველნი და მცენარენი, შეისწავლა მათი შინა ორგანიზაცია და მათი ცხოვრება; მან სცნო თუ რა არის მექანიკური ძალა, სითბო, სინათლე, ხმა, მაგნიტი და ელექტრონი, ერთი სიტყვით შეიგნო ბუნების საიდუმლოებანი; მაგრამ არც ამას დასჯერდა იგი. იმ თავითვე ჰხიბლავდნ მას ცა და ცისიერნი; გამოიკვლია მათი ვითარება და არა თუ შეიტყო, თუ რა არის მზე, მთვარე და ვარსკვლავები, ან რა სიდიდის ან რა სიშორეზედ არიან იგინი, არამედ სცნო, თუ რა ძალით, რა კანონით მოძრაობენ ისინი და რა ნივთიერებისაგან არიან შემდგარნი. ახლა კი შეუდგა მის განხილვას, არიან თუ არა ცხოველ-მცენარენი და ადამიანნი ამ მნათობებზედაო.

გალადებული ევროპიელი არც ამაზედ შეჩერდა. იგი შეუდგა იმის განხილვას, თუ რა არის ადამიანის სული და ცხოვრება, რას წარმოადგენს ან რა წესებს ემორჩილება მსოფლიო ისტორია, საიდან წარმოსდგა ადამიანი, სად მიისწრაფის იგი, როგორ ვითარდება ან რაა მისი მიზანი და სხ. და სხ. ერთი სიტყვით შრომობს, მოქმედებს ადამიანის მღვიძარე აზრი და ოცნება. ჰგლევს

მოშენებას. მაგრამ განვლეს გრიგალივით ათასმა წლებში უღმობელმა დრომ ახადა მასაც საიდუმლოების ფარდა, გახადა იგი საყოველთაო კუთვნილებად და დღეს მთელი ქვეყანა სარგებლობს მით.

როგორც უკვე ვთქვით აბრეშუმის ქია თავდაპირველად იყო მხოლოდ ორი ჯიშის: ა. თეთრ პარკიანი ჩინეთისა და ბ. ყვითელ პარკიანი კავკასია-სპარსეთისა. ამ ორ მთავარ ჯიშიდან წარმოიშვენ დღემდე აურაცხელი ჯიშნი, მაგ., ჩინეთის, იაპონიის, ინდოეთის, ბალდადის, საქართველოს, სირიის, იტალიის, საფრანგეთის და სხ. რომელთა პარკები განირჩევიან როგორც ფერით, ეგრეთვე სიდიდით, სიმტკიცით, სიმაგრით და ძაფის თვისებით. განირჩევა ეგრეთვე აბრეშუმის ქიის ორგვარი ჯიშნი: ა. წლიური, რომელიც წელიწადში მხოლოდ ერთხელ იჩეკება და ბ. თვიური, რომელსაც წელიწადში ორჯელ გამოდის.

მაგრამ გარდა ამ თუთის აბრეშუმისა არის კიდევ სხვა მრავალი აბრეშუმის ქია, შინაური თუ გარეული, რომელნიც იკვებებიან: ზოგი მუხის ფოთლით, მაგ. ბომბიქს იამა-მაი (*Bombyx yama-mai*) და ბომბიქს პერნიი (*Bombyx Pernyi*), ზოგი ქლიავის ფოთლით, მაგ., ბომბიქს ცეკროპია (*Bombyx cecropia*). ზოგი ქუქუბიერით (*Jujubier*) მაგ., ბომბიქს მილატა (*Bombyx mylitta*), ზოგი ელანტით (*Falante*) მაგ., ბომბიქს ცინტია (*Bombyx cynthia*) და სხ. მაგრამ ყველაზედ მეტს ინტერესს წარმოადგენს ჩვენთვის ბომბიქს მორი: ე. ი. თუთის აბრეშუმის ქია, რომელიც ყველაზედ მეტად გავრცელებულია და რომელიც იძლევა საყოველთაოდ ყოველ წლებით საშუალოდ 273 მილიონ კილოგრამ

პარკს ანუ 19 მილიონ კილოგრამ ძაფს, რაიცა ღირს 700-750 მილიონ ფრანკად¹⁾ (ესე აგი 262-280 მილიონ მანეთად). მაშინ როდესაც თუთის გარეული აბრეშუმის ჭია და ეგრეთვე სხვა ხეთა ფოთლის მჭამელი აბრეშუმის ჭიები, რომელნიც მოჰყავთ მხოლოდ აზიაში (ჩინეთში, იაპონიაში და ინდოეთში) იძლევიან მხოლოდ 35 მილიონ კილოგრამ პარკს, ანუ ორ მილიონ კილოგრამ ძაფს (შულოს). ასე რომ მთელ ქვეყანაზედ სულ ერთიან მოჰყავთ საშუალოდ 307 - 308 მილიონი კილოგრამი პარკი, ანუ 21 მილიონი და ასი ათასი კილოგრამი აბრეშუმის ძაფი.

არ იქნება ურიგო განვიხილოთ, თუ რაოდენი თუთის აბრეშუმი მოჰყავთ სხვა-და-სხვა ქალაქებში. ამ შემთხვევაში პირველი ალაგი უკავია ისევ აზიას, შემდეგ ევროპას და სულ ბოლოს აფრიკას და ამერიკას.

საფრანგეთის გამოჩენილი სპეციალისტის ნატალი რონდოს *) ანგარიშით მოჰყავთ:

	პარკი (კილოგრამი)	ძაფი (კილოგრამი.)
აზიაში	216.600.000.	14.772.000.
ევროპაში	55.710.000.	4.059.000.
აფრიკაში	100.000.	7.000.
ამერიკაში	36.000.	2.000.
ს უ ლ	272.446.000.	18.840.000.

ახლა, რომ ეს რიცხვი გავანაწილოთ ხალხებზედ, ენახავთ:

¹⁾ ერთი ფრანკი უდრის დღევანდელ კურსით 37½ კაპიკს.

^{*)} ი. ი. «L'art de la soie» par Natalis Rondot, 2 ტომ. 1887 წ.

ა ზ ი ა შ ი.

	პარკი (კილოგრამი)	ბაფი (კილოგრამი)
ჩინეთი	130,000,000.	9,300 000.
იაპონია	42,400,000.	2,650,000.
ინდო-ჩინეთში.	12,000,000.	750,000.
ინდოეთი	10,000,000.	600,000.
ცენტრალური აზია (სადაც არ შედის რუსეთის თურქესტანი).	5,500,000.	300,000.
რუსეთის სამფლობელონი აზიაში	5,200,000.	330,000.
თათრის სამფლობელონი აზიაში	5,000,000.	340,000.
სპარსეთი	4,500,000.	300,000.
კორეა.	200,000.	10,000.
სულ	214,800,000.	14,640,000. *)

მ ზ რ მ კ ა შ ი.

	პარკი (კილოგრამი).	ბაფი (კილოგრამი).
იტალია	42,000,000.	3,000,000.
საფრანგეთი	9,500,000.	750,000.
ავსტრო-უნგრეთი.	2,160,000.	154,000.
ევროპის სათათრეთი	1,500,000.	110,000.
ესპანია	1,300,000.	105,000.
საბერძნეთი	300,000.	22,000.

*) N. Roudot: „L' art de la soie“ 1887.

პორტუგალია. . .	250.000.	16.000.
შვეიცარია . . .	210.000.	15.000.
რუმინია, ბულგა- რია და სხ. . . .	170.000.	10.000.
ევროპის რუსეთი	120.000.	9.000.

ს უ ლ 57.510.000. 4.191.000 *).

გარდა ამისა თუთის გარეულ აბრეშუმის ჭიიდან და სხვა ხეთა ფოთლის მჭამელ აბრეშუმის ჭიებიდან მოჰყავთ:

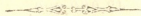
პარკი (ვილოგრამი). ბაფი (ვილოგრამი).

ჩინეთში	23.160 000.	1,386.000.
ინდოეთში. . . .	11.700.000.	700.000.
იაპონიაში	180.000.	12.000.

ს უ ლ 35.040.000. 2.098.000 **).

ს. ქვარციანი.

(შემდეგი იქნება).

*) იქვე.
**) იქვე.

არქეოლოგიური ფურცლები.

გაგრძელება 1).

III.

ბ. მენანის მეორე გამოცემული ბაბილონი და ქალდეასტანი პირველივით რუკებითა და გეგმებით გაწყობილია, საკუთრად ბაბელონის და პორსიპის, სადაც ისევ დგანან დიდ შენობების ნანგრევ-ნაქცევები, რომელიც ჰგონიათ არაბებს ბაბელოვანის გოდოლად! აგრეთვე ბაბელონის სხვა ქალაქებისა, რომეონიც დროთ მწერალთაებრ სხვა და სხვა სამეფოების დედა ქალაქებად იყვნენ.

ქალდეასტანის დასაწყისს ჰპოულობს ბ. მენანი იმ უწინდელ მოთხრობებში, სადაც იყვნენ მახლობელი გვარები, სწორედ სამლოა წერილის წყალ-რღვნას უახლოვდება ქალდეური ის მეკეკრული მოთხრობა, რომლის შემოკლებული გვაქვს ბერესოსაგან და რომლის დასაწყისი დაცული იყო აგურებზედა, რომლითაც ასურ-ბანი-ფალის სასახლის საწიგნე დგინდებოდა.

იქ მოიძვეიან ნაგები ღმერთების დანიშნულის სახითა.

1) იხილეთ კრებული № 5.

კაცთა და (ჯხოველების არჩევანი, რომელნიც იქუნდნენ) წყნენ; ტრედი გაფრინდება წყალ-რღვნის წერტილის შესატყობლად, კილოზნის მთის წვერზედ დადგომა: ნაეიდგან გამოსვლისა მსხვერპლი, ღვთისა და კაცთ შუა ახალი პირობა! ეს მოთხრობა ქალდეული ვრცელი მოშაირობის ნაკვეთია; რომლის გმირები არიან ქსისუთრა. (ნოე) და იზტუბარ (ბაბილონელი ერეკლე).

სამწუხაროდ ჯერ კიდევ არაფერი არ აღმოჩენილა ბაბილოვანის გოდოლსა, ენების შეცვლასა და სხვა მოთხრობებზედ!

სემირამიდიც (შამირამიცა) უწინდულ ქალდეურ მოშაირობას ეკუთვნის. მისი მოთხრობის ზღაპრობა, არა მარტო მისთვის მიწერილ არა ჩვეულებრივ მხნეობიდგან სჩანს, არამედ მისი შობისა და სიკვდილის გარემოებიდვანაც! შობილა, ვითომ, სიყვარულის დერგედ ღმერთასაგან. შერცხვენილი დედა თავის ბრალიანობაზედ, ჩჩვილ ყრმას ერთს უღაბურში დააგდებინებს, სადაც მტრედები აღზრდიან სემირამიდსა: თურმე მისი დედას მიზეზით ასურასტანელები თევზს პატრვს ჰსცემდნენ და მის ქალის სემირამიდის გამოც მტრედებს ჰმსახურებდნენო, — ამბობს დიოდორი. ხოლო რაც შეეხება სემირამიდის მოლაშკრობას, იმასაც მოგონებულად ჰსთვლიან; ამბობენ ასორასტანის ხელმწიფე იმდენად შორს არსად არ წასულაო. ბ. ლინორმანი ჰხსნის, თუ როგორ მოხდენილა ამ ზღაპრის დასაწყისი პარსების მეფეების დროს და თუ რა სარგებელს ჰხედავდნენ მისთანების მოფენით!

ქვემო ეფრატი ღმერთების სამშობლო არის და ქვეყანა ძლიერის წარმომდგენელ გამოხატულებისა; სადაც ჰკონიათ ღმერთების დასაწყისი და წინა-განსაზღვრული დასაბადი მეფეებისა, მით არ არის საკვირველი, რომ ჯე-

როვან აგურის წარწერებზედ სემირამიდის მოთხრობა-სავით საკვირველება მოიპოვებოდეს!

სარკონ მეფე (არა რვა საუკუნოებით ქრისტეს წინად რომელმაც კიპრი დაიჭირა, არამედ სხვა), ესრედ მოგვეთხრობს თავის შობასა:

«სარკონ მეფე ძლიერი, მეფე ანკასილისა: მე უმომოდ ჩავესახე დედა ჩემსა... ჩავესახე მე ასურთვანის ქალაქში ეფრატის ნაპირას; მიმტკიცრა მე დედა ჩემმან და მშობა მე სადმე ცალკედ, ჩამდვა გაზიფთულს ტირიფის კიღობანში და მიმცა მდინარესა, ამიგურგულა წყალმან; წამიღო შორს და დავტივტივებდი, სადაც არა მგონია მდინარის ნაპირებზედა; ბოლოს მიმიტანა წყალთა-მფლობელ აქქისთანა, რომელმაც ამიყვანა და გამზარდა მე და ისარმან მუშაკობის წარმატებაში მიმცა მე!»

აწ სარკონი და მისი ძე ნარამ-სინი განთქმულნი არიან ნაბონიდ მეფის დიდს საგორავს ზედა (555 ქ. წ.) როგორც ამ მთავრის წინა-პარნი—ამათი მოთხრობითი არსობა ჩვენ ექვიდვან არ გამოკვიყვანს, და მაინც სარკონისათვის მიწერილი გმირული მარცხები ზომა-გარდამეტებულნი არიან, რომლით ეახლოვება იმ რამდენსამე ზღაპრულს დევ-გმირებსა, რომელნიცსემიურ თუ არიულ ტომების ბევრისგან ბევრს დავედრებაში იპოვებინან; წყალში ჩაგდება, ასრე რომ რომის ისტორიაში რომეულოსი და რემოსი, ძმები წყალში ჩაუყრიათ, აგრეთვე პერსეოსი და მისი დედა დანაი ელლადისა და მცირე ასიის დავედრებაში!

კვალად ვპოულობთ სემირამიდს ქალდეასტანში, კიროსს პარსეთში და ედიპოსს საბერძნეთში, რომ თავიანთ შობის შემდგომ უცხო უდაბურს ადგილებში დაუყრიათ! არმაზი კრიტში ჩუმიად იზრდება ამაღთის თხისაგან და

იღის მთის ფუთვკრებისაგან! სარკონი თავის ცხოვრების მიზეზად მამა მისს არა ჰსდებს, არამედ ვიღაც ღმერთსა! ეს თავიანთ თავად ღმერთებისაგან ნაშობად მიღება, ისეთი ჩვეულებრივი არის აზიისა და საბერძნეთის მოთხრობებში, რომ თვით დიდმან ალექსანდრემაც, მისთანა უცნაურს შობას მიაწერა თავის თავი და უარ-ჰყო ფილიპე მაკედონის მეფე თავის მამობისაგან. არმაზის ძედ ამბობდა თავის თავსა! ამ შემთხვევაში ულიმპის მეფე გველად გარდაქცეულა, როგორც სხვა გზის აკაურად (თევზის ყლაპიად), ღრუბლად და ოქროს წვიმად!

რუსების ძველს გალობებში ვოლკა გმირი, სლავების პროტევსიც აგრეთვე გველის შვილი გველა-წუკა ყოფილა! ესრეთი რამოდენიმე გმირული მოთხრობები ყოველთერთ მოდგმის ტომებსა აქვთ.

სარკონის ნათქვამი იმდენად ზომის გარედად არ გვიჩნს, როკა ვხედავთ, რომ ნაბუგოდონოსორი ბაბელონის ყველაზედ უკეთ ცნობილი მეფე აგრეთვე აცხადებს თავის თავს: «ღმერთმან ბელმან გამაჩინა მე და ღმერთა მარდუქმან მშობა მეო.» თავის წარწერათა გაგრძელებაში კი თავის თავს მარტო მოკვდავი ნაბუპალსარის ძედ ასახელებს და ნამდვილ დამაფუძნებელად ქალდეველების დიდის ხელმწიფობისა.

ბაბილონმან (სემიური ლექსით ბაბ-კარი და ელუ-ანუ ალლაჰ-ღმერთი), ნინევისაგან უფრო ცვლილება მიიღო. ეფრატის დედოფალმან თავის ტიგრისის მოცილესთან ერთად ბევრი რამ გამოიარა: ორჯერ თავლათბალსარის და სარკონის დროს ქალდეასტანი მოიხრდა და დიდრონი ადგილები ცვალებებითა გატიალდა! ბოლოს თავის უკანასკნელი სიმდიდრე დაამყარა მეორე ნინევის ნაოხრებზედ!

ქალდეურს წარწერებში ბ. მენანმან შესანიშნავი ტილები იპოვნა, რომელნიც ამტკიცებენ სამლოა წერილის და ბერძნის ისტორიკოსების ნათქვამთ ბაბელონელების ცხოვრებაზედ!

როგორც ეროდოტი მოგვითხრობს, რომ წლიურს განსაზღვრილ დროს, გასასყიდთ მაზათში ჩასაყენებლად გამოიყვანდნენ თურმე ბაბელონელს გოგოებსა: შვენიერნი ბევრ ფულის შემძღვნელთ მიეცემოდათ; ხოლო უშნო ჩირქინთ ამყვანთ ფული მიეცემოდათ პირიქით (ა, 196). აწ მცირე სამოსახსენებლონი და ზეთის ხილის ნაირი მცირე ქვები, რომლებიც ქალდეველ შეროდაქ-პალატან მეფის დროსნი არიან, შემდეგს ცნობებს გვაძლევენ მისი საქალეზოსათვის ნასყიდ ქალეზზედა წლიურს იმ თთვისას, რომ სულ ერთი და იგივე არის (ე. ი. სე-პათის თთვე).

მანად დამადი, ნასყიდი სეპათის თთვესა მეცხრე წელსა მფლობელობისა შეროდაქ-პალატანის ბაბილოვანის მეფისა! გოგია ექინო, ნასყიდი სეპათის თთვეს მეათე წელსა იმავე მეფის მფლობელობისა! დედა-კაცი პალა-ლადი, სეპათის თთვეს მეთერთმეტეს წელსა.

ოსმალოს მთავრობის ყადირ-გეჯის დღეობა, უთუოდ ბაბილონელებშიდაც იყო; რადგან წარწერაების სხვა და სხვა სიტყვები იმას მოგვაგონებენ ჩვენ.

ბარუქ წინასწარმეტყველი ქალდეველების კერპების წყევლაში ამბობს: «და ვითარ ქალწული მკობის-მოყვარე, მიიღებენ ოქროსა შეუმზადებენ გვირგვინსა თავთა ზედა ღმერთთა მათთასა, და მიმხვეჭელნიცა მღვდელნი ღმერთთაგან მათთა ოქროისა და ვეცხლისანი თავთა თვისთავის წარაგებენ (ვ. 9). ეს ნამდვილი არის, რომ ბაბელოვანში ღმერთებისა და ღმერთათა ძეგლებე

ჩასაცემელ დასაბურავით მორთავდნენ მდიდარის ბინებში ბითა, თავებზედაც გვირგვინებს დაადგავდნენ! ასურ-ბანი-ფალი მოგვითხრობს ჩვენ, რაც მიურომეფია მათთვის.

«ოთხი ტალანტი მივეც მორთვისათვის მარტუქ ღმერთისა ზარბანიდ ღმერთასი: ჩინებული ოქრო-მკედელულის სამოსებითა მოვროთე კერპები მარტუქი და ზარბანიდი! ძეგლების ასაგებად მარტუქისა და ზარბანიდისა მივეცი აღმოსავლეთური დრუნგილნი (მარმარილონი) ქაის კლდისაგან, თვლებისაგან წადუს კლდისა, ქვათაგან წედრუ სუდუსისა... თეთრ დრუნგილთაგან და სპეკალთაგან, რომელთ განთქმულობა ცნობილია ყოველთათვის! ჩინებულის ბისონებით მოვროთე დიდებულად დიდ-სასიქადულო ღეთაება მათი, რქიებიანი მიტრები, გვირგვინები მათის ძლიერებისა, საგმირო ნიშნები, და ასე შევათავე მათი მორთულობა და მოწყობილობა!»

ეგრედ ჰსჩანს, რომ ამ სასულიერო შესამოსების ჩაცმას თუ გახდასა საიდუმლო აზრი ჰქონია; როგორც ბ. მენანის ისდან ღმერთას ნაირ-ნაირ სამკაულთ წარწერებში ჰსჩანს.

უკანასკნელ ბარუქი ჰკიცხავს ქურუმებს, რომ ისინი იღებდნენ ღმერთებისათვის შეწირულს ოქროსა და ვეცხლსა. ამის დასამტკიცებლად შეგვიძლია მოვიტანოთ ასურ-ბანი-ფალის წარწერები, რომელიც აჩვენებს ქურუმების დაუნდობლობას! ამას... მოუპარავს 10 ტალანტი ოქრო, რომ იმას კეთილი საქმისათვის გარდასცემოდა, ღმერთის ძეგლის ასამართავად.

სამლო წერილის მოხსენებული ნაბუგოდონოსორის თავხედობა ცხადია; რა ერთს დღეს თავის ჩინებულს ბაბილოვანს ათვალთიერებდა, გარჩევით სჩანს მისი შენობის წარწერილს ლექსებში.

«ავაგე ტაძარი მზისა, სახლი საუკუნო, სამკვიდრო
უფლისა ჩემისა სამას ღმერთისა, სადიდებელად უფლისა
ჩემისა მზრუნველისა!»

სამას დიდო ღმერთო! აკურთხე, რა მომდაბლდები
მრთელი ნაწილი მზის საკვირველ სამცვიფრო ხელთ-ქმნუ-
ლისა, ქუდ ზღუბლნი ესენი და ამყოლნი ეზოთა და სა-
კვირველ ნაგებ სვეტთა აუკვდაონ სახელი ჩემი».

სამლო წერილის ნაბუგოდნოსორის პირუტყვად
შეცვალებასა ზედა მოთხრობილი, აღნიშნულია ბაბელო-
ნურს იმ მოთხრობაში, რომელსაც გვაჩვენებენ ჩვენ
აბივდენო და ბერესო. ამბობენ, რომ ნაბუგოდ-
ნოსორი რა თავის სასახლის მოაჯირზედ აღვიდა, აცნო-
ბა თავის ერსა, რომ აღმოსავლეთითგან ვილაც პარსი კირო
(ჯორი) უნდა მოვიდეს და დააქციოს ბაბილონის ხელმ-
წიფობა; ამ მარცხის წინდაწინ ახდენისა კაცთა თკალთა-
გან იელი გახდა, გაუჩინარდა!

ბალდასარის დროს მოხდენილ ქალდეასტანის აოხ-
რების თაობაზედ, ბაბილონის წარწერები არაფერს არ
ამბობენ, როგორც ასორასტანის წარწერები ნინევის
ხელ-მეორე, დაქცევაზედ დაჩუმებულია!

ბალდასარის მერმე ტიგრისის და ეფრატის მინდვრე-
ბი გარდაეცათ არიელების ტომს პარსებსა, ბერძნებსა
სელევკიელებსა, რომაელებსა, პართეებსა და სასანიანთა
სემის ტომს კი უკუ არ მიებრუნა, არაბების გამოსვლამ-
დე. — არიელების ტომნივე არიან ფრანგები და ინგლი-
ზები, რომ გააბრწყინვეს სენაქერიმის და ნაბუგოდნოსორის
ტაძრები, ასურ-ნასირ-ნაბალიც და სარკონების გამარჯვე-
ბის წარწერაები!

ბ. მენანს უნდა შესწეოდა ეს საგნები უფრო უკეთ
გასაცნობლად: მოიმედე ვართ, რომ თავლათ-ბალსარის

და მის მსგავსთ წარწერების ბოლოში აღწერილს კურობევას კარგი შედეგი უნდა ჰქონდეს!

«ვეუბნები მე ამას იმას, ვინც გარემოებათა წლების ჩემს შემდგომ მომავალი არის. ვინც წახოცს ჩემს რუკებსა, გააწყობს თავის ადგილას დასდებს და თავის სახელს ჩემს სახელთან წარსწერს».

«ანუშ და დიდროანმან ღმერთებმან მისცეს, მას გულის სიხარული და გაუმარჯონ მას ყოველს თავის საქმეებში»!

IV.

აქ მოხსენებული ლურსმული წარწერანი მეტად შესანიშნია ჩვენის ისტორიული ცხოვრებისათვის. რანაირი წერის კილოც უხმარიათ ბაბილონელთ თუ ქალდეველთა, იგივე წერის კილო დაშთენილია ჩვენ ქართულს არა მარტო სასულიერო სამოსახსენებლოებში და ალაპებში, არამედ იმავე სამოქალაქო სიგელებში, გუჯრებში და ნასყიდობის წერილებში; როგორც ვნახეთ, ასორების წარწერანი იწყობიან თავში ვედრებით თავიანთ კერპებთან, და სრულდებიან ბოლოს წყევლა-კრულვითა, ჩვენი წარწერანიც ხომ ასრე არიან.

შეწირულება.

სახელითა ღვთისათა, მამისა და ძისა და სულისა წმიდისათა და მეოხებითა წმიდისა ღვთის-მშობელისათა: მეოხებითა წმიდათა ზეცისა ძალთა მიქაელ და გაბრიელისათა: მეოხებითა წმიდათა თავ მოციქულთა პეტრესი და პავლესითა: მეოხებითა ათორმეტთა მოციქულთა: მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდათ მღვდელთ-

მოძღვართა და მოწამეთა, მამათ-მთავართა, მესვეტეთა, მეუდაბნოელთა და ქალწულთა: მეოხებითა ოთხთავე თავთა მახარებელთა, მათეს, მარკოზ ლუკა და იოანესითა: მეოხებითა წმიდისა იოანე წინასწარმეტყველისათა: მეოხებითა აწყვრისა, ვარძიისა და ოშორისა ღვთის-მშობელისათა: მეოხებითა მერისა და საშიოსა ღვთის-მშობელისათა: მეოხებითა ნიოფორისა ღვთის-მშობელისათა: მეოხებითა წმიდისა გიორგი აღისა მთავარ-მოწამისათა და მეოხებითა ყოველთა წმიდათა, რომელნიც სათნო ეყვნეს უფალსა ჩვენსა იესო ქრისტესა და კვალად-ცა სათნო ყოფად არიან: აწ მე პატრონმან... და მე ბოცოს ძემან შალვა და ჩემმან ძმამან ამირბარმან შემოგწირეთ აღისა მონასტერსა, საკირეს ვეფხვას შვილი სამსა გრივსა (კოდსა) პურსა გამოიღებდეს დედისა ჩვენისათვის სააღაპოდ და მწრეს ჭიტილის ძე ოთხმოცსა თავ ჩაფსა ღვინოსა მოგცემდეს პატრონისა მარხისათვის სააღაპოდ: და ვინცა და რამანცა გვარმან კაცისამან შემცაცვალოს ხელ ჰყოს შეშლად, შიმცაიეცვალოს სჯულისაგან ქრისტიანეთასა: შემცაედების კეთრი გვეზისა, შიშთვილი იუდასი, დანთქმა დათან და აბირონისა: იგიმცა ჰური არის, რომელმანც ქრისტესა უფალსა ლახვარი შესცა: იგიმცა დიაცი არის, რომელმან ნათლის-მცემელსა თავი მოჰკვეთა: იგიმცა დიოკლეტიანე არის, რომელმან წმიდა-გიორგსა სატანჯველნი მიუპყრნა: დაისაჯოს უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტეს ღვთისა მადლით და რაიც ამ სვინაქსარსა შინა წმიდანი სწერიან, მადლითა მათითა ამასცა შინა სოფელსა და მერმისსა მის საუკუნესა: ამინ, და დამამტკიცებელნი ღმერთმან აკურთხენეს.

ხამოსასხსენებულთ აღაპა.

ქ. სახელითა ღვთისათა, მეოხებითა და შუამდგომ-

ლობითა ყოვლად წმიდისა ღვთის-მშობლისათა: მეოხე-
ბითა და შუამდგომლობითა პატიოსნისა ჯვარისათა, ძე-
ლისა ქეშმარიტისათა, რომელსა ზედა განიპყრნა უხრწ-
ნელნი ხელნი თვისნი ქრისტემან ღმერთმან ჩვენმან
ცხოვრებისათვის ჩვენისა: მეოხებითა და შუამდგომლო-
ბითა წმიდისა დიდებულისა წინასწარმეტყველისა ნათლის-
მცემელისა იოანესითა: მეოხებითა და შუამდგომლობითა
წმიდისა იოანე მახარებელისათა და ღვთის მეტყველისა-
თა: მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდათა თავთა
მოციქულთა პეტრეს და პავლესითა და ათორმეტთა
მოციქულთა: მეოხებითა და შუამდგომლობითა წმიდათა
მოციქულთა, წინასწარმეტყველთა, მღვდელთ-მოძღვართა,
წმიდათა ნეტართა მამათა, მამათ-მთავართა, წმიდათა მოწა-
მეთა ზეცისა და ქვეყნისათა, რომელნი სათნო ეყვნეს
უფალსა ჩვენსა იესო ქრისტესა: მეოხებითა და შუამდ-
გომლობითა წმიდათა მეუღაბნოელთა, და წმიდისა დი-
დებულისა მთავარ-მოწამისა ალისა წმიდისა გიორგისათა,
ვჰკადრე ესე აღთქმადი და მოგახსენე ქაბულამან კლე-
მენტო და ჩემმან შვილმან სულთამამან და შევიკვეთე
სულისა ჩვენისა სააღაპოდ, თორმეტი გვერდი ჭიჭინისა
ძისა ბეგარისაგან საზედაშეთა მკვიდრად მოუშლელად:
რამანცა კაცმან ხელ ჰყოს შეშლად ამის, შემცაიცვალე-
ბის სჯულისაგან ქრისტიანობისა, უგმიამცა ღმერთი მამა,
ძე და სული წმიდა: დამამტკიცებელნი ღმერთმან
აცხოვნეს.

შეწირულუბა სანათისსა.

ქ. სახელითა ღვთისათა, მამისა, ძისა და სული-წმი-
დისათა: მეოხებითა წმიდისა ღვთის-მშობელისათა: მეოხე-
ბითა ალისა მთავარ-მოწამისა გიორგისათა: აწ მე ანანა.

(ყანა) შემოგწირე ჩემისა სულისათვის, გიორგისა ნაქონები იას ძისა მე პატრონმან შალვამ: რაიცა მამისა ჩემისა ამას პირსა ზედა, რომ ჩემთა ცოლის ძმათა ჰქონდეს ოთხ-ოთხსა ლიტრა ზეთსა შემოიღებდენ წელიწადს შინა: ვინცა ესე მოუშალოს, ღმერთმან ყოველივე მოუშალოს და დამამტკიცებელნი ღმერთმან აკურთხნეს.

ს ი გ ე ლ ი -

ნებითა ღვთისათა, ჩვენ ღვთივ-გვირგვინოსანმან, ორისავე ტახტისა და სამეფოსა ლიხთ იმერისა და ლიხთ ამერისა მპყრობელმან, მეფეთ მეფემან ბაგრატ და თანამეცხედრემან ჩემმან დედოფალთ-დედოფალმან ელენე, პირმშომან ჩვენმან სასურველ საყვარელმან ვახტანგ, ნებითა და შეწევნითა ღვთისათა ესე წყალობის წიგნი და სიგელი გიბოძეთ და შეგიწყალებთ თქვენ ჩვენსა ერთგულსა და თავ-დადებით ნამსახურსა ფანჩულიძესა იობას და შენსა შვილებს ბართლომეს და იაკობს და სახლისა თქვენისა მომავალთა, მას ჟამსა ოდეს მოხვედით წინა ჩვენისა და გვეაჯენით და მოგვახსენეთ, ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი და გიბოძეთ გელათს სენაკი, ტრაპეზის გვერდით: საბოსტნე, ტრაპეზ ქვეშ სათიბი, სავენახე და ღუნაშვილის ვენახის გამოღმა სიმრგვლით, ვახტანგის სამწირველოს სათიბს ზემო და ყურსევეს ქახრაკისძე მისითა მამულითა, წყლითა საწისქვილოთი, საძებრითა და უძებრითა..... ყოვლითავე ასე და ამა პირსა ზედა რომენოემბრის თვესა, გიორგობის დღესა ჟამსა გვიწირავდეთ სულისა ჩვენისათვის და წარსამართებლად მეფობისა ჩვენისა. რაგვარადაც ქახრაკიძეს ზევალას შვილს ხელ შეუვალად ჰქონებოდა ისრევე თქვენ გიბოძეთ ხელ-მოხსნით და არაფერი შემოვიდოდეს რა საჩვენო, ერთისა გალატო-

ზობის მეტი: არა ძროხა, არა საკლავი, არა ღომი, არა-
ფერი სათხოვარი, ვითარცა ქრთამიც შოგვეციტ და
შეგჯერდით ესრე და ამა პირსა ზედა, არავინ ადამის
ტომმან ვითარცა სენაკსა, არცა სათიბსა, არცა სავენახე-
სა და არცა ჭახრაკიძესა, ასრე ხელშეუვალად გვიბო-
ძებია, არა ხელი წინამძღვრისა, არცა მოძღვართ-მოძღ-
ვრისა, არცა მათისა მებართლომისა, არცა სადედოფლოჲს
სამწირველოსი, არცა კანდელაკისა, არცა სხვა ძმათაგა-
ნისა ვინ გინდა ვინ იყოს, ასე ხელშეუვალად გვიბოძებია
ჩვენ მეფეთ-მეფესა ბაგრატს და თანა-მეცხედრესა ჩვენსა
დედოფალთ დედოფალს ელენეს და ძესა ჩვენსა ვახტანგს,
თქვენ ფანჩულიძეს იობსა და თქვენთა შვილთა ბართ-
ლომეს და იაკობს და მომავალთა სახლისა თქვენისათა
ყოველთავე სამკვიდროთა შეუვალად როგორც ჩვენგან
ბოძებულ ბართს, აგრე ვერვინ შევიცვალოს და მოგი-
შალოს, ვერც შემდგომად ჩვენისა მეფეთა და დედოფალ-
თა, ვინც შევიცვალოს და მოგიშალოს კრულმცა იყოს
სული მისი მას მეორედ მოსვლისა.

გ უ ჯ ა ტ ი.

მინდობითა და შუამდგომლობითა ყოვლად უხრწ-
ნელისა და უმეტესად ზესთა აღნატებულისა, უფროსად
კურთხეულისა ყოვლად ბიწშეუხებელისა ქალწულისა
სანატრელისა მარიამ, სიტყვისა ღვთისა მშობლისა, ძლიე-
რებითა ცხოველ-ყოფელისა, ცხოვრება განმადლიერებე-
ლის ქრისტე მეუფისა და ყოველთა წმიდათა ღვთისა
სათნოთა, ზეცისა ძალთა, ანგელოზთა და მთავარ-ან-
გელოზთა, წინა-მორბედისა იოანე ნათლის-მცემელისა და
ნაშობთა დედათასა უმეტესისთა, წმიდათა მოციქულთა და
წინასწარმეტყველთა, მამათა, მამათ-მთავართა, მღვდელ-მოძ-

ღვართა, მოწამეთა და ყოველთა წმიდათა ღვთისათა მღებობითა: ესე წიგნი და სიგელი მოგართვით თქვენ ყოვლად სანატრელსა და პატიოსანსა ღვთის სათნოდ დედისა და ზესთა აღმატებულისა ბიქვინტისა ღვთის მშობლის ზედა-მდგომელსა კათალიკოზს პატრონსა ზაქარიას, ჩვენ პატრონმან გურიელმან სიმონ და პატრონძან დიმიტრი გურიელმან, ასე და ამ პირსა ზედა, რომე ბედნიერმან ხელმწიფემან ალექსანდრე მეფემან შეგვიწყალა და გურიელობა გვიბოძა და ბერად აღთქმული ვიყავით და შენდობა გთხოვეთ და გვიბოძეთ და მისდა საკანუნოდ მოგართვით აკეთის საწინამძღვრო მისის მამულითა, შესავალითა და გასავალითა, რისაც მქონებელი იყოს და ან ყოფილიყოს უკლებლად და ყოვლისა კაცისაგან შეუცილებლად და შევსწირეთ წმიდასა და ზესთა აღმატებულსა უპატიოსნესსა და ყოველთა უწმიდესსა, ცათა მბაძავსა, ყოვლად პატიოსანსა დედასა და ქალწულსა ბიქვინტისა და ღვთის-მშობელისა, ჩვენსა სასოებასა და მეოხსა სულისა ხორცსა ჩვენისასა, დამხსნელსა ყოვლისა ბოროტისაგან, ხილულთა და უხილავთა მტერთაგან; და ცოდვათა ჩვენთა შესანდობლად და ბრალთა აღსახოცელად. აწ თქვენ წმიდაო და ყოვლად-განწმენდილო სულო უტყუელო, ქეშმარიტო მეუფეო ბატონო კათალიკოზო, წელიწადის მოქცევასა თქვენის ყოვლად წმიდით და პატიოსნითა..... ჟამსა გვიწირავდით თქვენის კრებულით და სოფელსა ამას შინა ლოცვას გვიყოფდით. ესე ასრე შეიწირე ყოვლად წმიდაო, ბიქვინტის ღვთის-მშობელო, და ნაცვლად გვაგე დღესა მას დიდისა ვანკითხვისასა და სოფელსა ამას დაგვიცე უშფოთველად, სიმართლით და დღეთა სიგრძით. ხოლო აწ ვინც რამანც კაცმან: ანუ მეფემ, ან დედოფალმან, დადიან-გუ-

ლიელმან, კათალიკოზმან, ეპისკოპოზმან, თავადმან, აზნაურმან შლად და ქცევად ხელ ჰყოს რისხვამსცა მამა, ძე და სული წმიდა და ყოველნი წმიდანნი ღვთისანი ხორციელნი და უხორცონი და სამას-ათვრამეტნი მამანი და ნურა რათმცა სინანულითა ნუ იქმნების ხსნა სულისა და ხორცისა მისისა. სიმონ გურიელი და დიმიტრი.

ნასყიდობის წიტილი

ქ. სახელითა ღვთისათა, მამისა და ძისა და სულისა წმიდისათა: ყოვლად წმადისა ყოვლად უბიწო და ყოვლად უხრწნელის დედუფლისა ჩვენისა მარადის ქალწულისა მარიამისათა: ზეცისა ძალთა და ანგელოზთა, მიქაელ გაბრიელ მთავარ-ანგელოზთა და სხვათა მრავალ წმიდათა ანგელოზთა, მათის თავმდებობითა, მინდობითა და შუამდგომლობითა პატიოსნისა და ცხოველ-მყოფელის ჯვარისათა, რომელსა ზედა განიპყრნა ქრისტე მეუფემან ღმერთმან ჩვენმან უხრწნელნი მკლავნი თვისნი და სისხლი დაანთხია ხსნისა ჩვენისათვის: მათის თავმდებობითა, მინდობითა და შუამდგომლობითა: ესე უთუო და უთუმცაო და დრო შემოუღებელი და მიზეზ შემოუკარებელი, ყოვლის ხრუბისაგან და იღვთისაგან გამოსული ნასყიდობის პირი და სიგელი მოგეცით ჩვენ ნორაშენის ხუცესმან ტერ მიკირტიჩამ და შვილმან ჩემმან ტერ მათეოზამ, გასპარამან და სახლის მომავალმან ჩვენმან, შენ ჯუღელს ისაიას შვილს მანველას, შვილსა შენსა ესაიას, ალადადსა და ოჰანესას და სახლის მომავალსა შენსა: დაგვეჭირა და მოგყიდეთ ზარაფხანასთან ციხის კერძო ორი სახლის ალაგი და ერთი სახლი და ზაქარიას აშენებული ყურსხანის ალაგიცა: ავიღეთ ფასი სრული რითაც ჩვენი გული შეიჯერებოდა, აღარა დარჩა ჩვენი შენს

ზედა ძმობისა და მოყვრობის მეტი: თუ ვინმე მოღვაწე და შობირისპასუხე გამოსჩნდეს პასუხის გაძცემი ჩვენ ვიყავთ: არის სამზღვარი მისი ერთგნით გვერდ ზარაფხანის ფასულხნის კედელი. უკანით ბასილას სახლის კედელი. ერთი გვერდი ზეთი სახლების გზა. წინ თავისი კარი, შემოსავალ გასავალი გქონდეს და გიბედნიეროს ღმერთმან როგორადაც გებელყოდეს: ვინცა, რამანცა კაცმან ამისად შლად და ქცევად ხელი ჰყოს, თავიდან ჰრისხაძს ღმერთი და ყოველნი მისი წმიდანნი ზეცისანი და ქვეყნისანი, ხორციელნი და უხორცონნი: ვინცა და რამანცა კაცმან ამისად შლად და ქცევად ხელ ჰყოს, მასამცედების კეთრა გეზისა, შიშთვილი იუდასი, დანთქმა აბირონისა და ნუმცა იხსნების სული მისი ჯოჯოხეთისაგან: ამინ მოწამენი ნაზირი ზაალ □. ქალაქის მელიქი ავთანდილ □. მამასახლისი ნაზარ □. ნაცვალი შერკვილაშვილი დავით □. გიზალათ ანჯელა □. ჯულელი აღამალა მე მოლნისის¹) ხუცესს ტერ სიმონას დამიწერია. ქს. ტნივ.

V.

თავითგანვე ჩვენს მეზობლურს ცხოვრებას სემიტელებთან მეტად ღრმა კვალი დააუჩნევია ჩვენს ყოფაქცევა ცხოვრებაზედა. სემის უმთავრესნი ჩამომავალნი არიან ებრაელები, ასორები, არაბები, ელამელნი პარსეთის ძველნი მემკვიდრენი, არაბები და სხვანი. ამ ყველა ტომისტოვის გვიწოდებია დასაწყისითგანვე სომეხი, ე. ი.

¹) მოლნისი ახალციხის ძველი უბანი ყოფილა,

სემისდომი. ეს წოდება ისე მეტად შეგვითვისებდა, რომ როცა არიანების ტომისაგანნი ჰაოსიანები თუ ჰაეზი შემოსულან დიდის სათათრეთით ჩვენსა და ასორების სამფლობელოს შუა მიწა-წყლის დამცილებელ წამგლეჯელად, მათთვისაც იგივე წოდება მიგვიცია სომეხი და დღესაც ამ შემცდარი სახელ-წოდებით ვიხსენიებთ ჰაეზსა, თუმც სრულიად არ არიან სემის ტომების მოდგმისანი, მაგრამ მაინც ძალად ვასომხებთ. საკვირველი ის არის უფრო, რომ მთელი ასიის ტომები და ევროპისა თუ აფრიკისაც არმენს და ერმანებს უძახიან. იმ სახელწოდებას. რომლითაც იწოდებოდნენ ძველადგანვე ასორეთის შუამდინარის გარემო მცხოვრებნი, ასორებრს მეგვარტომენი არამნი. ჩვენი ნათქვამნი ის უწინდელი ნამდვილ სომეხნი არიან, რომელთა მეზობლურის ხანგრძლივის გაწყობილობითაც მრავალი რამ ყოფა-ქცევა, ცხოვრების ღონე საშუალება მიგვიღია აღრითგანვე მათგან, როგორც ანბანის გაწყობილობა დიდი წილი ჩვენი და მათი ე. ი. ქალღვევლებისა, ასორებისა და ებრაელებისა ერთნაირია. მაგალითად ასე არის მათი ანბანი: ალფ. ბეთ. გიმელ. დალეთ, ვაღ. ზაინ. ხეთ. ტეთ, იოვტ. კაფ ლამეთ: მემ. ნუნ. სამეთ. აინ ჟე. წადე. ქოფ. რეშ. შინ თავ.—ჩვენი ან. ბან. გან. დონ. ენ. ვინ. ზენ. ცე. თან. ინ. კან. ლას. მან. ნარ და სხვაც. აგრეთვე წერის კილო გაწყობილება ერთნაირი დარჩენილა მათი ჩვენში. ეს სულ ერთია: ჩვენ იმათგან აგვიღია თუ იმათ ჩვენგან აუღიათ; დღეს ასე არის მარად სახსოვრად დარჩენილი როგორც ნათლად ვხედავთ.

ასორების დამოკიდებულებაც ცხადი არის ჩვენ გვარტომობზედ. ეს ჩვენი ქართლის ცხოვრებიდგანაც სჩანს: სხვა მრავალ ფაქტებთა შორის ერთიც ის არის, როცა

წმიდა ნინო ქალწულ-მოციქულის ლოცვით შეიმუსრა ციური მოვლენისაგან არმაზი მცხეთად. აი რას ამბობდნენ ჩვენი წინაპარნი ქართველნი: „ვითარმედ ქალდეველთა ღმერთი ითრუჯან და ჩვენი ესე ღმერთი არმაზ ყოვლადვე ურთიერთაჲს მტერნი არიან, რამეთუ ამან არმაზ ოდესმე მათ ზედა ზღვა მოაქცია, და აწ მან 'შური იძია და მოაწია ესე ამას ზედა'“. (ქართ. ცხოვ.) ეს უკვე ამტკიცებს ბ. ლინორმანის ახსნილს წარწერებსა სასომხეთოში, რომ ქართველები ყოფილან უწინ სრულად მფლობელნი სასომხეთოსი და მისი მხარეებისა მეზობლად ასორებისა. აი ასე სწერს: *) „საწლო-წერილნი გვაცნობებენ ჩვენ, რომ სასომხეთოს პირველნი მცხოვრებნი ქრისტეს მერვე საუკუნოების წინად იმ ტომისგან შთამომავლობდნენ, საილგანაც არიან ქართველნი, სხვა აწინდელი კავკასიელი გვარები“... „ყველაზედ საკვირველი ეს არის, რომ სასომხეთოს ლურსმული წარწერების ენა სრულიად გარჩეულია და შორი სომხურისაგან: ის ერი ყოფილა თავისუფლად მფლობელი იმ ქვეყნისა მეექვსე საუკუნოების წინად, რომელსაც წაუწერია ის წარწერანი, სრულიად არა ჰქონია რამე დამოკიდებულება ჰაოსიანებთან, როგორც ტომობით, ისე ენით სრულიად დაშორებულია! უეჭველად ვანის ბოლონდელ წარწერების რიცხვიდგან არიან მოსულნი ჰაოსიანები და ჩამდგარნი; რომელთა ძველი მცხოვრებნი კავკასიისკენ განსდევნეს, იქ, რომელსაც ძველნი ივერიას უწოდებენ და აწინდელნი საქართველოს!“ მერმე იხსენიებს ჩვენს იმ დროინდელ კერპთ-მსახურ მეფეების სახელებს, რომელთაც ჰქონიათ

*) ლინორმანის ლურსმულის გამოკვლევიდან.

ომ-ბრძოლა ასორესტნის მეფეებთან, როგორც ლუდი-პირი, ბელიტური, ისპუინი, მენუა, არგისტი, ირანძუ, ულუსუნი, ურწანა, აზა, არამი და სარდა... მეზობლური გაწყობილობა რა ეჭვია, მრავალ გავლენას იქონიებდა ჩვენზედ ცხოვრებაში, აღებ-მიცემობაში, ყოფაქცევაში, სამართალს-დასჯაში, მეომრობაში და ყოველგვარ მოძრაობაში. ჩვენ ვნახეთ ამის წინა ფურცელში, რომ ასორები თავიანთ მტრებს, ტყვეებს თუ განდგომილებს მრავალნაირად ჰსჯიან, ზოგს ცოცხალ-ცოცხალ ტყავს აძრობენ, ზოგთ თვალებს ჰსთხრიან, ზოგთ თავებს სჭრიან, ზოგთ ცეცხლში ჰსწვავენ, ზოგთ პალოებზედ აგებენ, სხვათ ცოცხლებს კედლებში ატანებენ და სხვაც ამისთანები. კედელში ჩატანება ბევრს ჩვენგანს ზღაპარი ეგონა, როგორც სურამის ციხის ამბავია, სადაც დედის ერთა ზურაბი ჩაუტანებიათ, გარნა ახლა მრავალგან ძველ ნაოხართ ნაკედლარებში ჩნდებიან ჩატანებულნი კაცის ხერხემალნი ყოველი თავის ტანის ნაწევერ ტეროვებ ჩონჩხებითა. ასრე აღმოჩნდნენ ჯავახეთში ხორენიას, ახალციხისკენ ს. წყალთბილას, თვითო მკლავ-მუხლის ტეროები ორ არშინამდის იყვნენ. ასრევე გამოჩნდა საიმერეთოსაკენ და საქართველოს სხვა მხარეებისკენაც. რაც შეეხება დანაშთ რიგად დასჯას, ჯერაც ხმარებულია ჩვენ საუბარში მისთანა ლექსები, მაგალითად: უმფროსი რომ უმცროსს უშლიდეს მეზობლობაში მისვლა-მოსვლას, ეტყვიან პასუხად: კედლიდგან გამომძვრალი ხომ არა ვარ, რომ ბუზივით კედელ-ყურეს ავეკრა და გარედ არსად არ გავსდგა ფეხიო. როცა სახლის დიაცი გაუწყრება თავის მორბედსა, ეტყვის: შე გასაფუფქაო, შე დასადალაო, შე თავ-მოსაპრელო, შე ცეცხლში დასაწვავო, ანძაზედ ასა-

გებო და სხვ. სახლის პატრონი რომ მეტად გაუწყ-
რება თავის მოჯამაგირეს, შესძახებს, მაგ ტყავს გაგაძ-
რობ, თავპირს დაკამტვრევო. ჩვენი მეფეების სასჯელში
ხომ არის: თვალების დათხრა, დამახინჯება, ხელ-ფეხის
დაყრვეინება, დახრობა და სხვაც მისთანები... ჩვენ წი-
ნაპართ ჰყოლიათ საკუთარი კერპები ზადენი და ბო^{ლი}.
ამათ მრავალგვარი სათხოვრები ლოცვა-ვეჯრებაში რომ
არ აუსრულებიათ მათთვის, დაუჩემებიათ ზადენისთვის
ზარმაცობა; მათ მისი სახელ-წოდებიდგან დაშთენილა
ზარმაცობის მაგიერი ლექსი ზანტი და ბო^{ლის} გამოშ-
ტერება-გამოჩერჩეტებულობის გამო დაშთენილა ბეჩი,
ბეჩავა. ასრევე ასორების დიდი კერპის სამას შეუ-
რაცხყოფითა, ვეძახით დღესაც გაუგებელ ადამიანს სა-
მასა. ეს და მრავალი ამისთანა გამოსაკვლევე ფაქ-
ტები ცხადად აჩვენებენ, რომ ჩვენს გვარტომობას ძველის
ძველ გვარებთან,*) ეგვიპტელებთან, ფინიკელებთან, ასო-
რებთან და მისთანა შესანიშნ გვარ-ტომებთან დიდ
დამოკიდებულება ჰქონია. მაშასადამე ბევრი წერა, ბევ-
რი შრომა და ბევრი გამოკვლევა გვჭირდება ჩვენის ქარ-
თლის ცხოვრების სისრულეში მოსაყვანად.

ვინმე შესხი.

*) იხ. „მწყემსი“ 1884 წ. № 15, 18, 21, 24, 29.

მ ა ს ა ლ ე ბ ი

ქრისტიანობის დაცემის და ისლამის სარწმუნოების კავრტე-
ლებს ისტორიას დასავლეთ საქართველოში.

გაგრძელება *)

**ეფრატის და ამერხეის გამაჰმადიანებნ. თამარ მეფე
და ეფრატის ტამარი.**

(ნაამბობი ეფრატელ ცეცხლადისაგან).

თამარ მეფე შავშეთილამ კარჩხალის მთაზე გადმო-
ბრძანდა, ეფრატელებმა და მაქახელელებმა თამარ მე-
ფეს მაქახელში მობრძანება სთხოვეს. თამარ-მეფემ შეი-
სმინა ეს თხოვნა და ბრძანა:

— რამდენსამე ხანს აქ მთაზე დავრჩებით და მერე,
დაბრუნების დროს, მაქახელში გიახლებით.

ერს ძლიერ ესიამოვნა მეფის ბრძანება. მეფის ბრძა-
ნებით კარჩხალის მთის მწვეროზე მდებარე ერთ ვაკე-
ალაგს დაარქვეს „თავ-კალო“. ამავე თავ-კალოზე მისივე
ბრძანებით ალაგეს ღუქნები და გააჩინეს ტბა. თვით
თამარ-მეფისთვის გააკეთეს მშვენიერი კოშკი, რომელ-
საც გარს სულ ირმის რქები ეკრა. სამეფო საქმეების
გაკეთების შემდეგ თამარ მეფე სტუმრებს მიიღებდა
ხოლმე. სტუმრები სამეფო ტანთ საცმელით უნდა გა-
მოსცხადებოდნენ. სოფ. ეფრატში გაკეთებული იყო
ერთი დიდი სასახლე, სადაც აუარებელი ტანთ-საცმე-

*) იხ. «კრებული» № V, 1899 წ.

ლი ეწყო, აქ მოვიდოდნენ თამარ მეფის მნახველები, თავიანთს ტანთ-საცმელს გაიხდიდნენ, სამეფო ტან-საცმელს ჩაიცვამდნენ და თავ-შიშველა წავიდოდნენ კარჩხალის მთაზედ თამარ-მეფის სანახავად. ნახვის შემდეგ ესენი დაბრუნდებოდნენ ევფრატს, სამეფო ტან-საცმელს გამოიცვლიდნენ, ისევ თავიანთსას ჩაიცვამდნენ და ისე წავიდოდნენ. მალე თამარის ბრძანებით კარჩხალიდგან ევფრატამდის საურმე გზა გააკეთეს. კარჩხალიდგან ხალხი ურმით ჩამოდრიოდა ევფრატს.

ერთს სალამოს ჟამს, როცა თამარ-მეფე თავისს კოშკში ბრძანდებოდა და აქეთ-იქით იმზირებოდა, ევფრატის ეკლესიის გვერდით შენიშნა ერთი მეტად საუცხოვო ბრწყინვალე ცეცხლის შუქი. თამარ მეფემ ამიტომ კარჩხალიდგან მალე ისურვა ევფრატში ჩამოსვლა და ნახვა იმ ეკლესიისა, სადაც მან შუქ მფინე ცეცხლი დაინახა. საქმე აღარ დაახანა, მალე ჩამოვიდა ევფრატში და ნახა ის ადგილი და ეკლესია, საიდგანაც მან ცეცხლი დაინახა. ევფრატის კარგი ეკლესია მაინც-და-მაინც დიდად არ მოეწონა და ბრძანა:

— მე ჩემის ხარჯით ერთი კარგი ეკლესია ხერთვისში უნდა ავაშენო სამახსოვროთ ჩემის აქ მოსვლისა და კარჩხალის მთაზედ ყოფნისა.

რამდენიმე დღის შემდეგ ხერთვისში ეკლესიის კეთება დაიწყეს. დღისით ხელოსნები და მუშები მუშაობდნენ, სალამოთი იარაღს ეკლესიის შენობასთან აწყობდნენ და თითონ ისვენებდნენ; დილა რომ გათენდებოდა, ხელოსნები მოვიდოდნენ ეკლესიასთან სამუშაოთ, მაგრამ თავიანთ იარაღს იქ ვეღარ ნახავდნენ, არამედ 8 ვერსის მოშორებით, სოფ. ევფრატის ეკლესიის გვერდით ნახავდნენ იარაღს დაწყობილს. რამდენ-

ჯერმე მოხდა ასეთი მაგალითი და ხელოსნები ერთობ
გაკვირვებულნი იყვნენ ასეთის საკვირველ-მოქმედებით.
ესენი წავიდნენ და თამარ მეფეს მოახსენეს, ყოველის-
ფერი დაწვრილებით. თამარ მეფე დაფიქრდა და ბრძა-
ნა შემდეგ:

— მაშ დაანებეთ თავი ხეტოვისში ეკკლესიის კე-
თებას, დარწეს ისევ ისე ევფრატის ეკკლესია ამ ხეო-
ბის მიჯნოვრებ ქართველთა დედა ეკკლესიათ. თუმცა
ეს ეკკლესია ღარიბათ არის ნაშენი, მაგრამ მე გავამ-
დიდრებ, მე შევმოსავ მას ყოველის სამკაულებით.

ხელოსნები თავთავიანთკენ წავიდნენ. მესამე ღღეს
თამარი ჩამობრძანდა ევფრატში, ეკკლესია შემოსა ძვირ-
ფას განძეულებით, სასულიერო წოდებას გადაახდევინა
პარაკლისი და შემდეგ ამისა მაქახლის გზით დაბრუნდა
ლივანას. მაშინ მთელს მაქახელში საურმე გზა ყოფი-
ლა გაკეთებული. რამდენიმე ხნის შემდეგ ეს ეკკლესია
შეაკეთეს და ის კედელიც შეამკეს ძვირფასის ფარჩა
მარგალიტებით, რომლის კედლის თავზედაც თამარ
მეფემ მეტათ სწიკოსანი კვამლი დაინახა. გაკეთების
შემდეგ წყევლა-კრულვა დაუდვიათ, რომ არამცა და
არამც ეს ეკკლესია არავინ დაატციოს, თუ თავისით
დაიქცეს ოდესმე, ეცადნენ, რომ მაშინ ეს კედელი
მაინც დარჩეს საშვილიშვილოთაო. ამავე დროს თამარ
მეფეს გაუკეთებია ხეტოვისის ორი ხიდი, სოფ. ჩხუტუ-
ნეთის ახლოს და ერთი დიდი კოშკი სოფ. აქარ-ალმა-
რთას ზემოდ, მაქახლის წყლის პირას, რომლის ციხის
კედლები ღღევანდლამდე სდგას. მაქახლის პირიდან
მტერი რომ შემოსულიყო, ის მხოლოდ ამ ციხემდის
მოაღწევდა და ამას აქეთ ფეხს ვერ შემოსდგამდა, რა-
დგანაც გზაში კარები დაკეტილი დახვდებოდა.

თამარ მეფის შემდეგ ვავიდა რამდენიმე ხანს ოსმალთა საქართველო აღეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ ქართველთა გამაჰმადიანება დაუწყეს. უკანასკნელ გამაჰმადიანეს აქარელნიც და გაუმაჰმადიანებელი დარჩა მაქახელი და იმერხვეი. უკანასკნელ ოსმალებმა აქაც მოჰკიდეს ხელი და დაუწყეს მაქახელთა და იმერხველებს გამაჰმადიანება. იმერხვეის ხალხი და შავშეთი ადრე გათათრებულან, მაქახელს კი ბევრი უბრძოლია და უჩხუბნია, მთელი მაქახელი გაწყვეტილა ბრძოლაში. ბოლოს ესენიც გაუთათრებიათ და გათათრების შემდეგ აქ განწყობებულან ხოჯა-მოლები და ჯამეები გაუკეთებიათ. ეკლესიების ქცევა-ნგრევაც შემოუღიათ. ახალ გამაჰმადიანებულთ დიდად დაუვედრებიათ ოსმალთათვის, რომ ეფფრატის ეკლესიას ნუ დააქცევთ, მაგ ეკლესიის შესახებ ჩვენის ძველებისაგან წყველა-კრულვა არის დატოვებული, თუ ვინმე მას დააქცევსო. ოსმალთ თხოვნა შეუსმენიათ, ეფფრატის ეკლესია არ დაუქცევიათ, მხოლოდ ეკლესიის კარები დაუკეტიათ. თუმცა ხალხი გამაჰმადიანებულა, მაგრამ პირველ ხანებში დღესასწაულ დღეებს ხალხი ამ ეკლესიას არ ივიწყებდა, მიდიოდნენ და შიგ სანთლებს ანთებდნენ და ლოცულობდნენ. ნამეტურ ლოცულობდნენ მოხუცებულნი. ეს ამბები აქაურ ახალ მოლა-ხოჯებს სტამბოლის მთავრობისთვის უცნობებიათ. იქიდან ბრძანება მოსულა, რომ ეგ ეკლესიაც დააქციეთ და ხალხსაც გამოუცხადეთ, რომ იქ ფეხი სალოცავად არავინ შედგასო. მალე ხალხი შეკრიბეს და გამოუცხადეს. ხალხმა მიუგო:

— ჩვენის ძველებისაგან ანდერძად გვაქვს დატოვებული, რომ ეს ეკლესია არავინ უნდა დააქციოს, ვიდრე თავისით არ დაიქცევა.

—არ შეიძლება, რაც გებრძანათ, უნდა აღასრულოთ, ეფფრატის ეკკლესია უნდა დააქციოთ, უბრძანეს ოსმალთ.

—ვინც მას წერაქვს და ბარს დაჰკრავს, იმას მაშინათვე ხელები მოსწყდება და გაქვავდება. კარჩხალი და გვანცადულა იწივლებს, იქ ქართველი დევები მარხიან, თამარ მეფის საფლავიც „თავ კალოზება“, ისინი აღგებიან და ჩამოვლენ ჩვენ შესარცხვენათ, ჩვენ გაექვავდებით. ოსმალთა მაინც არ ქმნეს და ძალას ატანდნენ, რომ ეს ეკკლესია თვით ქართველთა ხელით დაქცეულიყო და მით დარწმუნებულიყვნენ ესენი, რომ მის დაქცევით არაფერი მოხდება. ხალხს მეტად ძალა დაატანეს, შეაწუხეს, მოაბეზრეს წვალებით. ბევრნი ახლად გამაჰმადიანებულნი მოხუცნი ქალნი და კაცნი მწარედ სტიროდნენ და ქვითინებდნენ, ხმა-მალლა ჰყვიროდნენ.

—ეფფრატს აქცევენ, ღმერთო, ეფფრატს აქცევენ, ღმერთო. მაშინ ქლესიას ეფფრატს უწოდებდნენ და არა ქლესიას.

ამის დაქცევის გულისთვის დიდი ძალი ხალხი გაწყდა. ბევრმა თავი მოიკლა, რომ მე არ მხედეს ეფფრატის დაქცევაო. უკანასკნელ რომ ველარა მოაგვარეს რა, ოსმალთ ასე განუცხადეს თანხმობაო.

—ჩვენ თქვენი ერთგულნი ვართ და მუჰამედისა. ჩვენ როკორც ერთგულნი მოგახსენებთ და გთხოვთ, რომ ამ ეკკლესიას ჩვენ დავაქცევთ, შევასრულებთ ბრძანებას, მხოლოდ ნება მოგვეცით, რომ მარჯვენა კედლის მცირე რამ კედელი არ დავაქციოთ, სადაც ჩვენს მამებს გამოჩენილი ღმერთის საკვირველება უნახავთ.

რსმალთ ნება მოუციათ და ქართველთ დაქვე-
ვით ეფფრატი, მხოლოდ დაუტოვებიათ ის კედელი,
სადაც თამარ მეფეს ნათლის შუქი დაუნახავს, ეს კე-
დელი დღევანდლამდის დგას დაურღვეველი. შემდეგ
დროებში ამ კედლის დაქვევაც განუზრახავთ, რადგა-
ნაც ამ კედლის გვერდით შეიყრებოდნენ ხოლმე მო-
ხუცებულნი და ხან ტიროდნენ ცრემლებით და ხან
ლოკულობდნენო, ახალგაზდა ქართველ თათრებმა კი
არაფერი იცოდნენ მისი და ყოველოვის გაკვირვებით
უმზერდნენ თავიანთ დედ-მამის ტირილსაო. ამ 30—40
წლების წინად აქ ყოფილან ისეთი მოხუცებულნი,
რომელთაც კარგად ხსომებიათ ეს ამბები, და ამ წ.
წინად გარდაიცვალა ეფფრატისაკენ ჰიჭინოლლის (ჰი-
ჭინაძე) მოხუცი დედა, რომელსაც კარგად ხსომებია
ეს ამბები და თვითაც ხშირად ულოცნია ხოლმე ამ
კედლის გვერდით. ეფფრატის დაქვევის დროს ქარ-
ველ მაჰმადიანებს თავიანთის შვილებისთვის წყველა-
კრულვა დაუდვიათ, რომ ამ ეკლესიის ქვები არავინ
გაზიდოს აქედანაო და სახლების საკეთებლად არ იხ-
მარონო. შთამომავლობას მტკიცედ შეუნახავს ძველე-
ბის სიტყვა და იქიდან არავის რა წაუღია. მთელი
ეკლესიის კედლის ქვები იქვე არის, როცერთ ბელ-
ტოებს სამი-ოთხი საყენი სიგრძე სიგანე აქვთ. ამ ეკ-
ლესიის სამრეკლოსთვის ხელი არ უხლიათ. სამრეკლო
აღმოსავლეთის კარის წინ ყოფილა და ქვეშ გასავლე-
ლი იყოო. სამრეკლო დაუქვევიათ უკანასკნელ ომის
დროს, ასე 1877 წ., რადგანაც აქ გააურები მოვლენ
და ამის ძალით ჩვენც გაგვაქართველებენო. უწყინან,
რომ მაშინ რამდენიმე კაცმა გაბედა აქედან ქვების
წაღებაო. ერთი კაცი ავად გახდა და მოკვდა. მისმა

შვილებმა თავიანთ სახლიდან გამოიღეს აქედან წაღებული ქვები და ისევ უკან მოიტანესო, გარდა ამისა ცხვარი დაუკლეს და ხალხს დაურიგესო.

ამ ეკლესიის რამდენიმე ქვა ამ სოფლის მამასახლისს ტყიბორიძეს წაუღია და თავისის სახლის კედლების შენების დროს შიგ ჩაუტანებია. ერთს ქვას ქართული ნაწერები ჰქონია. ეს კაცი დღესაც ცოცხალია და ამბობს, რომ ზოგიერთი ქვები, რომლებსაც ნაწერები აქვს, აქვე ეკლესიის გვერდით ურიან, მხოლოდ ერთობ ძირს არიან მოქცეულნი, ასე რომ მათ ზემოდ 2—3 საყენი ქვები და კედლის ლოდები ურიაო, 1893 წელსაც განუზრახავთ აქაურებს ქვების გაზიდვა, მაგრამ შიშის გამო ვერ გაუზიდნიათ.

ეკლესია სხალტის ანუ ტფილისის ანჩხატის ეკლესიის გეგმით ყოფილა გაკეთებული. 5 საყენი სიგანე ჰქონია და 7—8 საყენი სიგძე. ეს ცხადად სწანს დღევანდლამდე დაშთენილ საძირკველის კედლებიდან. აქვე უწყიან, რომ ძველად იტყოდნენ ხოლმე, ამ ეკლესიის ნივთები და ფული აქვე ეკლესიის ქვეშ მიწაში მარხიანო; ყველა ესენი გათათრების დროს ჩვენს ძველებს მიწაში დაუმარხავთ, რადგანაც შინებიათ, რომ ოსმალებმა არ მოგვეტაცონო. ეკლესიის გვერდით ძლიერ ბევრი სახლები ყოფილა ძველად, ამ სახლების კედლები დღევანდლამდე სწანს. უკანასკნელ ომის დროს აქ ყოფილა 80 კომლი ქართველ მაჰმადიანებისა, ომის შემდეგ იმათგან 72 კომლი ოსმალებთში გადასახლებულა და აქ დარჩენილა მხოლოდ 8 კომლი. დღეს ეს რვა კომლი 14 კომლია.

კარხალის მთის ქედ-ქედ არის ერთი დიდი მთა, რომელსაც ნინო-წმიდა ეწოდება. ძველად აქეთ საცა-

და ეკლესია თუ მონასტერი ყოფილა, რომელსაც სახელად ნინო-წმიდა რქმევია. ამ ეკლესიის სახელწოდების გამო მთასაც ნინო-წმიდა დარქმევია. პირველ გათათრების დროს ეს ეკლესიაც მთლად დაუქცევიათ. არსად ერთი ქვაც აღარ დარჩენილა. დღეს ამ მთას ქართველ მაჰმადიანები ინა-წმიდის მთას უწოდებენ და იმასაც უწყიან, რომ ძველად იქ ეკლესია იყო და ხალხი სცხოვრებდაო. გამაჰმადიანების დროს ხალხი დაუხოციათ და ვინც დარჩენილა, ისინიც აქეთ-იქით სოფლებში გაქცეულან. ფიქრი არ უნდა, რომ ეს სწორედ ასეც იქნებოდა. ხალხის გარდმოცემით თამარ მეფეს თუ კარჩხალის მთაზე ცხოვრება დიდად უყვარდა, მაშასადამე იგი ამ საყვარელ უმშვენიერეს მთებზე რომელიმე ქართველ წმიდანის სახელზედ ეკლესიას აღაგებდა და მით შეამკობდა. სჩანს, რომ თამარ მეფეს თუ სხვა ვინმე ქართველთ მეფეს აქ ნინო-წმიდის ეკლესია ან მონასტერი უნდა აღეშენებოდა. ნინო-წმიდის მთილამ ერთი გზა შავშეთში გადადის და მეორე ლივანში.

სხალტის ხეობას გამაჰმადიანება.

(ნაამბობი სხალტის უსუფე ყარა მეჰედ ოღლი ბოღქვადისკან, ბორჩხელის).

ამ ხეობაზედ ქართველებს დიდი ხანი შეუნახავთ თავი ქრისტიანობით, მაგრამ ბოლოს მაინც ბრძოლა მოჰბეზრებიათ და გამაჰმადიანებულან. რამდენიმე სოფელს-კი საიდუმლოდ დიდხანს გაუმაგრებია ქრისტიანობით თავი; გასულა რამდენიმე ხანი და ოსმალებს თავიანთი ხოჯები და მოღვები აქეთ ძლიერ გაუმრავლებიათ. თითო სოფელში ორ-ორი ხოჯა და მოღვები დაუყენებიათ, ქრისტიანობით დარჩენილს ხალხს ესენი ასწავლიდნენ მუსლიმანობის სიწმიდეს და ასმენდნენ, რომ ვინც მუსლიმანობას მიიღებს, ის ცხონდება, იმას სამოთხის კარებზედ არაფერს მოჰკითხავენ, მას ყველა ცოდვებს მიტომ აპატივებენ, რადგანაც მან დაივიწყა კერპებზედ ლოცვა და მიიღო წმიდა სჯული, სჯული ღვთისაგან მოცემული, რომელიც ერთად-ერთს ღმერთსა და მუჰამედს სცნობსო. რამდენიმე ხნის შემდეგ ზოგი დარიგებით და ჩაგონებით, ზოგი შიშით და მუქარით დანარჩენი ხალხიც გამაჰმადიანდა, მოისპოაქეთ ქრისტიანობა. პირველ ხანებში მღვდლებს სთხოვეს, რომ თქვენც მიიღეთ მუჰამედის სჯული, ჩვენ გასწავლით ლოცვებს და მერე ხოჯობას მოგცემთო. მაგრამ ზოგიერთ მღვდლებმა უარი განაცხადეს და ზოგმა-კი მიიღო მაჰმადის სჯული.

ამ სოფლებში დარჩა გაუმაჰმადიანებელი მხოლოდ სოფ. ყინჩაური, რომელიც სხალტის ხეობაზედ მღე-

ბარეობს. ყინჩაურელებმა დიდხანს იმაგრეს თავი ტიანოპით, ამისი მიზეზი იყო სოფ. ყინჩაურის მღვდელი, რომელიც მეტად მწიგნობარი ყოფილა, მქადაგებელი და ქრისტიანობის მოყვარე. ეს მღვდელი ამაგრებდა თავისს ხალხს, ეს მღვდელი სწინამძღვრობდა მათ. ეს ოსმალოს უქუმათს ეუბნებოდა, რომ ჩვენ დავაყენეთ ჩვენს სჯულზედ და ჩვენ არაფერს დაგიშვებთ, თქვენი ერთგული ქვეშევრდომნი ვიქნებითო. სამართალი ამის ნებას აძლევდა, რადგანაც ის მღვდელი მეტად გამჭრიახი და შორს-მჭვრეტელი ყოფილა. ეს სხვა მღვდლებივით მალე არ დამორჩილებია ოსმალოს ადგილობრივ მთავრობის განკარგულებას. ეს მღვდელი თავისს სოფლის ხალხს გარდა, სხვა სოფლის ახალს გამაჰმადიანებულს ქართველებშიაც-კი ჰქადაგებდა ქრისტეს სჯულს, მათ ასმენდა და არცხვენდა საიდუმლოდ, რომ თქვენ ოსმალოს ბრძანებას დაემორჩილეთ ჩვენის ბეგიების მოტყუებით და სჯული გამოიცვალეთ, გამაჰმადიანდითო. რიგიანი კაცი სჯულს არ გამოიცვლისო, თქვენ არავინ დაგხოცდათ და თუ დაიხოცბოდით, ეს უკეთესიც იქნებოდა და სჯულიდან კი ხელი არ უნდა აგელოთო... ამ მღვდლის მეოხებით ბევრი ახლად გამაჰმადიანებული ქართველი მობრუნდა მამა-პაპის სჯულზედ და საიდუმლოდ, დაიწყეს ქრისტიანობის აღსარება. ბევრნი ერთსა და იმავე დროს თათრულ წესებსაც ასრულებდნენ და ქართულსაც.

მაგრამ გავიდა რამდენიმე ხანი, მღვდელი დასმენილ იქმნა ჯაშუშებისაგან ამ ხეობის ალიებ ხიმშიაშვილებთან, რომ ყინჩაურის მღვდელი თავისთვის არ დგება და ყინჩაურის ხალხს გარეშე სხვა ახალ გამაჰმადიანებულს ქართველებშიაც ჰქადაგებს ძველს სჯულ-

საო, ბევრი გადაიყვანა მან ძველს სჯულზეო. ამის გამო დიდი რისხვა აწვიეს ამ მღვდელს ხიმშიაშვილებმა. ქრისტიანად დაშთენილებს უკანასკნელად გამოუცხადეს, რომ გამაჰმადიანდითო, ხალხმა უარი უთხრა, მაგრამ მალე ამათ ხოჯა და მოღლები გაეგზავნათ, ჯამე გაუკეთეს და ლოცვის დროს ხალხს იქ დაუწყეს შეკრება; მღვდელს ხმა არ გასცეს, ამას უთხრეს, შენ შენს ეკლესიაში ილოცე, ხმა არ ამოიღო, თორემ მაშინათვე თავს მოგჭრითო. ამ დროს მღვდელი მოხუცებული ყოფილა, მას ძალაც აღარ ჰქონია. ქადაგებისთვის თავი დაუნებებია და ეკლესიას კი არ განშორებია. ეკლესიაში დარჩენილა და თვითონ მარტოკა ლოცულობდა თურმე და ეკლესიას ჰპატრონობდა.

რამდენიმე ხნის შემდეგ ეს მღვდელი გამხდარა ავად. ამას იქ ახალი გამაჰმადიანებული ქართველები თურმე შიშის გამო ვერ ეკარებოდნენ, ეშინოდათ, რომ მთავრობამ არაფერი დაგვწამოსო. მღვდელი ძლიერ ავად გახდა და შეწუხდა, საქმე გაუჭირდა. ამან მიმართა ყინჩაურის ხოჯას და სთხოვა თავისთან მისვლა. ხოჯა მივიდა. მღვდელმა უთხრა:

— რაკი ასე დავიღუპებით ჩვენ და აქეთ ჩვენის კაცისა აღარავინ არის და არც არავინ მეკარება მე, ამიტომ დაგავალებ შენ, რომ ჩემის სიკვდილის შემდეგ შენ მაინც მიპატრონო, დამასაფლავე.

მღვდელი მალე გარდაიცვალა. მივიდა მასთან ხოჯა, თათრულის წესით მოამზადა და ბოლოს ასწიეს და წაასვენეს მეზელუბზედ და ხოჯამ დაასაფლავა. ამ მღვდლის და ეკლესიის ნივთები ხალხმა დაისაკუთრა და ამათ წაიღეს ყველაფერი. მალე დაქცეულ იქმნათვით ეკლესიაც, ისე რომ დღეს ყინჩაურში მხოლოდ

ნასაყდრევი ადგილი და ქვები-ლა ს'ანს. ოსმალოს მთავრობას ეკლესია სრულიად დაუქცევ-დაუნგრევია.

ლაპარაკობდნენ ძველად, რომ სხალტის ზარები და ბევრი რამ მიწაშია ჩაფლული, რადგანაც გამაჰმადიანების დროს ესენი საქართველოში ვერ წაუღიათ და აქაურ ჩუმ ქრისტიანებს ისინი მიწაში ჩაუმარხავთ, რომ თათრებმა არ მოიტაცონო. ძველად ხიმშიაშვილებმა იცოდნენ ეს ადგილი, სადაც მარხია ყველაფერი სხალტის ეკლესიისაო. ზოგნი ამბობენ, ვითომც ხიმშიაშვილებმა იგინი ერთ დროს ამოიღესო.

ტბეთის ეკლესიის ხაზინაც იქვე მის ახლო-მახლო უნდა იყოსო; ძველად ეს ადგილები ჩვენში ბევრს ბერიკაცებს და დედაკაცებს სცოდნიათ, მაგრამ იგინი არავის ეუბნებოდნენ ამას, რადგანაც, რომ შეიტყოს ვინმემ, ის ამოიღებს და წაიღებსო. ოსმალნი მოიტაცებენ და ჩვენ კი იმედი გვაქვს, რომ ოდესმე ქრისტიანები მოვლენ და ყველა ესენი მათ დარჩებათ. ესენი თათრებისთვის რა საკიროა? შემდეგ დროში რომ მოხუცებულთ იმედი გადაუწყდათ და ქრისტიანი ქართველები აქ არ ჩნდებოდნენ და ნამდვილი მაჰმადიანობა დამყარდა, მას შემდეგ ესენიც აღარავის რას ეუბნებოდნენ და მალავდნენ, დედ-მამას თავიანთ ღვიძლი შვილების შიშიც კი ჰქონდათ. ბერიკაცები და დედაკაცები დაიხოცნენ და იმ ადგილების ცნობებიც მათ თან გაიყოლეს, სადაც კი მიწაში რამე იყო დამარხულ-დაფლული. სომხებს ხშირად უნახავთ ასეთი რამეები ჩვენში და ყველა ესენი მიუთვისებიათ. ბევრი ჩვენგანაც უყიდნიათ. ხშირად ჩვენი ქალებიც მიჰყიდდნენ ხოლმე მათ ძველ ნივთებს სხვა-და-სხვა სავაქრო რამეებზედ.

სხალტის ტაძარი.

(საფ. ფახხას მამასახლას სულეიმან-აღა მურად-აღღასიკან
ხაამბობი, იგივე გელასე. 1893 წ.)

ჩვენის ქრისტიანობის დროს სცხოვრებდა ერთი მეფე, რომელსაც სახელად თამარ დედოფალი ერქვა. ამ მეფეს აქეთ ცხოვრება დიდად უყვარდა. ერთხელ ამ ხეობისაკენ მოუხდა გამოვლა და დარჩენა იმ ალაგას, სადაც დღეს სხალტის ეკლესია სდგას. აქ ყოფილა ერთი ისეთი დიდი მსხლის ხე, რომელიც თავისს ტოტებით მთელ მის მიდამოებს ჩრდილავდა და ჰფარავდა. თამარ დედოფალმა ისურვა იმ ხის ქვეშ ღამე დარჩენა, გათენება; აქ გაათიეს ღამე. თამარ დედოფალმა ის ხე სიზმარში ნახა. მეორე დღეს ბრძანა, რომ აქ ეკლესია უნდა გავაკეთოთო. რამდენიმე ხნის შემდეგ ეკლესიისათვის შენობის მზადება დაიწყეს, მალე იმ ცნობილ ხესაც დაუწყეს მოკრა, მაგრამ რამდენსაც მოსჭრიდნენ იმ ხეს, იმდენჯერ იმას მეორე დღეს ისევ ისე შეერთებულს, მთელს ხედავდნენ. ხალხმა ვერაფერი გააწყო და შეწყუხდა ძლიერ. ბოლოს ერთმა დაარჩია ასე, დღეს რომ ხე მოსჭრათ, მონაჭერის ძირს ცულები დაარქვით და ისე დასტოვეთ ამაღამ და ხვალ და აღარ შეერთდებაო. ხე მოსჭრეს, ცულები ისე დაურქეს, იმღამეს ისე დასტოვეს. მეორე დღეს მივიდნენ და ნახეს, რომ ხე მოჭრილია, აღარ შეერთებულია, ცულებიც ისევ ისე წინანდებურად დატოვებულნი იყვნენ.

მალე დაიწყეს ეკლესიის კეთება. ეკლესიის ერთი კარები სწორედ იქ მოაქციეს, სადაც ის დიდი ხე მდგარა. კარებში ორ ალაგას ამისი ბოძები დააყოლეს, რაზედაც უნდა შეემათ ეკლესიის კარები, და აი სწორედ ის ხეები, რომლებიც დღეს კარებშია ჩატანებული, ეს სწორედ იმ ხისაგან არის დარჩენილი.

სხალტა კიდევ აი რისთვის დარქმევია ამ ეკლესიას: როცა ამის შენება დაუწყიათ, ეს ამბები მთელს ამ მხრის ხალხს გაუვია, ხოლო ვინც დაშორებით იყვნენ და ვერ ხედავდნენ ეკლესიის შენობას, ისინი ისეთ პირს ჰკითხავდნენ ხოლმე, რომელთაც ეკლესიის შენობა ენახათ:

— დიდს ეკლესიას სად აკეთებენო? ამაზედ მნახველნი მიუგებდნენ:

— მსხალთან, დიდი მსხლის ხე რომ სდგაო. ეს ხე ყველას სცოდნია მაშინ და შემდეგ დროებში სიტყვა „მსხალთან“ სხალტად გადაკეთდაო.

ყველაზე ადრე ახალ გამაჰმადიანებულ ქართველებში შარბათის სმა სხალტის, მირატის და ტბეთის ხეობაში შემოსულა, რადგანაც აქაური ხალხი უფრო მუშა ხალხი ყოფილა. იმ დროს ყველას ჰქონდა თავისი ვენახი და მარანიო. ახალ გამაჰმადიანებულთ ხშირად როცა რამე ლხინი ექნებოდათ ხოლმე, ესენი თავიანთ ქრისტიან ნათესავებს დაპატიებდნენ ხოლმე და ამათ ღვინის მაგიერ შარბათს მიართმევდნენო; რადგანაც გამაჰმადიანებულთ აღკრძალული ჰქონდათ ღვინის კეთება და სმაო, მათ უკრძალავდნენ თვით ვაზის მოშენებასაც-კიო.

III

(ხამბობა ღერვამ ბეკ ბუენადისკან).

სოფ. წაბლანის და ფაჩხას გვერდით, ერთ მთის ძირობას, სადაც ხოდაბუნის ადგილებია, ძველად ყოფილა ეკლესია. ეს ეკლესია მაჰმადიანობის მიღების შემდეგ დაუქცევიათ და ეკლესიის ქვები აქეთ-იქით მიუყრ-მოუყრიათ, ზოგი ხალხს წაუღია. ერთი ქვა ამ ხეობის წყლის ნაპირას ჩაგორებულა. დიდი ქვა ყოფილა და ზედაცქრისტე ჯვარცმით დახატული. ამ ქვასთან დედაკაცები მივიდოდნენ ხოლმე, სარეცხს მიიტანდნენ, ჯვარზედ და მაცხოვარზედ შესდგებოდნენ ფეხით და წყალში სარეცხს რეცხავდნენ და ავლებდნენ. ერთ დღეს ერთმა დედაკაცმა მიიტანა სარეცხი, შედგა ქვაზედ და დაიწყო რეცხა. ამ დროს ფაჩხის კლდის ერთ დიდ ლოდს დაუყვირნია იმ ქალისათვის:

—ადექი, გაათავე, წადი, თორემ მოვდივარო. ქალმა ყურადღება არ მიაქცა. კლდემ კიდევ მისცა პასუხი:

—სოქვი რამე, მიდიხარ თუ არა, თორემ საცაა წამოვალო! ქალმა უთხრა:

—ჯანდაბას შენი თავი, მე რას მიყვირი, წამოიქეცი და დაიქეციო. ქალმა როგორც გაათავა ყვირილი, იმ წამსვე წამოვიდა ის დიდი კლდე და დაეცა იმ ქვას, რომელზედაც ქალი იდგა და ქალი თავის სარეცხით შიგ მოაყოლა და გაქვავდა. ეს საქმეები ალბად იმიტომ მოხდა, რადგანაც ის ქვა ეკლესიისა ყოფილა და ზედ ჯვარი და წმიდანები ყოფილან დახატულნი.

აღბად ღმერთი არ ჰყაბულობდა მას, რომ ქუჩუციანის ფიხთსაცმელით და ქუჩუციანი სარეცხის გასარეცხად დედაკაცები ზედ შესდგებოდნენ და სარეცხს რეცხავდნენ; მაშინ ქალები ახალი გამაჰმადიანებული იყვნენ და ესენი პირის ბადის ხურვას ჯერ მტკიცედ არ იყვნენ შეჩვეულნი. ყველაფერ საქმეებს მოურიდებლივ აკეთებდნენ. მას შემდეგ ზოგიერთ სოფლის დედაკაცებს 1850 წ. დიდი შიში ჰქონიათ ხოლმე, ესენი წყალზე სარეცხს ვერ წაიღებდნენ დასარეცხად; ყველას ახსოვდა იმ დედაკაცის ამბავი. დღეს კი ეს ამბები აღარავინ იცის. ამის გამო ანდაზად დარჩენილა ხალხში: — „რას იძახი ფაჩხის კლდესავითაო“.

ხულოს ეკლესიას დაქვევა.

(75 წლის ყადა იდღა ბოლქვაძის ნაშრობა).

ხულოში დიდი მშვენიერი ეკლესია ყოფილა, მთელი ეკლესია თლილი ქვით ნაშენი. მე არ მინახავს და მამაჩემი-კი იტყოდა ხოლმე, რომ ხულოს ეკლესია ტბეთისთანა იყო, სხალტას სჯობდაო. ამ ეკლესიის მღვდლებად ჩვენი გვარის კაცები იყვნენო, ბოლქვაძეები. ქართველებს რომ გაათათრება დაუწყეს, მაშინ ჩვენი ძველებიც გაათათრეს; გაათათრებულს მღვდელს ბოლქვაძეს ყადობა მისცეს და ამიტომ გვეწოდა ჩვენ ყადი ოლლი. ჩვენ თუმცა თათრებად გადავკეთდით, მაგრამ ხულოს ეკლესიას კი პატივისცემას და პატრონობას არ ვაკლებდით. სუფთად ვინახავდით. ახმედ-ფა-

შა ხიმშიაშვილი რომ გადალუნდა, მაშინ ამან დაიწყო სხალტას ეკკლესიის დაქცევის ფიქრები. მიზეზი არავინ არ იცოდა. ერთს დღეს ახმედ-ფაშა ხიმშიაშვილმა დაიბარა ჩენი პაპა და გამოუცხადა ასე:

— ხულოს ეკკლესია უნდა დავაქციოთ და გიცხადებ, ხალხი მოაგროვოთ დასაქცევად.

— როგორ შეიძლება, ფაშავ, მისი დაქცევა. ის ჩენის ძველების სალოცავი იყო, სალოცავი მუსლიმანის თუ ქრისტიანის, ორივე ერთია და როგორ იქნება მისი დაქცევა?

— უმჯობესად უნდა დაიქცეს, სთქვა ახმედ-ფაშა ხიმშიაშვილმა.

— ჯამედ გადავაკეთოთ, ცოდვაა მისი დაქცევა. მიუგო ყადი ოღლი ბოლქვაძემ.

— არ შეიძლება. ეგ მაგარი ქვის ეკკლესია არის, დღეს თუ ხვალ აქ ქართველნი მოვლენ, იგინი ამ ეკკლესიაში შევლენ, აქედგან დავიწყებენ ბრძოლას და მოგვერევიან, ჩვენ მაშინ მათთან ვერაფერს გავაწყობთ. საქმე წავვიხდებ. ქვის ჯამე ჩვენთვის საჭირო არ არის, მისს ალაგას ხის ჯამე ავაგოთო, სთქვა ახმედ-ფაშამ.

— ფაშა! ხის ჯამე დაღვება, ყოველთვის შიში ექნება და ქვის ჯამეს-კი არაფერი წაუხდება. ნუ ვიქტმას, ნუ დავაქცევთ.

— არ შეიძლება, უნდა დავაქციოთ, მისი შიში გვაქვს.

რამდენსამე ხნის შემდეგ ახმედ-ფაშას ბრძანებას შესრულება დაუწყეს და ეკკლესია დააქციეს. ისე დააქციეს, რომ საძირკვლითა მხოლოდ ერთი არშინი კედელი-ღა დასტოვეს. მაშინ მთელი ხულო სავსე ყოფილა ეკკლესიის ქვებით; ქვების უმეტესი ნაწილი

ახმედ-ფაშას გაუზიდვინებია და იქვე ხულოში თვის აბანო და სარაია გაუკეთებინებია. ზოგი ქვები ახმარეს ხიმშიაშვილების სასაფლაოს გარსშემოსავლებელს გალავანს, ზოგი ქვებით იქვე ახლოს წყარო გააკეთეს, (ეს წყარო დღევანდლამდის არის დაშენილი ჯამეს გვერდით) და ზოგი ქვები სოფლებებმა გაზიდეს სახლების საკეთებლად. ეკლესიის კედლებზედ დადგეს ხის ჯამე. გავიდა რამდენიმე ხანი და ხის ჯამე დაღობა. დამბალი დააქციეს და მის ალაგა ახალი დადგეს. რამდენიმე ხნის შემდეგ ახმედ-ფაშას სახლ-კარი და სარაიაც დაიქცა და ყველაფერი გაფუჭდა. ამის შემდეგ არ გავიდა დიდი ხანი, რომ ხულოში მტერიც მოვიდა და ყველაფერი დაიმორჩილა. მტრის მოსვლას ვერც არა ეკლესიის დაქცევამ უშველა და ვერც არა სხვა სიმაგრეებმა. ძველები იტყოდნენ ხოლმე, რომ ახმედ ფაშამ ეკლესიის დაქცევით ღმერთი გაარისხა, კარგი საქმე არ ჰქმნა! ხალხი იტყოდა ხოლმეო, რომ მისი სახლ-კარიც ისევე დაიქცევაო. და ეს თქმულობაც მართლა აღსრულდა. დღეს მისი სახლ-კარი ხულოში ნანგრევად არის ქცეული და ქვებს სოფლებები მიეზიდებიან აქა-იქ სახლების საკეთებლად.

მე ვნახე ხულოს ჯამეს საძირკველი, ხიმშიაშვილების სასაფლაოს კედლები, ჯამეს გვერდით გაკეთებული წყარო, ხულოში ყოფილი და აწ დაქცეული ხიმშიაშვილების სახლები; იქ ძლიერ ბევრი ჩუქურთმიანი ქვები აღმოჩნდა, რომელთაც ცხადად ეტყობა, რომ ისინი წინად ეკლესიად უნდა ყოფილიყვნენ.

II.

(ჩაქვისთაველას ღრმად მოხუც ვადას ჩიჯავაძის საამბობი).

აქარაში გათათრების საქმე ერთობ გაძნელებულა. ზოგიერთი მოხუცებული კაცები და ნამეტურ დედა-კაცები ქრისტიანობაზედ მტკიცედ იდგნენ და თან ოსმალოს მოლა-ხოჯებსაც ეკამათებოდნენ და ედავებოდნენ; ამ მოხუცებულებს ყოველთვის და ყველგან სულ ქრისტიანობაზედ ჰქონდათ ლაპარაკი. ახალგაზდებს ყოველთვის იმას ელაპარაკებოდნენ, რომ ეგების ოდესმე თქვენის ძველების სჯულზედ გადახვიდეთ თქვენაო. ასეთ მოხუცებულთ რიცხვი აქარაში დიდი ყოფილა; ამათ თურმე მოლა-ხოჯებს გაუჭირეს საქმე. ბოლოს მთავრობისაგან ასეთი ბრძანება გამოსულა, რომ ყველა ეგენი დაიჭირეთ და გაათათრეთო, თუ არ გათათრდნენ მერე დახოცეთო. მალე აქარის მოხუცებულნი შეუკრებიან და აქა-იქ ციხეებში დაუმწყვდევიან, საპატიმროებში ხოჯები მიუგზავნიან და ხოჯებს ლოცვები დაუწყიათ. ზოგიერთი მოხუცებულები მიუზიდნიათ მაჰმადიანობაზედ და ზოგნი-კი ვერა. ვინც ვერ მოაქციეს, ესენი აქარ წყლის შესართავთან მოურეკიათ, სადაც ძველად თამარ მეფის ხიდი ყოფილა და რომელ ხიდის ნიშნებიც დღესაც სდგას. ამ ხიდზედ დაუდვიათ თავ-საკვეთი, მოხუც ქრისტიანებს თავს სჭრიდნენ, მერე ენის წვერს ფაშას უგზავნიდნენ და თავსა და ტანს კოროხში ჰკრიდნენო. ეს საქმეები მომხდარა ამ ასის წლის წინად, ე. ი. 1790 წლებში.

მაჭახელას გამაჰმადიანება.

(ჩამოთბა ს. ბაზარეთში და ძნელაეთში მოხუცებულ მაჰმადიანის ძნელაძისა და სხვა მოხუცებულ მაჰმადიანებისაგან).

I

მაჭახელში მთლად გათათრდა ხალხი, მაგრამ სოფ. ეფფრატის ხალხმა-კი დიდხანს შეინახა ქრისტიანობით თავი. ამათ ოსმალებიც ხმას არ სცემდნენ, რადგანაც ძველთაგან ბრძანება ისე იყო, რომ ეფფრატის გათათრება არ შეიძლებოდა, რადგანაც იქ თამარ მეფის სახელი და დიდი ეკლესია იყო. ამ ეკლესიაში მარხია თამარ მეფე და იქ რომ ხალხს დაუწყონ გათათრება, ეს ძალიან ცუდი იქნება და ღმერთი არ იყაბულებსო. გარდა ამისა მის ზემოდ კარჩხალის მთა არის, ის ეშმაკებით სავსეა, ბევრი ლომები და არწივები არიან დაბმული და გამაჰმადიანების დროს სულ აწყდებიან ესენი, ჩამოვლენ ძირსა და ხალხს დასჭამენ, აღარც ერთს ოსმალს ცოცხალს არ გაუშვებენ და „გვანცალელაც“ ვინ იცის, რაებს იზავსო. ჩვენები ეფფრატის გამაჰმადიანების ხელს არ ჰკიდებდნენ; რამდენისამე ხნის შემდეგ ოსმალოს კაცები მოვიდნენ აქ. ესენი მიუსიეს ეფფრატს. ამათ დაიჭირეს იგი და ამათის ძალ-დატანებითაც გამაჰმადიანეს ხალხი და მერე აქედგან კარჩხალის მთაზედ ავიდნენ და იქ ნახეს თამარ მეფის სასახლე, საიდგანაც ის მთელს მაჭახელს დაჰყურებდა. ნახეს მისი ხაზინა, ტბა, სასახლეები და დუქან-ბაზარი და ეკლესიები. ყველა ესენი დააქციეს, დაანგრიეს და ამის შემდეგ უკან დაბრუნდნენ, გურჯებმა ამაზედ ბევრი იწუხეს და იტირეს, მაგრამ ვერაფერი ჰქმნეს. მაჭახელი მთლად გათათრდა და ეფფრატშიაც ყველაფერი დააქ-

ციეს. ევფრატელები გამაჰმადიანების შემდეგ კიდევ დიდხანს ქრისტიანობდნენ, მაგრამ მაინც ვერაფერი გააწყეს. როცა ბათუმის ფაშამ შეიტყო ეს ამბავი, ესენი დაიბარა და ძლიერ შეაშინა: თუ ღღვიღანვე ნამღვილი მუსლიმანები არ გამხდარხართ, მაშინ მე თავებს დაგჭრით სუყველას თქვენ და გაგაქრობთ მიწაზეო. ესენი მაინც დიდხანს არ ივიწყებდნენ და არ სტოვებდნენ თავიანთს ძველს წეს-ჩვეულებას.

II.

მაქახელის შესახებ ბევრი ამბობენ, რომ გამაჰმადიანების გამო ყველაზედ ბევრი სისხლი მაქახელებს დაუღვრიათ. ამდენი სისხლი არც აქარელთ, არც ზეგნელთ, არც ლივანელთ და არც სხვათა არ დაუღვრიათ, რამდენიც მაქახელებს. რაც აქედგან ხალხი გაიქცა გურჯისტანისაკენ, იმდენი ხალხი არც ერთის აქაურის მხრიდგან არ გაქცეულა იქითკენაო. მაქახელი ძალით არის გათათრებული და ძალითვე გაქართველდებოა. მაგრამ ჩვენში თქმულობა არის, რომ ეს ისევ უნდა გაქართველდეს, უამისობა არ იქნებოა. ამბობენ და ჩვენი ძველებიც იტყოდნენ ხოლმე, რომ ერთს ღამეს, ხერთვისის ეკლესიასთან ოსმალები დაესხნენ თავს ჩვენს ძველებსა და სულ დახოცეს, რადგანაც მათი ბაირამი იყო. ღამე ეკლესიაში შეგროვილიყვნენ, სანთლები დაენტოთ და აშკარად ლოცულობდნენ ოსმალების გასაჯავრებლად და ოსმალებმაც ამიტომ დახოცეს ყველა იქ მყოფნიო. ამაზეა ნათქვამი, რომ ჩვენმა ძველებმა წითელის კვერცხისთვის ასი კაცი მოაკვლევინეს ოსმალებსაო, ვაი რა ჩერჩეტები ყოფილანო!..

ლაზისტანის ოსმალნი ლივანაში შემოვიდნენ და აქედგან მაქახელში. მაქახელი მათ მაგრად და გულა-

ღად დახვდა; მაქახლის ხალხი მეტად მაგარი და გაუ-
ტყნავი ხალხი იყო: ესენი ადვილად არ ჩაბარდნენ
მაჰმადიანებს, ბევრი იჩხუბეს, მაგრამ ბოლოს მაინც
ვერაფერი გააწყეს ღ ჩაჰბარდნენ ოსმალებს. ოსმალთ
მაქახლელებს მალე გამაჰმადიანებაც გამოუცხადეს; ეს
ამბავი მაქახლის ხალხს დიდად ეჯავრა. ამის გამო და-
იწყეს კოკმანობა და ბოლოს ოსმალოს წინააღმდეგ
ჩხუბი ასტეხეს, გამაჰმადიანება არ გვინდაო. ოსმალთ
ამაზედ ძლიერ ბევრი მაქახლელები დახოცეს. მაქახ-
ლელებიც ბევრს ხოცავდნენ ოსმალთ, მაგრამ საქმე
მაინც მაქახლელებს გაუჭირდათ, რადგანაც ოსმალნი
თოფ-იარაღით იყვნენ და მაქახლელებს-კი არაფერი
ჰქონდათ. ბევრი ხოცვის შემდეგ ოსმალთ სისხლის ღვრას
თავი გაანებეს. ამათ სხვა ნაირის ოსტატობით და-
უწყეს გამაჰმადიანება. ვინც არ მაჰმადიანდებოდა, იმას
დიდს ხარჯს ადებდნენ, ს.მართალში უკან აყენებდნენ,
მოწმად არსად იღებდნენ, უბრალო დანაშაულობის
გამო სჯიდნენ, სულ უბრალო საქმის გამო მამულებს
ართმევდნენ და იმ პირებს აღწევდნენ და ჰმატებდნენ,
ვინც ახლად იყვნენ გამაჰმადიანებულნი; ახალ გამაჰმა-
დიანებულთ აღიობასაც აღწევდნენ, ზოგს ბეგიობასაც.
ასეთი საქმეებით გაავრცელეს აქეთ მაჰმადიანობა და
იმიტომ იტყვიან ამაზედ, რომ მაქახელი ნებით არის
გათათრებული და ნებითვე გაქართველდებაო.

მაქახელში შველად საკმარისად გამოჩენილი აზნა-
ურის გვარი იყო ძნელაძეების გვარი. ესენი სცხოვ-
რებდნენ სოფელ ძნელიეთსა და ბაზარეთში, ამათ ება-
რათ რამდენიმე სოფლის ხალხი და გამგეობა. ძნელა-
ძეებს გარდა მაქახელში სხვა აზნაურებიც იყვნენ, მა-
გალითად ქავთარაძეები, რომელნიც ადვილად გამაჰმა-

დიანდენ და ამიტომ ოსმალთ ამათ ბეგობა მისცეს. ისევე აზნაური ზაქარიძეები, რომელნიც ბეგარად იქმნენ წოდებულნი, და მრავალიც სხვა გვარის ხალხნი გამაჰმადიანდენ ადვილად. მაჰახელში მაჰმადიანობა მოიფინა და სოფ. ძნელიათამდე და ბაზარეთამდე მი-
აღწია. აქ დაბარებულ იქმნა ჩვენის ძველების ერთი უფროსი ძნელაძე, დიდის მამულ-დედულის პატრონი, ამას გამოუცხადეს გამაჰმადიანება იმ პირობითვე და იმ საჩუქრებით, როგორც სხვები გამაჰმადიანდენ. ძნელაძემ უთხრა:

— მე არც გამაჰმადიანდები და არც თქვენი სა-
ჩუქარი მიღდა, ქრისტიანობას მაჰმადიანობაზედ არ გავ-
ცვლი. ეს არას დროს არ იქნება. მე ამას ნულარ მეტ-
ყვით, თორემ ჩხუბი მოხდებაო. მაჰმადიანობა ამას ცუდი
რამე ეგონა. ოსმალთ ძლიერ ეწყინათ და უთხრეს:

— კარგი, მაგრამ ბევრს შეგანანებთო. ძნელაძემ
მიუგო:

— ნება თქვენი გახლდესთო! რამდენსამე ხნის შემ-
დეგ ოსმალთ აუტეხეს დავა, დაუწყეს ცილის-წამება.
ჰპრალდებოდა ტყუილად კაცის-კვლა, გაქუცვა, ახალ
გამაჰმადიანებულების შეწუხება და სხვანი. თავს მართ-
ლულობდა, მაგრამ უბრალოდ. ოსმალნი ძალიან სწავ-
რავდნენ. ასეთი ბრძოლის გამო მას ხელიდგან წაუვიდა
თავისის მამულების უმეტესი ნაწილი. ოსმალნი ეუბნე-
ბოდნენ:

— გამაჰმადიანდით და ყველაფერს გაბატებთ, ყვე-
ლაფერს გაჩუქებთ ძნელაძე ეტყოდა:

— გვარად ძნელაძე ვარ და საქმითაც ძნელაძე უნდა
ვიქმნე. მე აი ეს ყელი და ენა რომ მომპკრათ, მაინც
არ იქნება, არ გამაჰმადიანდები. სხვებს თუ ნებავთ

საქართველოს
ქრონიკა

ჩემს სოფლებს გამაჰმადიანდნენ, მე ნურავინ შევირინებო.
ამ კაცის მეგვარეებს და მოყმეებს დიდი მო-
რიდება ჰქონდათ ამ პირისა; ამისი ჰრცხვენოდათ და
ვერ მამაჰმადიანდებოდნენ. რამდენსამე ხნის შემდეგ ესე-
ნიც გამაჰმადიანდნენ. მალე გამაჰმადიანდნენ თვით ამ
კაცის ძმები და შვილებიც, მაგრამ ეს არ გამაჰმადიან-
და. ამის გამო იგი შეებრძოლა ოსმალთ და ამ ბრძო-
ლის დროს მთლად დაჰკარგა თავისი მამულები და
დარჩა ცარიელი. გაღარიბდა, გაღატაკდა, მაგრამ თათ-
რობა მაინც არ მიიღო. ასეთს სიღატაკეში მყოფი
ავად გახდა, სიკვდილზედ მივიდა. ამ დროს მაქახელი
მთლად გამაჰმადიანებული იყო, მღვდლები აღარსად
იყვნენ, იქიდან გარეკეს და ეკლესიებიც დააქციეს.
ზოგი ჯამედ გადააკეთეს. ეფრატის ეკლესიაც მაშინ
დაუქცევიათ. ავად-მყოფ ძნელადეს საქმე გაუჭირდა.

ზ. ჯ.

(შემდეგა იქნება)

მგელ-კაცა.

(ხალხური არაკი, გაგონილი თელაველ ნ. ხიზანაშვილისაგან და ჩაწერილი ქართული ოსებში-ს შიერ).

იყო და არა იყო რა, იყო ერთი მგელ-კაცა. მგელ-კაცა ქვეყანაზედ დადიოდა, ვისაც შეხვდებოდა, სულ სჭამდა და ანადგურებდა. სხვათა შორის მგელ-კაცამ დაიბრიყვა ერთი სამეფო ქალაქი და სულ გადაჭამა მცხოვრებნი დიღინ პატარიანათ და საქონლიანათ, მხოლოდ გადაარჩინა ორნი და-ძმანი. ეს და-ძმანი დააყენა ამ გატოვებულ ქალაქში და უთხრა, არსად წახვიდეთო, თავად კი წავიდა შორ ქვეყანაში სანადიროდ. სცხოვრობდნენ და-ძმანი, თუმცა ყველა მრავალი მათ ხელთ იყო, მაგრამ ვერაფერი გულს ვერ უმზიარულვდათ, რადგანაც ვერა ცხოველს ვერ ჰხედავდნენ. ერთ დღეს ვნახოთ, ერთი მგზავრი კაცი შემჯდარა მშვენიერ ცხენზედ, და შევიდა ამ ქალაქში; მიიხედ-მოიხედა და ნახა, რომ მშვენიერი ქალაქია, დუქნები ღიაა, ძვირფასი ნივთები, ოქრო-ვერცხლი-მარგალიტი და სხვა უპატრონოდ ჰყრია. მგზავრს ძრიელ დაენანა ეს მშვენიერი ქალაქი, და ერთი პირი კარგად იტირა და შემდეგ გაუღვა გზას. პატარა გაიარა ქალაქში და შეამჩნია, რომ ერთი სახლიდან ბოლი ამოდის; აქსცხოვრობდნენ ის და-ძმანი. მივიდა ეს კაცი და ჰკითხა და-ძმას, თუ ეს რა უბედურება არის ამ ქალაქის თავსო? და-ძმამ, რასაკვირველია,

უამბეს: ერთმა მგელ-კაცამ გადაჭამა სულ მცხორეობის
და მარტო ჩვენ-ღა გვინახავს, არ ვიცით რაღა დღისთვი-
საო. ოჰ, რაკი ეგრეა, შვილებო, წამოდით ჩემთან გა-
დავარჩინოთ განსაცდელსაო. არაო, — უპასუხეს და-ძმამ.
ის ისეთი მგელ-კაცა არის, რომ მოგვეწევა და შეგვეჭამ-
სო. რას ამბობთ, შვილებო? უთხრა მგზავრმა. ცხენი
მყავს, დილის ნიაფიო, ის როგორ მოგვეწევაო; რა იქ-
ნებოდა, დაჰყაბულდენ, დაჰყენენ ნებას და-ძმანი, შე-
მოუსხდენ მგზავრს და გაუდგენ გზას. მგელ-კაცა ამ
დროს, თუმცა შორს იყო, მაგრამ გაიგო ეს ამბავი,
გამოუდგა უკან; დაეწია, ჩამოსხა და-ძმანი, მგზავრიც შე-
ჭამა და მისი ცხენიც, და-ძმათ კი უთხრა: «ეს ერთი
კი მიპატივებია და, თუ მეორეზედაც შესცდით, აღარ
გაპატივებთო». მოიყვანა ისევ იმავე ქალაქში, დააყენა
და თვითონ კი წავიდა სანადიროდ. გავიდა კიდევ დრო,
ვნახოთ, რომ ერთი ცხენოსანი მგზავრი კიდევ წაადგა
ამ გაცივებულ ქალაქს; ცხენი ჰყავს პირველზედ უკეთე-
სი, მიიარ-მოიარა ქალაქში, ამანაც იტირა კარგა
ხანს, და მერე წაადგა ერთს სახლს, საიდანაც ბო-
ლი ამოდოდა, მივიდა მგზავრი და დაუძახა: ოჯახის
შვილებოო. გამოხედეს და-ძმამ. მგზავრმა პირველივით
ჰკითხა და-ძმას. მათაც, რასაკვირველია, უამბეს მას
ყველაფერი. ოჰ, რაკი ეგრეა, წამოდით, შვილებო, გადა-
ვარჩინოთო. არა არ იქნება, დაგვეწევა და დაგვეჭამს
მგელ-კაცაო. მაინც მგზავრმა შეაცდინა და-ძმანი კიდევ,
შემოისხა იგინი ცხენზედ და გაუდგა გზას. გაიგო კი-
დევ მგელ-კაცამ, გამოუდგა და დაეწია, ჩამოსხა და-ძმანი,
მგზავრიც შესჭამა და მისი ცხენიც. წამოიყვანა და-ძმანი
ისევ ქალაქში და უთხრა: ის ერთი ხომ თქვენ გაპატი-
ვეთ, ეს მეორეც ღვთისთვის მიპატივებია და თუ მესამე-

დაც შესცდით, აღარაგზით აღარ გაპატივებთო. წინადა
ისევ ჩვეულებრივ სანადიროდ მგელ-კაცა. გავიდა დრო-
თამი, ვნახოთ, ერთი მგზავრი შემჯდარა კამბეჩხედ
და მოადგა ამ ქალაქს. წინანდელი მგზავრებივით ამანაც
რომ დაინახა ქალაქი უპატრონოდ, ჯერ ერთი პირი
იტორა, შემდეგ გაიარა ქალაქში და დაინახა, რომ, ერთს
სახლში ბოლი ამოდიოდა. მივიდა ეზოს კარებზედ და
დაუძახა, გამოვიდნენ და-ძმანი. მგზავრმა ჰკითხა, რა არის
ქალაქის თავსაო? რასაკვირველია უანზეს, ასე არის
საქმე და ჩვენ კი გვინახამს მგელ-კაცა, არ ვიცით რა
შავი დღისთვისაო! ოჰ, რაკი ეგრეა, შვილებო, არიქა, წა-
მოდით, გადაგარჩინოთო, ჰეი, რას ამბობ, მამობილო,
უთხრეს და-ძმამ, დილის ნიავ ცხენზედ ისხდენ და
მათ ვერ გადაგვარჩინეს და შენ შენი კამეჩით რო-
გორ გადაგვარჩინო? რაღა გავაგრძელო, არ მოეშვა ეს
მგზავრი, შემოისხა და-ძმანი კამეჩზედ და გაუდგა
გზას. მგზავრი რამდენს სახრეს მოჰკრავს კამეჩს.
მიდის ეს კამეჩი, რომ თვალს ველარავინ ასწ-
რობს. გაიგო მგელ-კაცამ და გამოუდგა უკან.
მიახწია თუ არა ზღვის ნაპირს მგზავრმა კამეჩით და ისე
მგელ-კაცაც მოეწიათ, ის იყო უნდა ეტაცნა პირი უკან
ბარკალში და შეცურდა კიდევ კამეჩი ზღვაში, რაღას,
იზამდა, დარჩა მგელ-კაცა და კამეჩი გაცურდა მეორე
ნაპირს. გადმოხტნენ კამეჩიდგან. მგზავრმა უთხრა
და-ძმას, ეს კამეჩი თქვენთვის მიჩუქნია, დაჰკალით, შექა-
მეთ ხორცი, გაიკეთეთ ქოხი, ტყავი ზედ გადააფარეთ
და იცხოვრეთო, მერე აიღეთ კამეჩის სამი გვერდის
ძვალი და, რაც ინატროთ იმ სამი ძვლით, აგისრულდე-
ბათო. მართლაც და-ძმამ დაკლეს კამეჩი, ქოხიც გაიკე-
თეს. რომ გამოეღიათ კამეჩის ხორცი, დაღონდა ძმა,

რა ვჭქნათ, რით ვიცხოვროთ, ნეტა ერთი მშვილდ-ისარი მაინც მქონდესო? ამ ფიქრში მოაგონდა, აილო კამეჩის სამი გვერდი: მოდი ერთი ვინატრებ, იქნება აღმისრულდესო, მართლაც ყმაწვილმა ინატრა, ღმერთო, ერთი კარგი მშვილდ-ისარი მომეცესო, თქმა იყო, და მშვილდ-ისარი გადაეკიდა მხარზედ. ახლა მეორე ძვლით ინატრა: ღმერთო, ორი კარგი ძალლი მომეციო. ვნახოთ, ორი ძალლიც ამოუღება გვერდში; ახლა მესამე ძვლით ინატრა; ღმერთო, ერთი ისეთი ხელის ბეჭედი მომეცი, რომ, საცა წავიდე, ყველგან გზა ხსნილი მქონდესო. მართლაც ხელზედ გაუყეთდა ერთი საკვირველი ბეჭედი, საცა მიდიოდა, ყველგან გზა ეხსნებოდა. აგრეთვე დადიოდა სანადიროდ თავისი ძაღლებით, ხოცავდა ნადირს, მოჭქონდა და იკვებებოდენ და-ძქანი. ერთხელ, ჩვეულე-ბისამებრ, ძმა წავიდა სანადიროდ და ბეჭედი შინ დარჩა, მისი და აღდა და მივიდა ზღვის პირას სარეცხის დასარეცხად, გაჭხედა, რომ მგელ-კაცა ზღვის გაღმა ნაპირზედ გადი-გამოდის, ეს ქალი რომ დაინახა, გამოსძახა. რა ჰქენით, მე კი არ გიღალატეთ და თქვენ რად მიღალატეთო? რაში გიღალატეთ, გასძახა ქალმა; იმაში რომაო, დაუძახა მგელ-კაცამ, შენ მინდოდი ცოლად შემეერთე და შენი ძმისთვის ჩემი და უნდა მიმეცა ცოლადაო. ქალმა ეს სიტყვა გაიგონა თუ არა, ჩაუფარდა სიყვარული მგელ-კაცასი, გამობრუნდა ქოხში, წაიღო თავისი ძმის ბეჭედი, მოაბა წვრილ თოჯხედ, გადაუგდო გაღმა მგელ-კაცას, გაუხსნა გზა და გამოიყვანა თავისთან. ახლა უთხრა ქალმა მგელ-კაცს, თუ მოჰკლამ ჩემს ძმას, ხომ შევირთავ, თუ არა და არაო. მგელ-კაცამ უთხრა: მე კი ვერ მოვჭკლავ; ღმერთთან აღთქმა მაქვს მიცემულიო, მოდი ასე ვჭქნათ: შენ მოიავადმყოფე თავი, რომ მოვი-

დღეს შენი ძმა და გკითხოს, რა გარგებსო, უთხარო, ან
რა ვიცი რა მარგებს, ამაღამ სიზმარსა ვნახავ და ხვალ
გეტყვი, რაც მარგებსთქო. მერე მეორე დღეს უთხარო:
ამა და ამ მთაში ერთი ღორია, თუ მომიტან მისი შვი-
ლის გულ-ღვიძლს, მოვრჩები, თუ არა და არათქო. ის
იქ წავა მოსატანად და იმ ღორს ველარ გადაურჩებოა.
მართლაც. მოვიდა საღამოზედ ძმა, ვითომდა ავად იყო,
ისე დაიწყო კვნესა დამ და ლოგინში ჩაწოლილი დახვდა,
საბრალო ძმას გულს შემოეყარა — რა. იყო დაო რა მო-
გვიდა? რა გარგებსო? რა ვიცი, რა მარგებსო, ამაღამ სიზ-
მარსა ვნახავ და დილაზედ გეტყვი, რაც მარგებსო; საბ-
რალო ძმამ იმ ღამეს ტირილით გაათენა დის სიმწუხარით.
მეორე დღეს კვნესიო წამოიწია დამ და უთხრა: ამა და
ამ მთაში რომ ღორი არის, თუ იმისი შვილის გულს
მომიტან, მოვრჩები, თუ არა, 'არაო, «შენი ქირი-
მე, დაო, ოღონდ შენ კარგად იყავი, და, მაშ,
შენი ძმა მოგიკვდეს, თუ ვერ მოგიტანოა», — ადგა ეს
ყმაწვილი, ახსენა ღმერთი, გადიგდო მშვილდ-ისარი, გაი-
ყოლა ძაღლები და გასწია. იარა, იარა, მივიდა დანიშ-
ნულ მთაში, დაეგჯინა მშვილდ-ისარზედ და გაჩერდა;
გაიგო ღორმა თუ არა, წამოვიდა ისეთი ამბით, რომ
თითქო ის მთა თან მოჰქონდა, ისეთი მხუილით მოდიო-
და. შეხედა, რომ ეს ყმაწვილი გაშეშებული დგას. ღორი
შედგა და დაიწყო, ეს ამდენი ხანია მე პირდაპირ ვერა-
ვინ დამდგომია და, ეს რა სულია, რომ ესე თავ-გადადე-
ბული დგასო? უთუოდ ამ საწყალს რამეგაქირება ადგას
და მოდი ვკითხავ და მერე ისე შევსჯამო; მართლა დაუ-
ძახა ღორმა, რა ხარ, რა სულიერი ხარ, რომ ეგრე პირ-
დაპირ დამიდექიო? ყმაწვილმა მოიხადა ქუდი და დაიძახა:
«შენი ქირიმე ერთად ერთი და მყავს და მიკვდება, შენი

შვილის გულ-ღვიძლი მასწავლეს წამლად, გინდა და გინდა აქვე შემქამეო. კარგი შეილოო, რამ შეგაწუხა, სამი შვილი მყავს, ერთი შენ წაიყვანე, და ორი მეო. რასაკვირველია, მისცა ღორმა ერთი გოჭი და უთხრა, თუ სადმე გაგიჭირდეს, შემატყობინეო. წამოიყვანა ყმაწვილმა გოჭი, მოიყვანა, გასქრა, შეაქამა დას და, აბა რა მორჩენა უნდოდა, კარგად მყოფი წამოდგა ფეხზედ. მეორე დღეს ისევ სანადიროდ წავიდა ყმაწვილი. მგელ-კაცასთან კიდევ მივიდა მისი და და უთხრა, მოუხერხე რაიმე ჩემს ძმას, რომ მოკლაო, თუ არა არ ვიცი რას გიზამო—უთხრა მგელ-კაცამ, რა ვქნა, მე ვერ მოვჭკლავ და, კიდევ მოიგონე ავადმყოფობა, და ერთ მთაში ერთი ირემია, იქ გაგზავნე, იმას კი უთუოდ ველარ დაეხწევო. მოვიდა სალამოზედ ნადიროთ დატვირთული ძმამ შეხედა, რომ მისი და ლოგინში ჩაწოლილა და ჰკენესის, რა იყო დაო, რა დაგემართა, რა გარგებსო, უთხრა ძმამ. რა ვიცი, რა მარგებსო, მიუგო დამ, ამადამ სიზმარს ვნახავ და ხვალ გეტყვი, რაც მარგებსო. იმ ღამეს საბრალლო ყმაწვილმა ტირილით და გმინვით გაათენა, თვალზედ ცრემლი არ შეშრობია. მეორე დღეს ადგა და უთხრა დამ: ამა და ამ მთაში ერთი ირემია, თუ მისი შვილის გულ-ღვიძლს მომიტან, მოზრჩები, თუ არა და არაო. ძმაგ უთხრა, ოღონდ შენ კარგად მომიჩჩი, დაო, დამაშ შენი ძმა მოგიკვდეს, თუ ვერ მოგიტანოო. დაიწერა პირჯვარი ყმაწვილმა, გადიგდო მშვილდ-ისარი, წაიყვანა თავისი ორი ძალლი და გაუდგა გზას. იარა. იარა, ცოტა, იარა თუ ბევრი, მიადგა ირემის ბინას, დაიბჯინა იქ მშვილდ-ისარი და დადგა. გაიგო ირემმა თუ არა, წამოვიდა ყმაწვილისკენ ერთი ვაი-ვაგლახით, იმის რქებს სულ ლაწა-ლუწით გაჰქონდა სახერხი ხეები. რომ მოატა-

ნა ყმაწვილს, შესდგა და იფიქრა, ამას უთუოდ უმჯობესად რამე, თორემ ესე მაკრად, გაბედვით კაცი არცინ დამიდგარა ჩემ წინ და ეს როგორ დამიდგაო? მერე დაუძახა ირემმა: კაცო, რა ხარ, რა კაცი ხარ, აგრე თავი რამ გაგამეტე-ბინაო? ყმაწვილმა მოიხადა კიდევ ქუდი და შესტირა: შენი კირიმე, ერთად ერთი და მყავს, მიკვდება და შენი შვილის გულ-ღვიძლი მასწავლეს წამლად, გინდა მომეცი, გინდა აქვე მომკალიო. კარგი, შვილოო, უთხრა ირემმა, ოთხი შვილი მყავს, ერთი შენ და სამი მეო და თუ კიდევ გაგიჭირდეს რამე, მაცნობეო. ყმაწვილ-მა წამოიყვანა ირმის ნუკრი, მოიყვანა, გასქრა, აქამა გულ-ღვიძლი დას, და ვითომდა ავად იყო, მორჩა, წამოდ-გა ფეხზედ. მეორე დღეს კიდევ არხეინად სანადიროდ წავიდა საბრალო. ყმაწვილი. ქალი მაშინვე გაექანა მგელ-კაცასთან, მივიდა და მუქარით უთხრა: ერთი სიტყ-ვით, თუ, გამაგზავნიებ ძმას ისეთ ალაგას, რომ მოკლან, ხომ კარგი, თუ არა და, ვეტყვი ჩემ ძმას შენს აქ ყოფნას და მოვაკვლევინებ შენს თავსაო. მგელ-კაცა დალონდა და უთხრა ქალს, კარგი, მაშ რაკი ეგრეა, ამა და ამ მთაში ფაშკუნჯი ბუდობს, მოიგონე კიდევ ავადმყოფო-ბა, იმის შვილის გულ-ღვიძლისთვის გაგზავნე და უთუოდ იმას მაინც ცოცხალი ველარ დაეჭწევაო. მართლა ქალი ჩაწვა კიდევ ლოგინში, მოვიდა სალამოზედ მისი ძმამ შე-ხედა, რომ მისი და ლოგინში წვეს და მწუხარებით კვნესის. ყმაწვილი კიდევ შეეკითხა ტირილით: დაო, რა იყო, რა გტკივა, მითხარი, რა გარგებს? მე რა ვიცი, რა მარგებსო, უთხრა ქალმა. ამაღამ სიზმარს ვნახავ და ხვალ გეტყვი, რაც მარგებსო. ქალი კვნესით მიესვენა და თვალებს დაუწყყო ხუქვა. საბრალო ძმამ იმ ღამესაც ტი-რილით და ვაგებით გაატარა. მეორე დღეს უთხრა დამ,

ძაო, ამა და ამ მაღალ მთაში ფაშკუნჯი ბუდობს მომიტან მისი შვილის გულ-ღვიძლს, მოვრჩები, თუ არა და არაო. ოღონდ შენ კარგად იყავო, უთხრა ძმამ და, მაშ შენი ძმა მოგიკვდეს, თუ ვერ მოგიტანოო. ყმაწვილმა გადიგლო მშვილდ-ისარი, გადიწერა პირჯვარი, გაიყოლა თან თავისი ერთგული ორი ძაღლი და გასწია; ყმაწვილმა იარა, იარა, და მიადგა ერთს საშინელს მაღალ მთას, შეხედა ერთს დიდს კლდეში, დაინახა, რომ ვებერთელა ხეები არის აჩირჩხლილი; გუნებაში სთქვა, რომ უთუოდ ეს იქნება ფაშკუნჯის ბუდეო, და დადგა მის პირდაპირ მშვილდ-ისარხედ დაბჯენილი. შუადღის დრო იქნებოდა, რომ მოვიდა ფაშკუნჯი, და დაინახა თუ არა ყმაწვილი, დაეშვა მისკენ მზულით, რომ შეამჩნია ყმაწვილი არ იძროდა, სთქვა გუნებაში, ეს რა კაცია, რომ არ იძვრისო. მერე დაუძახა: რა ხარ, რა კაცი ხარ, რომ ჩემი შიშით აქ მოსულხარ; სთქვი, რა გაქირვება გაქვს, თუ არა კლანჭებით დაგგლეჯავო. ყმაწვილმა მოიხადა ქუდი და დაჩოქილმა შესტირა: «შენი ჭირიმე, ერთად ერთი და მყავს და მიკვდება, შენი შვილის გულ-ღვიძლი მასწავლეს და, გინდ მომეც და გინდ აქვე შემეჩამეო». კარგი შვილოო, უთხრა ფაშკუნჯმა, მაგისტვის რა გაწუხებს, ხუთი შვილი მყავს, ერთი შენ და ოთხი მეო; მისცა შვილი ფაშკუნჯმა და უთხრა, თუ რამე გაგიჭირდეს შემატყობინეო, მოიყვანა ფაშკუნჯის შვილი, გასჭრა, აქამა გულ-ღვიძლი დას. და წამოდგა, ვითომდა მარგო და მოვრჩიო. მეორე დღეს გულ დამშვიდებული კიდევ სანადიროდ წავიდა ყმაწვილი, მისი და და მგელ-კაცა კიდევ ერთად შეიყარნენ, ქალმა კიდევ დაუწყო მგელ-კაცას: გინდა თუ არა, მოკალი ჩემი ძმაო. მგელ-კაცამ უთხრა, რა ვქნა, მე ვერ მოვკლავ ჩემი ხელით.

ღეთისთვის ფიცი მიმიციაო; მერე წავიდა და საიდგანლაც მოიტანა ერთი საარაყე ქვაბი და ერთი მსხვილი ჯაჭვი, და უთხრა ქალს! აი ეს ჯაჭვი, შენი ძმა რომ მოვიდეს საღამოთი, სანამ დაღლილი იყოს, გამოჰკითხე, რაში აქვს ძალ-ღონე, მოტყუებით მკლავები ერთმანეთზედ მიუყარ ამ ჯაჭვით, მერე მე დამიძახე და, რაც გვინდა, იმას უზამთო. მართლაც მოვიდა საღამოზედ დაღლილი ყმაწვილი. და მიეგება ალერსით, სკამზედ დაჯდა თუ არა, პატარა ხანს შემდეგ დამმოიტანა ჯაჭვი და უთხრა ძმას თვალთ-მაქცობით: ძმაო, გენაცვალოს და, სულ გარედ გადინხარ უდაბურ ალაგას, ჩადინხარ საკვირველ მამაცობას და მე კი არ ვიცი, რა ღონე და რა შეძლება გაქვს, აბა მოდი, ამ ჯაჭვით ხელები შეგვიკრა, გასწყვიტავ თუ არა, ვნახო მეც შენი ღონეო. ახლა ძმამ უთხრა: დაო ჯან, ძრიელ დაღლილი ვარ, თავი დამანებე, ეხლა და ხვალ რასაც მეტყვი, აღვისრულებო. არაო, არ მოეშვა და, ეხლა უნდა მაჩვენო შენი ღონეო. ძმამაც ხათრი არ გაუტეხა, ადგა გაშალა ყმაწვილმა მკლავები, ხელის გულები ერთმანეთზედ მიაკრა დამახვიე ჯაჭვი მკლავებზედაო. დამ დაახვია, გასწია ყმაწვილმა და გაგლიჯა ჯაჭვი; ისე რაც უნდა იყოს გავგლევჯავო, უთხრა ძმამ. მაშ როგორ ვერ გაჰგლიჯავო, აბა ერთი შეგვიკრაო. მაშინ დაიკრიფა გულ-ხელი ყმაწვილმა, და უთხრა დას: აბა ეხლა შემეიკარიო. დამ შეუყრა მკლავები ჯაჭვით, ყმაწვილმა გასწია და ვერ გაგლიჯა. აბა რაც ძალი და ღონე გაქვს, გასწიეო. გასწია ყმაწვილმა, ჯაჭვმა სულ ხორცები წააგლიჯა და სისხლი წასკდა, ვერ გაწყვიტეო? უთხრა დამ. ვერა, დაო, ვერა ხედავ სისხლი წამსკდა, გამიხსენიო; ვერ გაწყვიტეო, კიდევ ჰკითხა ქალმა. ვერა, დაო, გამიხსენი ხელებიო. იმ

საათში დაუძახა დამ მგელ-კაცას. მგელ კაცმა შემოარბენინა, აიღეს საბრალო ყმაწვილი, ჩასვეს ხელეზ გაკრული საარაყე ქვაბში, გადუღლეს თავი ფისით და მისცეს ზღვას. საბრალო მისმა ერთგულმა ძაღლებმა, დაინახეს თუ არა პატრონი, მისდიეს ყმუილით ნაპირ-ნაპირ. ზღვამ ატარა-ატარა ქვაბი ერთ კუნძულში მიიტანა, მიაგდო და დააყენა. ძაღლები დადგენ, უცქირეს და იყმუვლეს. მერე მოაგონდა ღორის სიტყვა, რომ უთხრა ყმაწვილს, თუ რამე გაგიჟირდეს, მაცნობეო, მაშინვე ერთი ძაღლი ღორთან გაიქცა და მეორე იქ დარჩა ყარაულად. ძაღლი მივიდა ღორთან, ღორმა შეხედა თუ არა, იცნო და სთქვა. უთუოდ რაღაც ამბავია ჩემი ძმობილის თავსაო, და უთხრა ძაღლს: ირემთან იყავიო? ძაღლმა უთხრა თავის გაქნევით, არას ნიშნად, მაშ წადი შეატყობინე ირემს და მეც მოვდივარო. ძაღლი მივიდა ირემთან, ირემმაც რო დაინახა, იცნო და ჰკითხა. ფაშკუნჯთან იყავიო? ძაღლმა თავი აუქნია არას ნიშნად, მაშ წადი შეატყობინე და მეც მოვდივარო. ძაღლი ახლა მივიდა ფაშკუნჯთან, ფაშკუნჯმა დაინახა თუ არა, მანაც იცნო. ის იყო ფასკუნჯს ერთი შეკაზმული რაში მოემზადებინა ძმობილისთვის საჩუქრად, იმ საათში ფაშკუნჯმა რაში და ძაღლი შეისხა ფთებზედ და გასწია ზღვისაკენ. მივიდა, ნახა რომ ღორი ეწვეება ეშვით და ვერა სწვდება ქვაბს, ხან ირემი რქით და ვერც ის სწვდება: მერე ფასკუნჯმა უთხრა, გამოტანით კი გამოვიტან, მაგრამ ვერ გავტეხავ ქვაბსაო. ახლა ღორმა სთქვა, ოლოდ შენ კი გამოიტანე და სულ ლუკმა-ლუკმად ვაქცევო. მაშ, კარგო, შეფრინდა ფასკუნჯი ზღვაში, წამოუქროლა ქვაბს და ცივ-ცივად გადმოაგდო ქვაბი ნაპირს ისე, რომ ყმაწვილი არც კი შენძრეულა შიგ.

მაშინვე მივარდა ღორი და სულ ლუკმა-ლუკმა აქცრა
ქვაბი, ჩახედეს, ნახეს, რომ ყმაწვილს გული წასვლია,
მკლავები დასივებია და ჯაჭვი შიგ ჩასჯდომია ხორცში.
ღორი ეწვალა, როგორც იყო მოავლო ჯაჭვს კბილი
სიფრთხილით, ისე რომ ხორცისთვის არ მოეწვლო კბი-
ლი, მოუჭირა და კნაწა გაადინა ჯაჭვს. გაეხსნა ყმაწვილს
ხელი. დაუშაშრეს დასივებული მაჯები, შეუხვიეს. და მე-
რე ყმაწვილმა დიდი მადლობა გადაუხადათ თასკუნჯმა,
რაში აჩუქა ყმაწვილს და გამოემშვიდობენ. ახლა უთხრა
თავის ერთგულ ძაღლებს ყმაწვილმა: აბა, ჩემო ერთგუ-
ლებო, ერთი ეს სიკეთეც მიყავით, როგორმე ჩემი მშვილდ-
ისარი იქნება მომიტანოთო, ძაღლები წავიდნენ და ქობს
გარშემო დაიწყეს ტრიალი. დაინახა თუ არა ყმაწვალის
დამ, გამოუარდა და დაუშინა ქვები და დაუწყო
ლანძღვა: «წადით, საცა თქვენი პატრონი ჩაიხლრჩო, თქ-
ვენც იქ ჩაიხრჩვითო». საბრალო ძაღლები მაინც არ
მოეშვნენ, იმდენი უთვალთვალეს, სანამ ქალი გარედ
გავიღოდა. მერე შეცვივდნენ სადგომში, მოიტაცეს ისარ
მშვილდი და მიუბრუნნეს პატრონს. ყმაწვილმა ღმერთს
მადლობა შესწირა, პირჯვარი გადიწერა, შეჯდა თავის
რაშხედ და გასწია ქობისკენ. მივიდა და შეხედა, რომ
მისი და და მგელ-კაცა ერთმანეთს ეხვევიან. აღარც
აცვივა და აღარც აცხელა, სტყორცნა ისარი და დაც
მოკლა და მგელ-კაცაც. იქიდგან გამობრუნდა უკან თა-
ვისი ერთგული ძაღლებით და გაუდგა ერთ ტრიალ მინ-
დორს, რომ მიდის ამ ტრიალ მინდორზედ ყმაწვილი,
ისე დაცხა-დაცხა, რომ საბრალო ძაღლებმა, თითო ადგი
ენები წამოჰყარეს. გახედა მერე ყმაწვილმა და ერთგან
აღსვის ხე დაინახა, მიბრუნდა, იქ გადმოხტა, რაში მიაბა
და წამოწვა ჩრდილში. ყმაწვილს დაღლილობამ და სიც-

ხემ ძალა დაატანა და მიიძინა; ძაღლები წყურვილმა შეეხებოდა წუხა, წავიდნენ, იქეთ-აქეთ მიირბინ, მოირბინეს და იპოვნეს წყარო, წყალი დალიეს, და შემდეგ გაიბანნენ; ამოვიდნენ თუ არა წყლიდან ძაღლები, ოქროს თბით შეიმოსნენ, წამოვიდნენ, ნახეს, ყმაწვილს ისევ ეძინა. ძაღლებმა გამოალვიძეს ყმაწვილი. შეხედა ყმაწვილმა ძაღლებს და დიდათ გაჰკვირდა. შემდეგ ძაღლები გაუძღვნენ წინ და მიიყვანეს წყაროსთან. ყმაწვილმა ნეკი ჩაჰსდო გასაშინჯად წყალში, ვნახოთ, რომ ოქროს სალტა შემოეკრა ნეკზედ. ყმაწვილი გაჰკვირდა, შემდეგ დაიბანა თავი, თმა ოქროს თმად ექცა, გაიხადა ტანისამოსი, სულ ოქროთი შეიმოსა, მერე მოხსნა რაშს იარაღი, გაავლო წყალში—წყაროში და ოქროთი შეიმოსა ფაფარი, ძუაც დაუსველა რაშს და ოქროთი შეიმოსა, ერთი სიტყვით ოქროთი შემოსილი ყმაწვილი გაუდგა გზას; მიდის და თან მიანათებს, იარა—იარა და მიადგა ერთს გორას. შეხედა, რომ მეცხვარეს ცხვრის ფარა გადმოუშლია ჯორაზედ, ჩამოწოლია ჩომბახს და ლიღინებს. მივიდა ეს ყმაწვილი და დაუძახა მეცხვარეს; მეცხვარემ დაინახა თუ არა ყმაწვილი, რომ ოქროში ბრწყინავდა, პირჯვარის წერა დაიწყო, ეგონა წმინდა გიორგიაო. დაუძახა ყმაწვილმა მეცხვარეს, ცხვარს არ გაყიდო? რა გაყიდვა მინდა, შენი მადლის ჭირიმე, რამდენიც გნებავს მიირთვიო. არა შეილო, მე უფასოდ არა მინდა რაო, მოიყვანე ერთი ცხვარი, რაც ღირს, ფასი მიიღე, დამიკალი და ხორცი შენ და ფაშვი მეო; მეცხვარეს დააკვლევინა ყმაწვილმა ცხვარი. ხორცი იმასვე დაუგდო, ფაშვი წაიღო და გამომშვიდობების დროს, ჰკითხა მეცხვარეს: აქ ახლო-მახლო-ან სოფელი ან ქალაქი ხომ არსად არისო? როგორ არა, შენი მადლის ჭირიმე, ე მაგ გორას გადაივლი თუ არა,

ერთი დიდი ქალაქია და ხელმწიფეც შიგ მაგ ქალაქში
სცხოვრობსო. ყმაწვილი გაუდგა გზას, ავიდა გორაზედ;
გორაზედ ერთი უხარ-მაზარი ქვა იდო, ასწია იმ ქვას,
რაშის მორთულობა და თავის ოქროთი შემოსილი ტა-
ნისამოსი ქვას ქვეშ ამოსდო, რაში და ძაღლები გაუშვა
და უთხრათ: როცა ეს აღვირი დავაჩხაკუნო, აქ გამოც-
ხადდითო. თვითონ ცხვრის ფაში წაიკრა თავზედ, რომ
ოქროს თმა-ქოჩორი არ გამოჩნდესო, გასწია და შევიდა
ქალაქში. ყმაწვილმა იარა და მივიდა ხელმწიფის სახლში.
კარის კაცს ჰკითხა: დიდებულ ხელმწიფეს მოჯამაგირფ
ხომ არ უნდაო? — როგორ არაო, უთხრეს. შევიდნენ. მოა-
ხსენეს ხელმწიფეს და დაიყენეს მებაღედ ეს ყმაწვილი.
ყმაწვილი ბაღს მშვენივრად ინახავდა, ერთის სიტყვით
ბაღში გაუჩენელს აჩენდა. ერთხელ გააკეთა მშვენიერი
ნობათი ამ ყმაწვილმა და ხელმწიფეს მიართვა. ხელმწი-
ფეს ჰყვანდა სამი ქალი, ორი ქალი თითქმის ხანში იყვ-
ნენ შესულნი, და მესამე კი ყმაწვილი იყო; ქალებმა
ნობათი ძრიელ მოიწონეს და სთქვეს: ამდენი მებაღე
გვეყოლია და ასეთი ხილი, ასეთი ნობათი არც ერთს
მებაღეს არ მოუერთმევიანო, და მოდი ერთი გავიაროთ
ბაღში და ვნახოთ, რა ხეზედ ასხია ეს ხილიო, უთხრეს
ერთმანეთს ქალებმა. მართლაც გამოსთხოვეს მამას ნება
და წავიდნენ ბაღში, ქალები ცალ-ცალკე მხარესკენ წა-
ვიდნენ. უნცროსმა ქალმა იმდენი ჰქნა, რომ მება-
ღის ქოხისკენ წავიდა. მივიდა, ნახა, რომ ყმაწვილს დას-
ძინებია (მებაღეს) და ცხვრის ფაშვი ცოტა გვერდზე
მოქცევია; ქალმა შეამჩნია, რომ რაღაც უბრწყინავდა.
მივიდა ქალი ნელა, ცოტა კიდევ გადუწია ფაშვი და ნა-
ხა ოქროს ხუჭუქიანი თმა. აქამდინ კი ქაჩალ მებაღეს
ეძახდნენ ყმაწვილს. მაშინ გამობრუნდა ქალი. მოგლიჯა

სამი კიტრი—ერთი სულ ყვითელი, მეორე ცოტათი
ვითლებული და მესამე მწვანე. წამოიღო ეს კიტრები, მოი-
ტანა, დაუწყა მამას და უთხრა, გამოიციან, რას ნიშნავს
ესენიო. შელმწიფემ ბევრი იფიქრა, მაგრამ ვერ გამოიცი-
ნო, მერმე დაუძახა თავისს მოხუცს ვეზირს და უთხრა:
აი ასე არის საქმე და რას იტყვიო, ვერა გამიგია რაო.
ახლა ვეზირმა უთხრა: დიდებულო ხელმწიფევ, ეგ სამი
კიტრი ნიშნავს შენს სამს ქალს; ეს ორი ყვითელი კიტ-
რი იმისი ნიშანია, რომ დრო გადასვლიათ და მესამეს
ეხლა დრო აქვს და თხოულობენ გათხოვებასაო. მაშინვე
გასცა ბძანება ხელმწიფემ, შეჰყარა თავის დიდებულნი
კაცნი, გაუმართა ნადიმი, მერე უთხრა თავის ქალებს:
აბა, შევიღებო, ვისაც ვინც გინდათ, გამოირჩიეთო. უფ-
როსმა ქალებმა ამოირჩიეს თავიანთის: ერთმა ნაზირი
და მეორემ ვეზირი; ეს უნცროსი, აუვლის და ჩამოუვ-
ლის ხალხს, აუვლის და ჩამოუვლის. მერე მამამ უთხრა:
რა ჰქენი, შევილო, არავინ მოგეწონაო? ახლა ქალმა: რა
ვჰქნა, მამავ, მე ვინც მინდა, ის აქ არ არისო. მაშინვე
დაუძახა კარის კაცთ ხელმწიფემ და უთხრა: ხომ აღა-
რავინ დაგრჩენიათ კიდევ მოსაწვევიო; არავინ, თქვენი
ჭირიმიე, დიდებულო ხელმწიფევ, მხოლოდ ერთი თქვენი
ქაჩალი მებაღე არ გახლავთ აქაო, წადით, ჩქარა მოიყვა-
ნეთო, ბძანა ხელმწიფემ. ქაჩალი მებაღე მოიყვანეს, გზა-
ზედ მებაღეს კურდღლის ბაქია დაეჭირა და უბეში ჩაე-
სო. ქალმა დაინახა თუ არა მებაღე, წავიდა მისკენ, მაგ-
რამ დაუპირდაპირდა ქაჩალ მებაღეს და შედგა. მამამ
შენიშნა ეს. მერე ჰკითხა ქალს: რაჰქენი შევილო, არ მო-
ვიდა კიდევ, ვინც შენ გინდაო? აქ არის მამა, მაგრამ რა-
ღაც უზის უბეში და ვერ მიმიბედნია, მეშინიანო; ახლა
მამამ: ნუ გეშინია, შევილო, დახუჭე თვალები და ჩაუვარდი

კალთაშიო. მართლა დახუჭა თვალი ქალმა, გაექანა და ჩაუვარდა ქაჩალ მებაღეს კალთაში. ოჰ! ღმერთმა თქვენ კარგი მოგცეთ, დაინახეს თუ არა, ამოდენა ხალხმა შეჰქნა კიჟინა; რა ჰქნა, ქაჩალ მებაღე აირჩიაო. რაღა იქნებოდა, უფროს სიძეებს კი დიდი ქორწილი გადუხადა ხელმწიფემ, მაგრამ ეს უნცროსი სიძე-ქალი დაითხოვა და ერთი უბრალო საქათმე მისცათ საცხოვრებლად. გავიდა დრო, გახდა ხელმწიფის ცოლი ავად, მკურნალებმა რომ ვეღარ უშველეს რა, მერე ასწავლეს, რომ ირმის რძე მოარჩენს მაგისტანა ავადმყოფსაო. რასაკვირველია ხელმწიფემ მაშინვე დაუძახა თავის უფროს სიძეებს, მისცა ჯარი და გაგზავნა ირმის რძის საშოვნელად. ესენი რომ წავიდნენ, მერე ქაჩალმა მებაღემ ე. ი. უნცროსმა სიძემ უთხრა თავისს ცოლს: ადგე, წადი ერთი ცხენი სთხოვე მამაშენს, რომ მეც წავიდე, იქნება მე ვიშოვნო ირმის რძეო; მართლა წავიდა ქალი და უთხრა მამას, მოიტა მამი, ერთი ცხენი ჩემს ქმარსაც მიეცი, ისიც წავიდესო. ქალი მამამ სასაცილოდ აიგდო; შენი ქმარი აქ ხომ საკვირველ ამბებს სჩადის და, იქ რომ წავიდეს, რასაკვირველია, ქვეყანას გადააბრუნებსო. ახლა ცოლმა უთხრა ქმარს (ხელმწიფეს), მიეცი, კაცო, ერთი ცხენი ვითომც არ გყოლია, რა იქნებაო. რაღა იქნებოდა, გამოუყვანეს ერთი კოჭლი ცხენი და მისცეს ქაჩალ მებაღეს. ესეც შეჯდა და ჩაქ-ჩაქით და კოჭლობით გაუდგა გზას, ბაზრისკენ რომ ჩაიარა, ბაზრის ხალხმა დასცეს კიჟინა, ზოგი დამპალ საზამთროს, დამპალ ვაშლს ესროდა და ზოგი რას. ქაჩალ მებაღემ ყურიც არავის უგდო. ჩაიარა ბაზარი, იარა-იარა და მივიდა იმავე დიდ ქვასთან, სადაც ჰქონდა თავისი რაშის იარაღი და თავისი ტანისამოსი. ასწია ქვა. გამოიღო აღვირი. დააჩხაკუნა თუ არა, მოვარ-

დენ იმ საათს რაში და ორივე ძაღლები. ქაჩალ
კოჭლი ცხენი ძაღლებს ჩააბარა, უყარაუღეთ ჩემ ამოსვ-
ლამდინაო, თვითონ შეიმოსა თვისებურად ოქროში
შეჭედნილ ტანისამოსში, შეკაზმა რაში და მოახტა ზედ,
მოპკურცხლასაჩქაროდ ცის ელვასავით და ჯერ შუა გზა
არ ჰქონდათ გავლილი მის ქვისლებს, ისე მოეწია უკან;
აბა იმათ რა იცოდენ, თუ მათი ქვისლი იყო. რომ გაუქ-
როლა გვერდით, მისმა ქვისლებმა და ჯარმა ქუდები იძრეს
და პირჯერის წერა დაიწყეს, ეგონათ ან ქრისტეა ან
წმინდა გიორგიო. იარა-იარა ქაჩალ-მებაღემ და მივიდა
თავის ძმობილ ირემთან, მისი ძმობილი ირემი იყო ირემთ
ხელმწიფე, მივიდა თუ არა. უთხრა: არიქა ჩქარა, შეაგ-
როვე შენი საბძანებელი ირემები, თორემ ორი დასტა
ჯარი მოდის ხელმწიფის გამოგზავნილი და დაგიხოცავენ
ირმებსაო. ირემი მაშინვე ერთ დიდ ქვას დაადგა, ქვა
შეინძრა, ვნახოთ, მორბიან ყველა მხრიდგან ირემები და
შეიკრიბნენ ერთ ბაკში. მხოლოდ ერთი კოჭლი ირემი
უკან დარჩენილიყო და ესეც რაც ძალი და ღონე ჰქონდა
მორბოდა. ეს კოჭლი ირემი იპოვნეს ხელმწიფის გამო-
გზავნილმა ჯარმა, გამოედევნენ უკან ერთი ჰაი-ჰუით და
ის იყო, რომ უნდა დაეჭირათ, ისე კიდევ შემოერია
ისიც ირმის ჯოგს. რა იქნებოდა, ორი ქვისლი თავისი
ჯარებით მოადგენ ირმის ჯოგს შეხედეს რომ ქაჩალ მე-
ბაღე ირმის ჯოგში დაიარება არხეინად; ქაჩალ მებაღე
გამოვიდა, მიეგება ჯარს და უთხრა თავის ქვისლებს:
«რა გინდათ, რისთვის გარჯილხართო», ამათ ქუდები მოი-
ხადეს, პირჯვარი დაიწერეს და უთხრეს: «ესე არის საქმე,
შენი მადლის ქირიმე, ესე და რძისთვის გიახელითო». ძა-
ლიან კარგო, უთხრა ქაჩალ-მებაღემ, მაგრამ თუ უფ-
როსი უკანა ბარძაყზედ ჩემი რაშის დამლას დაიკრავთ

უნცროსი მარჯვენა ყურის ბიბილოს მომაკრვენებთ, ხომ მოგცემთ ირმის რძეს, თუ არა და არაო. მეტი რა გზა ჰქონდათ, დასთანხმდენ. მაშინვე ქაჩალ-მებაღე შევიდა ირმის ჯოგში, მოუწველა ერთი კოკლი ირმის რძე და მისცა და გამოისტუმრა. შემდეგ შევიდა ისევ ჯოგში, მოწველა ირმის რძე, რომელიც ნამდვილად მარგებელი იყო, შეჯდა რაშხედ, წამოიღო რძე და წამოვიდა. ერთი გაუტია თავის რაშს და მოეწია თავის ქვისლებს. იმათ დაინახეს თუ არა, კიდევ პირჯვრის წერა დაიწყეს. ქაჩალ მებაღე მოვიდა თავის ქვასთან გადმოხტა რაშიდან, მოცვივდნენ მისი ერთგული ძაღლებიც და მოუყვანეს კოკლი ცხენიც. ქაჩალ მებაღემ ტანისამოსი გაიხადა, შეინახა ქვას ქვეშ, შეჯდა თავის ჯაგლაკ კოკლ ცხენზედ, წამოვიდა ჩაქ-ჩაქით, მოვიდა შინ. მის უფროსს ქვისლებს მოუტანიათ რძე და უთქვამთ ხემწიფისათვის, რომ ამდენ და ამდენ თუმნად ვიყიდეთო; დაუღვევია ხემწიფის ცოლს, მაგრამ არაფერი არა ურგია რა. ახლა ქაჩალ მებაღემ უთხრა ცოლს, წადი ერთი, წაუღე დედაშენს ეს რძე და დაღვევინე, იქნება არგოსო. მართლაც, ამ ქალმა წაიღო, მიიტანა რძე და უთხრა დედას: აბა დედი, ეს რძე ჩემმა ქმარმა მოიტანა და ნახე, იქნება გარგოს რამეო. უფროსმა დებმა სასაცილოდ აიგდეს და უთხრეს: „წადი, დაიკარგე აქედან, შენი ქმარი რა არის, რომ მისი მოტანილი რძე რა უნდა იყოსო? ალბად, მანდ ვინმეს ძროხას მოსწველიდა ეგ უხვირო, და ის მოუტანიაო“. ხემწიფის ცოლმა მაინც მოისურვა, მოიწაფა ლიტრით რძე. ცოტა დალია თუ არა, სულ მორჩა, განთავისუფლდა. ოჰ, გაუკვირდათ ძლიერ და დიდის საჩუქრით გაისტუმრეს დედ-მამამ თავიანთი უნცროსი ქალი. გა-

ვიდა დრო-ჟამი, ხემწიფეს მოუხდა სხვა ხემწიფესთან
ომი; მან დიდი ჯარით გაგზავნა თავისი უფროსი სი-
ძეები საომრად. ახლა კიდევ უთხრა ცოლს ქაჩალ მე-
ბაღემ: წადი ერთი, გამომიტხოვე მამაშენს ერთი ცხენი
და მეც წავალ ჯარში საომრადო. ქალი მივიდა მამას-
თან და უთხრა: მამი, მიეცი ერთი ცხენი ჩემს ქმარ-
საც, წავა ისიც ომში, იქნება ცოტა რამ შემოგეშვე-
ლოთო. გაიგონეს თუ არა იქ მყოფებმა, და თვითონ
მამამაც, სასაცილოდ აიგდეს უნკროსი ქალი: წადი
აქედან მოგეშორდი, სირცხვილით როგორ უნდა გავუ-
რიო ჯარში შენი ქმარიო. მიცა ხელმწიფემ ერთი კო-
ჭლი ცხენი, და ქალმაც წამოუყვანა თავის ქმარს. ქა-
ჩალ მებაღე კიდევ შეჯდა კოჭლ ცხენზედ და ჩაიარა
ბაზრისკენ. დაინახეს თუ არა ბაზრის ხალხმა, დასცეს
კიჟინა, ზოგი რას ესროდა და იგდებდენ მასხარად.
მან მაინც ყური არ უგდო, გაიარა თავისთვის, მივი-
და კიდევ თავის ქვასთან, ასწია ქვას, გამოიღო, დააჩ-
ხარუნა აღვირი თუ არა, მოვარდა რაშიც ძაღლებით;
მაშინვე შეიმოსა თავისებურად, კოჭლი ცხენი ისევ
თავის ერთგულ ძაღლებს მიაბარა, მოახტა რაშს და
მოჰკურცხლა. იარა იარა და მივიდა იქ, სადაც თავისი
სიამირი ომობდა. ის იყო უნდა დამარცხებულისყო
მტრისგან, რომ ჩაერია ქაჩალ მებაღე, საითაც კი გაუ-
ტია თავისს რაშს, სულ ღობესავით ჰფინა მტერი. ეს
რომ დაინახა მისმა სიამირმა—ხემწიფემ, სთქვა გუნება-
ში: ღმერთო, მადლობა შენთვის, ეს უთუოდ დამხმარე-
ანგელოზია, ღმერთმა გამომიგზავნა მაშველადო;
დადგა და დაიწყო პირჯვრის წერა და ლოცვა. ამ
ქაჩალ მებაღის შველით გაიმარჯვა მისმა სიამირმა. მე-
რე რომ გათავდა ომი, ქაჩალ მებაღე მობრუნდა უკან

და თავის ხმაღს რომ აგებდა ბუდეში, ამ დროს სისავე ხმლით ცოტა ხელი გაიჭრა; დაინახა თუ არა ხელმწიფემ, გაქანდა მაშინვე, ამოიღო თავისი ჯიბის ბაღდადი და შეუხვია დაკრილი ხელი. ქაჩალ მებაღემ ისევ თავისებურად მოსხლიტა თავისი რაში და მოვიდა თავის ქვასთან, გადმოხტა ისევ, ჩაიცვა თავისი ძველი ტანისამოსი, გაუშვა რაში და ძაღლები, გამოგლიჯა რაშს ძუა და უთხრა: როცა ეს ბეწვი დავტუსო, მაშინვე გამოცხადდი ჩემთანაო. შეჯდა ისევ კოქლ ცხენზედ და გაუდგა გზას. მივიდა შინ, წამოწვა ტახტზედ და მიეძინა. მძინარეს დაკრილი ხელი გადმოუარდა გვერდზედ, ცოლმა დაინახა, შეხედა ხელზე და იცნო, რომ მისი მამის ბაღდადით ჰქონდა ხელი შეხვეული მის ქმარს; გამოიღვიძა თუ არა ქაჩალ-მებაღემ, ცოლმა ჰკითხა: ვინ მოვცა მამი-ჩემის ბაღდადი შენაო. ქაჩალ-მებაღემ ყველაფერი უამბო ცოლს რაც ვარდახდა და როგორც შეუხვია ხელმწიფემ ხელი. ქალსაც რასაკვირველია ძრიელ ესიამოვნა, რომ გაიგო თავისი ქმრის გარემოება. ხელმწიფე ომიდან რომ დაბრუნდა გამარჯვებული, შეჰკრიბა თავისი დიდ-კაცობა, ნაზირვეზირნი და წვეულობა გაუმართა. აბა ქაჩალ-მებაღეს და მის ცოლს ვინ ახსენებდა? ეს რომ გაიგო ქაჩალ-მებაღემ, შეიხსნა ხელმწიფის მოცემული ბაღდადი, მისცა ცოლს და უთხრა: წადი მამი-შენის სახლში, როგორც იყოს შედი, ნებით არავინ გათამაშებს და, როცა შენმა უფროსმა დებმა ითამაშონ და დადგნენო, მაშინვე აღარავის დააცალო, გადაერიე შენც, ამოიღე ეს ბაღდადი, გაშაღე და დაიწყე თამაშობაო. მართლა კალი ასე მოიქცა, როგორც ქმარმა დაარბია. დარბაზში ითამაშეს უფროსმა დებმა. დადგნენ თუ არა

უფროსები, გაიკრა ხელი ჯიბეს უნცროსმა და, ამოიღო სისხლიანი ხელსახოცი, გაშალა და დაიწყო თამაშობა. მამამ, ე. ი. ხელმწიფემ დაინახა თუ არა ბაღდადი, დააყენა თავისი ქალი და გაჯავრებით შეუტია: შე ასეთო-ისეთო, ვინ მოგცა შენ ეგ ბაღდადიო? ჩემმა ქმარმა მოიტანა, შენ რომ ხელი შეგეხვიაო, უთხრა ქალმა. შენს ქმარს იქ რა უნდოდა, მე მაგითი ღვთისგან გამოგზავნილ ანგელოზს შევუხვით ხელი და შენ, შენს ქმარს იმას აბადლებო?—დაუწყო ჯავრობა. ახლა ქალმა უთხრა: რას მიჯავრდები მამი, თუ არა გჯერა, გაგზავნე კაცები ჩვენს ქობში და მოაყვანინე შენი სიძეო; მართლაც ოთხი კაცი გაგზავნა ხელმწიფემ ქაჩალ-მებაღის მოსაყვანად; ქაჩალ-მებაღეს დაუძახნია რაშისთვის და თავისი ძაღლებისთვის, მოუტანინებია თავისი ბრწყინვალე ტანისამოსი, ჩაუცვამს, წამოაწოლილა ტახტზე და დასძინებია. მოვიდნენ ხელმწიფის გამოგზავნილი კაცები, შეაღეს ქობის კარი, შეხედეს, რომ ქაჩალ-მებაღე ოქროში ბრწყინავს. იმათ ანგელოზი ეგონათ, დაისწერეს პირჯვარი და გაბრუნდნენ უკან. მივიდნენ ცარიელნი ხელმწიფესთან და უთხრეს: ესე იყო შენი ჭირიმე, ქაჩალ-მებაღე ვერ ვიპოვნეთ, მარტო ერთი ანგელოზი თუ რაღაც იწვა ქობშიო. როგორ თუ ანგელოზიო, შეუტია ხელმწიფემ, წადით ჩქარა, უთხარით, რომ მოეთრეს; თუ არ წამოვიდეს, წამოათრიეთო. მივიდნენ ხელ-მეორედ, შეიხედეს კიდევ ქობში, ისევ ისე ბრწყინავდა მწოლარე. ეს კაცები კანკალით შევიდნენ შინ, ყმაწვილმაც გამოიღვიძა და ჰკითხა ყმაწვილებს, რა გინდათო?—არაფერი, შენი მადლის ჭირიმე, ხელმწიფე გეძახის, თუ შეიძლება მობძანდითო. მაშინვე მოახტა ქაჩალ-მებაღე რაშს, გა-

იყოლა ძაღლები და ელვასებრ გაჩნდა ხელმწიფის კარ-ზედ. გაივლის და გამოივლის სასახლის წინ. ხელმწიფემ გადმოჰხედა, გამოგზავნა რვა-ათი მეჯინიბე რაშის დასაქერად, ჩამოსარმევად. ქაჩალ-მებაღემ განგებ მისცა რაში; რაშმა გაიქნია აღვირი და ათივე გადაჰყარა აქეთ-იქით. მერე ყმაწვილმა გამოართვა რაში, მისცა ძაღლებს და ძაღლებმა გაატარ-გამოატარეს; შემდეგ ყმაწვილი შევიდა დარბაზში. ყველანი სიფრთხილით და მოკრძალებით თავს უკრავენ. ხელმწიფემაც მოკრძალებით ჰკითხა ქაჩალ-მებაღეს: ვინა ბრძანდებით თქვენაო?—მე თქვენი უნცროსი სიძე ვარო, უპასუხა ქაჩალ-მებაღემ. ხელმწიფე მეტად გაჰკვირდა. მერე მოახსენა ამ ყმაწვილმა: ხელმწიფევ, ირმის რძისათვის რომ გაგზავნეთ თქვენი სიძეები, საიდან მოიტანესო? —იყიდეს ამდენ ათას თუმნადო, უპასუხა ხელმწიფემ. მაშ, თუ შეიძლება, გაუსინჯეთ უფროსს სიძეს ბარძაყი და მეორეს ყურის ბიბილოო. მაშინვე დაუძახა უფროს სიძეს. თუმცა ძლიერ უარზედ იდგა, მაგრამ ძალით მიიყვანეს რაშთან, გაუსინჯეს ბარძაყი, და სწორედ მოუვიდა რაშის უკანა ფეხის დამლა. ახლა დაუძახა მეორე სიძეს. მას ქუდი მოექცია გვერდზე, მოჭრილი ყურის ბიბილოსკენ, არ გამომიჩნდესო. მოიხადე ქუდიო და არ იხდის. მერე ძალად მოახდევინეს, ამოიღო ჯიბიდან ბიბილო ქაჩალ-მებაღემ, დაატოლეს და დარწმუნდენ, რომ მისი იყო. მაშინ უამბო აქამდე ქაჩალ-მებაღედ წოდებულმა, როგორც მისცა რძე ქვისლებს

და რაც სხვა რამე მოიმოქმედა, ყველაფერი. ხელმწი-
ფე დიდად გახარებული დარჩა. რომელიც კარგი სასა-
ხლეები ჰქონდა, უნცროსს სიძეს დაულოცა, და უფ-
როსი სიძე-ქალები მოსამსახურედ დაუყენა... ნათქვა-
მია, რომელმაც უფრო მოითბინა, ის უფრო ცხონ-
დაო, ისე მოუვიდა ქაჩალ-მეზაღესაც. კირი იქა, ლხინი
აქა, ქატო იქა, ფქვილი აქა.

იმ ჰერთა სია, რომელთან კვსაგნებათ 1899 წლის
„კრებულა“.

დ. აბაშა.

1. ავალიანისა, ელენე დიმიტრის ასული.
2. დოლიძე, ბაგრატ ივანეს ძე.
3. ქანტურია კლემენტი, მღვდელი.

დ. ახალ-სენაკი.

1. გამზარდია გიორგი.
2. გვანცელაძე ი. ს.
3. კახიანისა, ნადეჟდა სერაფიონის ასული.
4. მატარაძე, სპირდონ ანდრიას ძე.
5. ქავთარაძე, გიორგი ლევანის ძე.
6. ყიფიანი სამსონ გ.
7. ხუხია ლევან (ს. ხობი)

ახალ-ციხე.

1. ქართული სახალხო წიგნთ-საცავი.
2. ულის სახალხო წიგნთსაცავი.
3. ბურჭულაძე, გრიგოლ იესეს ძე.
4. გამრეკელისა, მარიამ გრიგოლის ასული
5. გიორგობიანი, აფინოგენ სიმონის ძე.
6. მაისურაძისა, სოფიო პეტრეს ასული.
7. მეფისოვისა, მაგდალინა პეტრეს ასული.

8. შალიკოვი, თ.დი კოსტანტინე.
9. ქუჭულაშვილი სიმონ, მღვდელი.

სად. ავჯალა

1. ახალ-გაზ. დამნაშავეთა თავშესაფარი.

სად. ალაბაული.

1. კალოიანი, იასონ ალექსისძე.

ალექსანდროპოლი.

1. ბეგთაბეგოვი, ივანე სოლომონის ძე თ-ღო.
2. დუმბაძე, სამსონ ანტონის ძე
3. ჟორჯოლაძე, ლავრენტი არქიფოს ძე.

არდაჰანი.

1. მალლაკელიძე, ილია ლევანის ძე.
2. ცხადაია, ანდრია დავითის ძე.

ასხაბადი.

1. წერეთლისა, ელენე მახვილის ასული.

სად. აღბულაღი.

1. ცქიტიშვილი, ტარასი ზურაბის ძე.

სად. ახტალა.

1. ერისთავი, სოლომონ სიმონის ძე.

ახტი (ერევ. გუბ.)

†. ბეგოვი რაფიელ.

სად. აქსტაფა.

1. მელაძე ანდრონიკე.
2. მიქაბერიძე, სერგი ლუარსაბის ძე.
3. ჯავახიშვილი, ვლადიმერ მიხეილის ძე.

სად. აჯიქაბული.

1. სარქიმელია, დავით გიორგის ძე.
2. სილაღაძე, სტეფანე სიმონის ძე.

ბათოში.

1. ბერძენიშვილი ე. ს.
2. გოგიტიძე, იოსებ ქაიხოსროს ძე.
3. გრიგოლია, ლევან მაქსიმეს ძე
4. დგებუაძე, ქსანტე ალექსის ძე
- †. დიღია, ბიქტორ ნიკოლოზის ძე.
6. დუმბაძე, ნიკოლოზ ანტონის ძე.
7. ეზოვი, პავლე იაკობის ძე
8. ელიავა გრიგოლ ლავრენტის ძე
9. ენუქიძე, სიმონ ზაალის ძე.
10. თაყაიშვილი, დიმიტრი ალ.
11. იმნაძე, სერგი ივანეს ძე
12. კვაჭატირაძე, თომა გიორგის ძე.
13. მიქაძე, ალექსანდრე მათეს ძე
14. მხეიძე, სეფე ივანეს ძე
15. ნადირეიშვილი გრიგოლ

16. ნაკაშიძისა, კ-ნა სოფიო ნიკოლ. ასული.

—50

17. საბახტარიშვილი, იასონ ბეჟუკის ძე.
18. ქიქოძე, ლეონიდ სიმონის ძე
19. ცერცვაძე, გრიგოლ იაკობის ძე
20. შანიძე, ნიკოლოზ ელიზბარის ძე.
21. შერვაშიძე, თ-დი პროკოპი ლევანის ძე.
22. ჭყონია, პავლე შერმადინის ძე.
23. თვართქილაძე, კონსტანტინე ჩიტოს ძე.
24. მჭედლიშვილი, ლევან ლუკას ძე.

ბ ა შ ო.

1. იაფ-ფასიანი ქართული სამკითხველო.
2. სამკითხველო დეპოსთან
3. მეძმარიაშვილი პეტრე
4. ტოროშელიძე, ნესტორ ივანეს ძე

სად. ბელაგორი.

1. კამკამიძე, დავით გიორგის ძე.
2. კიკნაძე, ივანე გ.
3. კიკნაძე, ვასილ ალექსის ძე
4. ლოლაბერიძე, ნიკოლოზ მ.

ბორჯომი

1. მონიავა, ალექსი ბეკოს ძე.
2. ჯომარჯიძე, ნიკოლოზ სიმონის ძე.

ბუხარა.

1. ბახტაძე, ერისტო დავითის ძე

ზ მ მ ი.

1. აღის სახალხო სამკითხველო
2. ბატონიონ დავიდოვი, თ-დი დავ. აღექ. ძე
3. ბატონიონ-დავიდოვი, თ-დი ვას. ედიბერის ძე
4. კაკაბაძე, აღექსანდრე დარისპანის ძე.
5. მჩაბელი, თ-დი ვასილ გიორგის ძე.

ზ მ რ ი

1. ამილახვარისა, კ-ნა ნინო კონსტანტინეს ასული (ოთარშენი).
2. გარაყანიძე, კონსტანტინე ზურაბის ძე.
3. რომანოვი, გიორგი რომანის ძე.
4. ორჯონიკიძისა, აღექსანდრა ივანეს ასული (ცხინვალი).

ზ რ ა კ ა ლ ი

- †. თარხანოვისა, კ-ნა ელისაბედ აღექსანდრეს ასული (ახალ-ქალაქი).
2. ხოვლეს უფასო სამკითხველო

ძ. ბ ა ნ ჯ ა

1. ადგიშვილი გრიგოლ.
2. ბაქრაძე, გიორგი ივანეს ძე
3. გეთაშვილი, ვასილ გრიგოლის ძე
4. გიგვაძე, სამუილ ილარიონის ძე.
5. გოგიბერიძე, იაგორ ოომას ძე.
6. გოგობია, ივანე ჩერემეხის ძე

7. დოლიძე, სოლომონ იესეს ძე.
8. ვაშაკიძე, რაჟდენ ანდრიას ძე.
9. ზალდასტანიშვილი, გიორგი შერმაზანის ძე
10. კლიშიაშვილი პლატონ.
11. კუჭუაშვილი, ივანე ნიკოლოზის ძე.
12. მაჩაბელი, მიხეილ ალექსანდრეს ძე.
13. ნოდია, თეიმურაზ მარკოზის ძე.
14. ყორდანია, იოსებ ბეჟანის ძე.
15. სიხარულიძე, ლეონტი იორდანეს ძე.
16. უშვერიძე, მიტროფანე ზაქარეას ძე.
17. ფანჯავიძე, ვასილ სპირიდონის ძე.
18. ქურხული, ზაქარია სოლომონის ძე.
- ~~19.~~ ყაზბეგიშვილი, სოლომონ დავითის ძე
20. ჩიკვინიძე, სამუილ დიმიტრის ძე.

— 100 —

21. ცხვირავაშვილი, ნესტორ იაკობის ძე.
22. ძაგანია, ნესტორ ლომკაცის ძე.
23. წერეთელი, დავით პარმენის ძე.
24. კკუასელი, ილარიონ იესეს ძე.
25. ჯუღელი, ალექსი ალფეზის ძე.
26. ლეჟავა, სიმონ კონსტანტინეს ძე
27. წერეთელი, ილია სპირიდონის ძე

სად. გერანი

1. ჯაიანი, კონსტანტინე დარისპანის ძე.

გულაუთი (სოხუმ. ოლქი)

1. ბაღდავაძე, გიორგი ესტატეს ძე.

2. მამალაძე, ივანე.
3. ჩიმაკაძე ერმალოზ

დარუბანდი

1. მენაბდე ნესტორ

ღუფითი.

1. დედაბრიშვილი, შიო ზაქარიას ძე.

სად. ევლასი.

1. კახაძე, სტეფანე დიონისის ძე.
2. მესხი, იოველ სპირიდონის ძე.

მგორლიკი (სტავრ. გუბ.)

1. მაყაშვილი, თ.დი რევაზ გრიგოლის ძე

სად. ვაკვარინო.

1. ბოკერია, დავით ს.
2. გედევანიშვილი, სიმონ ნ.
3. ლალიძე, სიმონ დ.

ჯუბდილი

1. მიურატისა, პრინცესა ანტუანეტი
2. ქანდარია, ანტონ გიორგის ძე
3. შენგელია, კონსტ. ალექსის ძე
4. ევანია, ვლადიმერ გლახუას ძე

თბილისი

1. ამილახვარი, თ-დი ივანე გივის ძე
2. ამირეჯიბი, თ-დი მიხ. ქაიხ. ძე
3. არდაზიანისა ანნა
4. არჯევანიძე, ნიკოლოზ ივანეს ძე
5. ასათიანი მიხეილ
6. აღლაძე, გიორგი დავითის ძე
7. ბარათოვისა, კ-ნა ბარბარე გი-
ორგის ასული
8. ბარბაქაძე დათიკო
9. გაბაევისა, მარიამ ზაქ. ასული
10. გაბაშვილისა, ეკატერინე რე-
ვაზის ასული
11. გაბრუაშვილი, დავით ილარ. ძე
12. გაჩეჩილაძე ლავრენტი
13. გედევანიშვილი, მიხ. აღ. ძე
14. გედევანოვი, ვლად. მიხეილის ძე
15. გოგებაშვილი, იაკობ სვიმ.-ძე
16. გოგიტიძე, ნიკოლოზ გიტოს ძე
17. გურული ფილიპე
18. დიასამიძე, ალექსანდრე ნიკ.-ძე
19. დიასამიძე, თ-დი გრიგ. ნიკ.-ძე
20. ვეგენიევისა, ელ. ივ. ასული
21. ეპიტაშვილი, დიმიტრი პეტ.-ძე
22. ვაჩნაძე, თ-დი რევაზ ქაიხ.-ძე
23. თარხან-მოურავისა, კ-ნა ბარ-
ბარე მაკარის ასული
24. თაყაიშვილი, ექვთიმე სიმ.-ძე
25. თუმანოვი, თ-დი გრიგ. ნიკ.-ძე

26. იოსელიანი, გიორგი ნიკ.-ძე
27. კარბელაშვილი, პოლ. მღვდ.
—150.
28. კარგარეთელი, მთავარ-დიაკონი
29. კარიჭაშვილი, დავით გიორ.-ძე
30. კირიონი ყ-დ სამღ. ალავერ-
დის ეპისკოპოსი
31. ლეონიდი, ყ-დ სამღ. გორის
ეპისკოპოსი
32. ლორთქიფანიძე, ვლად. ბეჟ.-ძე
33. მამაცაშვილი, კოსტ. ქრის.-ძე
34. მამინეიშვილი, ვეტიხი ბეს.-ძე
35. მაჭავარიანი, დავით პატას ძე
36. მანსვეტოვი, იაკობ ალექ.-ძე
37. მახარობელიძე, სვიმონ დიმ.-ძე
38. მგალობლიშვილი, სოფრომ
39. მელიქოვისა, კ-ნა ალექსანდრე
მაკარის ასული
40. მერკვილაძე იოსებ
41. მესხიევისა, ოლღა ნიკ. ასული
42. მესხისა, ეკატერინე გრ. ასული
43. მთვარელოვი, ნიკ. ვასილისძე
44. მჭედლიძე, ვასილ ანდრეას ძე
45. ნათაძე, ალექსანდრე ივანეს ძე
46. პაპიტოვი, ნიკოლოზ დავითისძე
47. რატიევი, ივანე გიორგის ძე
48. სათავად-აზნ. სასწავლებელი
49. სამეურნეო სასწავ. მოწაფენი
50. სარაჯიშვილი, დავით ზაქ.-ძე
51. ტირვალიძე, ვასილ ივანეს ძე

52. ფარსადანოვისა, კ-ნა დესპინე
დავითის ასული
53. ქადაგიძე დ.
54. ქართველიშვილი, გიორგი და-
ვითის ძე
55. ქუთათელაძე, არისტო ვას.-ძე
56. ქუმსიშვილი, ვასილ გრიგ.-ძე
57. ქუჩუკაშვილი შიო
58. ლოლაბერიძე, ნიკოლოზ ბეს.-ძე
59. შატბერაშვილისა, ნინო ნიკო-
ლოზის ასული
60. ჩოლოყაშვილი, თ-დი ბიძინა
ოთარის ძე
61. ჩომახოვი, გიორგი მღვდელი
62. ჩხიკვაძე ზ.
63. ცინცაძე, კალისტრატე მღვდ.
64. წერა-კითხვის საზოგადოების
I სამკითხველო
65. წერა-კითხვის საზოგადოების II
სამკითხველო
66. წერეთელი, სამსონ დარისპ.-ძე
67. წერეთელი, ვლად. ლავრ.-ძე
68. ჭავჭავანიძე, ალექსანდრე ნი-
კოლოზის ძე
69. ჭიჭინაძე, ვარლამ იოსების ძე
70. ჭიჭინაძე ზაქარია
71. ხარაევი, ილია მიხეილის ძე
72. ხელაძე, ლუარსაბ დიმიტრის ძე
73. ხუციშვილი, გიორგი აბრ.-ძე
74. ჯანაშვილი, მოსე გიორგის ძე

75. ჯაჯანოვი, რაჟდენ სოლ.-დე

76. ჯვარიშვილი, ათანასე თე-
ოდორეს ძე

77. ჯმუხაძე, დიმიტრი დავითის ძე
—200.

78. ლეყავა იოსებ

რედაქციები:

79. „ივერია“

80. „კვალი“

81. „ცნობის ფურცელი“

82. „მოამბე“

83. „კავკაზი“

84. „თბილისის ფურცელი“

თელავი

1. საზოგადო საკრებულო

2. ნაცვალაძე ვლ. პ. (ენისელი)

3. პეტრიევისა, მარიამ პეტრეს ას.

4. ფანცხავე, რომანოზ სპირიდ.

5. ხირსელისა, მარიამ დავითის ას.

6. ჯორჯაძისა, კ-ნა ვეგენია სოლო-
მონის ასული (საბუე)

თიანეთი

1. სახალხო სამკითხველო

2. ყანჩაველი, მელიტონ დავითის ძე

იუზიძე

1. ქართველი სტუდენტები

კავკაზი

1. ილურიძე ივანე

კაზიშვილი

1. გუბელაძისა ოლღა

სად. კარატავა

† ვეფხვაძე ივანე

კახი (ზაქათალის ოლქი)

1. ფურცელაძე ბესარიონ (მღვდ.)

კივი

1. ქართველი სტუდენტები
2. ბაბუნაძე, იოსებ გიორგის ძე
3. წერეთელი ვასილ

კონსტანტინეპოლი

1. მიხეილ ანდრიასი
2. ქართველ-კათოლიკეთა მონასტერი

დ. ლანჩხუთი

1. უფასო სამკითხველო
2. აკეთის უფასო სამკითხველო
3. მხეიძე ნესტორ
4. წილოსანი კირილე

სად. მარეღისი

1. ჩოჩია, ალექსანდრე ი.
2. ჯუღელი კორნელი

სად. მოლითი

1. ხარაძე, კირილე ბეჟანის ძე
2. ვეფხვაძე ფარნაოზ (მღვდ.)
3. ზუმბულიძე, ილია ა.
4. შატბერაშვილი, ნიკოლოზ მერაბ.
5. შარიქაძე, გიორგი ი.
6. შენგელია, მიხეილ პ.
7. ყაფიანი, რომან გ.
8. ლამბაშიძე, სერგი გიორგის ძე

სად. მუკუზანი

1. რჩეულიშვილი, მიხეილ სპირ.-ძე
2. ჯაფარიძე, ვასილ ნიკოლოზის ძე

მმ. მაჩხაანი

1. ნადირაძე დიმიტრი

სად. მცხეთა

1. სახალხო სამკითხველო

მეძვენი (ლენხ. მაზ.)

1. ახვლედიანი, იასონ გრიგოლის ძე

მეჩხვი

1. ჩარგეიშვილი, კაპიტოან პეტ.-ძე

მოსკოვი

1. ქართველი სტუდენტები

2. ხახანაშვილი, ალექსანდრე სოლ.
3. გრიგოლ ეპისკოპოსი

სად. ნატანები

1. ბოლქვაძე, იაგორ გ.
2. ნაკაშიძისა, კ-ნა ბრილიანტი გიორ.
—250
3. შათირიშვილი, ნოე ამბაკოს ძე.

სად. ნიგოიტი

1. უფასო სამკითხველო.

დ. ონი (რაქა)

1. გოცირიძე, რუბენ ბიჭიას ძე (სორი)
2. სოხაძე, კოდრატი მღვდ.
3. კიკინაძე, ივანე ფარსად.-ძე (წესი)
4. ფოფხაძე, ვლად. მღვდ.
5. გელოვანი ქაიხოსრო, თ-დი

ოდესა

1. პეტრიაშვილი, პროფესორი ვასილ
2. მელიქიშვილი, პროფესორი პეტრე
გიორგის ძე
3. ჯაყელი, სიმონ ქაიხოსროს ძე

ოჭურბეთი

1. ქალაქის სამკითხველო
2. თავაძე, ვასილ ივლიანეს ძე

3. თავართქილაძე სილიბისტრო
4. ცხადაძე, ილია სარდიონის ძე
5. წერეთლისა, თამარ ივანეს ასული
6. ჯინქარაძე, გრიგოლ მაქსიმეს ძე
7. ხუნდაძე, ვ. ს.
8. ნიკოლაიშვილი გ-რგი (ნაგომარი)
9. ასკანის უფასო წიგნთ-საცავი

ოჩამჩირა

1. აბაშიძე, თ-დი კონსტანტ მიხ.-ძე
2. კაჭარავა, ტრიფონ იესეს ძე
3. ხელაია პორფირე მღვდ.

პიატიგორსკი

1. ხოტივარი იოსებ
2. მგელაძე, რაფიელ ლევანის ძე

პეტერბურსკი

1. ცაგარელი, პროფ. ალექ. ანტ. ძე

პრიშიბი (ბაქ. გუბ.)

1. სალარიძე, გიორგი ნიკოლ.-ძე

სად. რიონი.

1. ტყეშელაშვილი, ირაკ. გიორ.-ძე
2. ფანცულაია იოსებ

საჩხერა

1. საჩხერეს სამკითხველო
2. მაჩაბელი, თ-დი ანგვოდისტე

3. წერეთლისა, კ-ნა ანნა როსტომის
ასული
4. წერეთელი, თ-დი ამირინდო გრი-
გოლის ძე
5. ლამბაშიძე იასონ

სამბრელია

1. სტურუა, ნიკოლოზ ესტატეს ძე

საბარეჯო

1. საგარეჯოს სახალხო წიგნთ-საც.

სიღნაღი

1. კარდანახის წიგნთსაცავი
2. ბარნაბოვი, ალექსი აბრამის ძე
3. იაშვილი მღვდ.
4. მჭედლოვი ნიკოლოზ
5. მონაზონი თამარა (ბოდბე)
6. ნასიძისა, ევა ზაალის ასული
7. ტყავაძე, გიორგი იესეს ძე

სოხუმი

1. გვალია ბესარიონ
2. თურქია, საჩინო ხოსროს ძე
3. კვინცარიძე ენუქ
4. მატახერია, სიმონ გახუს ძე
5. ჩარკვიანი, გიორგი სიმონის ძე

სურამი

1. მურმანიშვილი ლუარსაბ დ.

სუფსა

1. სუფსის სამკითხველო
2. კამიხიძე, ბედია ბეჟანის ძე

სტავროპოლი

1. ანდრონიკაშვილი, ლევან გაბრი-
—300 ელის ძე
2. თვალჭრელიძე ა.
3. ფხაკაძე, იაკობ ივანეს ძე

სად. საბუნჩე.

1. მელაძე, დიმიტრი როსტომის ძე

სად. საბირი

1. ნადირაძე ილიკო

სად. ტაუზი

1. კუხიანიძე ლეონტი

ტაშრიუკი

1. ბაქრაძე, მიხეილ ქაიხოსროს ძე

უჯარა

1. ჩარკვიანი, ალექსანდრე ნ.

ფოთი.

1. ქალაქის სამკითხველო
2. ბერეჟიანისა, ეფროსინე გიორ-ას.
3. ბრელიძე, რაჟდენ ესტატეს ძე
4. გეგელაშვილი, ნოე ლუარსაბის ძე
5. გოლოვინი, ვასილ ივანეს ძე
6. თურქია, მიხეილ ლევანის ძე

7. კილურაძე, სილგვან ივანეს ძე
8. ნადირაძე, მიხეილ ბესარიონის ძე
9. ნიკოლაძე, ნიკოლოზ იაკობის ძე
10. ჟღენტი, აფრასიონ გულვანის ძე
11. ცეცხლაძე, ბესარიონ კონსტ.-ძე
12. ალექსანდრე ებისკ. გურია-სამეგ.
13. ბერეჟიანისა, ნინო ნიკიფ. ას.

ქუთაისი

1. აგიაშვილისა, კ-ნა ბარბარე დავითის ასული
2. აფაქიძე, გიორგი ბესარიონის ძე
3. ბალანჩივაძე ბიქტორ
4. ბაქრაძე, ზემლემერი
5. ბაქრაძე, დავით ნიკოლოზის ძე
6. ბახტაძე, თეოფანე დავითის ძე
7. ბახტაძე, ნიკოლოზ მარკოს ძე
8. ბესარიონ, ყ-დ სამღვდ. ეპისკოპოსი იმერეთისა
9. ბეჟანეიშვილი ვასილ
10. ბეჭია, ივანე ლუკას ძე
11. ბოკერია, დიმიტრი ზაალის ძე
12. გაბრიელოს სამკითხველო
13. გაბუნია, ტარიელ დიმიტრის ძე
14. გველესიანი, ივანე ზურაბის ძე
15. გიგაუროვი, დეკანოზი რაჟდენ
16. გრინევი, ივანე ვასილის ძე
17. დადიანი, უგუნათლებულესი თ-ი გრიგოლ ლევანის ძე

18. დადიშკელიანისა, კ-ნა ანეტა
19. დავიდოვი ივანე
20. დუმბაძე, ივანე ანტონის ძე
21. ზვიადაძე ბესარიონ
22. თოფურია, სამსონ ბესარიონისძე
23. თუმანიშვილი, თ-დი პავლე
24. თომაშვილი, ჯიბრაელ დავითის ძე
25. კანდელაკი, ზაქარია გრიგოლისძე
26. კვინიხიძე ბესარიონ მათეს ძე
27. კვიციანი დავით
28. კილაძე, ივანე დავითის ძე
29. კლდიაშვილისა, ეფროსინე ქაი-
ხოსროს ასული
30. კლდიაშვილი, ვასილ შინგილის ძე
—350
31. კლდიაშვილი, დავით სამსონის ძე
32. კობახიძე, კოსტანტინე სტეფ.-ძე
33. კობახიძე, პარმენ გიორგის ძე
34. კოკოჩევი, ლეონ პეტრეს ძე
35. კოკოჩაშვილი, პეტრე ივანეს ძე
36. ლალიძე, მიტროფანე ერ. ძე
37. ლოლუა, ლუარსაბ თეიმ. ძე
38. ლოსაბერიძე ბესარიონ
39. ლორთქიფანიძე, თ-დი კირილე
ბეჟანის ძე
40. მატარაძე, ილარიონ ანდრიას ძე
41. მელიქოვი, თ-დი ილია ზაქ.-ძე
42. ნიკოლაძისა, ანასტასია იაკ.-ას.
43. ნოდია, ბესარიონ სიმონის ძე
44. ნორაქია დადუ

45. ოყრეშიძე, დომენტი თომას ძე
46. ჟვანია, ამბაკო ვასილის ძე
47. სათავად-აზნ. სასწავლებელი
48. საურთიერთო ნდობის ბანკი
49. ფანცხავა, ევსევი სპირიდონის ძე
50. ფეიქაროვი, მიხეილ თომას ძე
51. ფხაკაძე, ივანე სიმონის ძე
52. ფაჩულია, ხარიტონ ზურაბის ძე
53. ქალაქის სამკითხველო
54. ქაჯაია, ელიზბარ ოტიას ძე
55. ქორქაშვილი, კოსტ. სიმონის ძე
56. ქუთ. გემნაზიის ქართ. მოწაფენი
57. ქუთ. სამეურნეო სასწავლ.
58. ლამბაშიძე, ესტატე ბესარ. ძე
59. ჩარკვიანისა, ეკატ. ნიკ. ასული
60. ჩაჩიბაია, ვლადიმერ ზურ. ძე
61. ჩიკვაიძისა მაკრინე
62. ოცხელი იოსებ
63. კვირკელია, სპირიდონ მათეს ძე
64. ლორთქიფანიძე, სერგი თომას ძე
65. თუმანიშვილი, კონსტ. პავლეს ძე
66. ჯაში, ხარიტონ
67. ჯაყელი, ლევან ტიმოთეს ძე
68. ჯინჭველაშვილი, პლატონ მღვ.

სად. ძარბელი.

1. ამირეჯიბი, თ-დი სარდიონ
2. კალატოზოვი აბელ
3. კალატოზოვი ვასილ
4. ციციშვილისა, კ-ნა ეკატ. და-
ვითის ასული (კინწვისი)

ქმარი

1. ვორდროპისა მარჯორი

სად. ჰიუსდამირი

1. ლულაძე, ალექსანდრე კონსტ. ძე

ჟვირილა.

1. აბაშიძე, თ.-დი მიხეილ ზურაბის ძე
2. ალავეძისა, ნინო ივანეს ასული
3. ალხაზაშვილი ბიქტორ
- ~~4.~~ არდიშვილი ივანე
5. ბაგრატიონისა, უგანათლ. კ.ნა
ნიდიტორ
- ~~6.~~ ბარამაძე მიხეილ
7. ბახტაძე, სერგი ლუკას ძე
—400
8. ბიბილაშვილი ანდრო
9. გაჩეჩილაძე ბიქტორ
10. გაჩეჩილაძე სამსონ
11. გაჩეჩილაძე სევასტი
12. გველესიანი, ბესარიონ მღვდ.
13. გოგორიშვილი სიმონ
14. ელიაშვილი, სამსონ სპირიდ. ძე
15. გუჯაბიძე მურძა
16. იოსელიანისა, ანნა არქ. ასული
17. კალატოზიშვილი, პროკოპი
18. კაპანაძე, ტარასი
19. კვანტრეშვილი ანტონ მღვდელი
20. მისაია, პავლე

21. მალაქელიძე ილია
22. მაჭავარიანი სოლომონ
23. მაჭავარიანი ვასილ
- ~~24.~~ მერკვილაძე აფრასიონ
25. მოღებაძე, ბესარიონ პეტრეს ძე
26. მუჭირი ანტონ
27. ნებიერიძე ბაგრატ
28. ნებიერიძე მოსე
29. ორჯონიკიძე სიმონ
30. რუხაძე ვლადიმერ
31. საყვარელიძე ბესარიონ სოლ. ძე
32. ტაბატაძე შინა
33. ფერაძე ერმალო
34. ჩიხლაძე, სერაფიონ მღვდ.
35. ჩუბინიძე, გედევან ზურაბის ძე
36. ჩხეიძე, ნოე ტატოს ძე
37. წერეთლისა, კ-ნა ბარ სპ. ასული
38. წულუკიძე, ალექსანდრე
39. ხიდირბეგიშვილი, თ-დი ნესტორ
კონსტანტინეს ძე
40. ხუნდაძე, დიმიტრი
41. ხუსკივაძე, საჩინო
42. ჯანელიძისა, ეკატ. კონსტ. ას.
43. მაჭავარიანი, დიმიტრი
- ~~44.~~ „მწყემსი“-ს რედაქცია

უაზანი.

1. სას. აკადემიის ქართვ. სტუდენტ.

სად. უორაკანი.

1. ბაქრაძისა ვერა ნიკოლ. ასული.

2. ყაზაიშვილი, სამსონ ლუკას ძე.

სად. შამხორი.

1. არონიშიძე, სოლომონ საყვარ. ძე.

შუშა.

1. ეგესტაფიევისა, ნინო ივან. ასული.

ჩოხატაური.

1. უფასო სამკითხველო.
2. ხიდისთავის უფასო სამკითხველო.
3. შგორის საეკლესიო-სამრ. სასწავლ.
4. კალანდაძე ბათო (ხიდისთავი).

ცაგერი.

1. გერსამია ალექსანდრე ბლად. მღ.
2. მარგიანი ივანე
3. მასხარაშვილი, აკინთე კონსტ. ძე.
4. ნაზაროვი დავ. აღ. ძე (ლაილაში)

—450

5. ნიყარაძე თედი რაყდენ.
6. რამიშვილი, დავით ბეს. ძე (ბეჩო).

სად. ძირულა.

1. კიკინაძე, ილია იოსების ძე.

სად. წიფა.

1. გვაზავა, ნესტორ შ.

2. დევდარიანი ნიკოლოზა.
3. თუხარელი ნიკოლოზ.

სად. ჭიათურა

1. ამბალობელი პავლე
2. ბრეგვაძე ნიკო
3. დარჩია ფილიპე
4. დევიძე, ლავრენტი ბლ. მღ.
5. დეისაძე გიორგი
6. დეკანოზიშვილი ირაკლი
7. მიქაძე ილიკო
8. მოდებაძე კარპე
9. ოთხმეხური ნიკო
10. ქორქაშვილისა, მონაზ. (მღვიმევი)
11. წერეთელი, იოსებ ბლ. მღ.
12. წერეთელი ვლადიმერ
13. წერეთელი კოტე
14. წერეთლისა, მარიამ სიმ. ასული
15. ძიმისტარაშვილი ლეონტი

საუშრი (მიხაილოვი)

1. გოგლიჩიძე, სამსონ ზ.
2. დავრიშვილი, ილია გ.
3. იაშვილი, ალექსანდრე მ.
4. კალანდაძე დავით
5. კვალიაშვილი, გრიგოლ დ.
6. კიკნაძე, ილარიონ ა.
7. მაჭავარიანი, ტერენტი ო.
8. მაჭავარიანი, ივანე ო.
9. მაჭავარიანი პეტრე

10. მესხი ანდრია ყ.
11. ნიქაბაძე, ისიდორე ი.
12. რამიშვილი, გიორგი დ.
13. რიყამაძე, მალხაზ გ.
14. სვანაძე, სიმონ პ.
15. ტორაძე, ნიკოლოზ ი.
16. ჩხეიძე, ნიკოლოზ
17. ციბაძე, ანტონ თ.
18. ცინცაბაძე, იროდიონ გ.
19. ცქიტიშვილი, აღექსანდრე ყ.
20. ჭანტურია, ილარიონ ა.
21. ხარაძე, ელენფთერ ბ.
22. ხარაძე, თომა მ.
23. ხაჩიძე, თევდორე ზ.
24. ხელაძე, ვლადიმერ ექვთიმეს ძე
25. ჯაფარიძე, ნესტორ ა.
- ~~26.~~ ნოზაძე, სტეფანე გიორგის ძე

დ. სონი

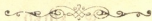
1. ბახტაძე, მათე ვასილის ძე
2. გორდაძე, ივანე ზაალის ძე
3. მიქელაძისა, კ-ნა ელისაბედ სარ-
— 500 დიონის ასული
4. ქუთათელაძე, ვასილ მღვდელი
5. ლამბაშიძე, ტრიფონ
6. ჩხიკვიშვილი პოლიკ. ივანეს ძე
7. ძიძიგაური, დავით სიმონის ძე
8. წერეთელი, ნესტორ

ჯუმათი

1. ცომაია საჩინო.

უცხოეთში კვზავნებათ:

ოქსფორდის უნივ. პროფესორს ბ-ნ მორფილს
 სტრასბურგის უნივ. პროფ. ბ-ნ შტაკკელბერგს
 გრაცის უნივ. პროფ. ბ-ნ შუჰარტს
 ბრიტანიის მუზეუმს, ლონდონს
 ეროვნულ წიგნთ-საცავს, პარიზს
 საუნივერსიტეტო წიგნთ-საცავს, იენას
 პატრს თამარაშვილს, რომს
 მონპელიეში მყოფ ქართველთ.

მედიკალი

უ 22/64

ჩ ვ ე ნ ი

„კრებულში“

მეორე კრებულში გადაღვა.

დღემდი ჩვენ უფლებად გვქონდა, რომ გარდა ყოველგვარ ჩვენი ნაწერისა, სწავების რამე დაგვებუდა ჩვენს „კრებულში“, დღეს-კი ნება გვაქვს, რომ სხვებისაც ვბეჭდოთ ხოლომე, და უკეთესმა ჩვენმა მწერლებთანგანმა კიდევ აღგვითქვეს დახმარება.

ფასი იზივამ დარჩიბა: გაგზავნით ფოსტით 7 მან., გაუგზავნელად—6 მან., ნახევარის წლით—4 მან., თვიურად და კერძო №-რი—60 კ.

—(ფულის შემოტანა ნაწილ-ნაწილადგ შეიძლება).—
რედაქცია გადატანალია დ. ყვირილაში

კერძო განცხადება ყოველ საგანზე მიიღება ჩვეულებრივზე იაფად და განცხადების ფულის გარდახდაც შეიძლება ნაწილ-ნაწილ.

ადრესი გამომწერლებისათვის: დ. ყვირილა, „კრებულში“-ს რედაქცია და თბილისში წერა-კითხვის გამავრც. საზოგადოება.

„კრებულში“-ს რედაქტორი და გამომც. აპაპი.

P. S. ბევრი გვეკითხება, „თავგადასავალის“ გაცემულება იქნება თუ არა. ამ წელში კიდევ დაიბეჭდება ეს თხზულება და ბევრი სხვაც, რომელიც უკვე დამზადებულია.

ამ წელშივე გამოვაცალიებ წიგნად ბ-ნი მოსე ჯანაშიას „პალეოგრაფიული ალბომი“, რომელიც „კრებულში“-ს ხელის-მომწერლებს იაფ ფასად დაკომობათ.

რედაქციაში შესაძენად მოიპოვება წარსული წლის „კრებულში“-ს თორმეტივე წიგნი, ფასი შვიდი მანეთია.